

ДУКЛЯ

№ 4 2006

ДУКЛЯ

Рік видання 54 № 4 2006

літературно-мистецький
та публіцистичний жур-
нал. Видає Спілка українських письменників
Словаччини, Пряшів.

DUKĽA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok
ukrajinských
spisovateľov
na Slovensku, Prešov.

Realizované s finančnou
podporou MK SR
- program Kultúra
národnostných menších 2006

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:
АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНИК,
ПРОКІП КОЛІСНИК,
ГАННА КОЦУР,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
120 крон.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
ul. Požiamická 17

Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,
телефон, факс: 051/7725 061

Objednávky na predplatné prijíma každá
pošta a doručovateľ Slovenskej pošty.
Objednávky do zahraničia vybavuje
Slovenská pošta, a.s., Stredisko pred-
platného tlače, Námestie slobody 27,
810 05 Bratislava 15,
e-mail: zahranična.tlac@slposta.sk

ЗМІСТ

Ілля Галайда	
Добірка віршів.....	2
Даніела Капраль	
Поезії.....	11
Дмитро Кешеля	
I в смерті були твої очі	14
Василь Дацей	
Мав-мав.....	24
Андрій Дурунда	
Любов і хрести Микули.....	34
Петер Шулей	
Інші стосунки	39
Тарас Мурашко	
Письменник, який любить фантастику, сучасну поезію й провокувати інших	41
Олександер Шокало	
Іван Франко: «Правда против сили!».....	42
Йолана Голенда	
Добром нагріте серце	48
Омелян Довганич	
Визначний дослідник рідного краю.....	59
Іван Яцканин	
Для тих, хто цікавиться народною культурою України.....	62
Дмитро Чередниченко	
Згадка про друга.....	64
Олександр Гаврош	
Тіло лучниці	66
Володимир Затуливітер	
Добірка неопублікованих поезій	68
Іван Гвать	
Книга інтригуючого змісту	71
Йосиф Вархол	
Перша синтетична праця про матеріальну культуру українців Словаччини.....	80
Україна видає	86

ПОЕЗІЯ

Ілля ГАЛАЙДА

НІЧНІ МИТИ

Тиха ніч. Місяць в хату загляда,
а спання нема...
Годинник грає гру в тік-так,
підраховує неспинні миті,
що, мов коні ошалілі, над безоднею летять.

Скільки-бо мені ще жити?

Не дратуй, безсоння, наболілі нерви,
в голові не викликай уяви зайві!

Не втихає... діє безперервно...

І примарилось мені:
крізь шибки віконні
йде до мене вічний Хронос –
у руці нагострена блищить кося
і сувій календаря.
Він лукаво скоса усміхається мені
і старечим пальцем вказує у небеса,
де розсіяні зорі горять...

Гра уяви збуджує свідомість
про мою недовговічність на цьому світі.
Гірко розум охоплює незмінне:
ми – лише іскрини-миті,
що згасають на льоту,

ми у вічності заблукані діти.
Я прошу вас, миті, дайте волю усміхатись
сонцю і життю.

Нам нема куди подіться –
неминучість нас приречених все кличе, кличе
за незриму стіну зайти
і заложниками у неї стати
під її ніким не виламаним замком.

І все ж я молю вас, миті,
не арканьте, не ловіть в свої лабети хижі
замисли мої, бо хочу серцем, слізьми вмитись,
до прийдешніх днів останніх
приторкатись до незгасного вогню
вічного кохання.

Не лежиться і не спиться,
ніби викупала мене мати у листках любистку.
Грається з моїм ляклівим сном
місяць за вікном.

ПАСХАЛЬНИЙ ДЗВІН

Коли цвітіння вербне
складає гімни провесні,
тоді незмінно причувається мені
із далини,
із всіх кінців родимої землі:
«Осанна, осанна!»
Тому, що з вінцем терновим за нас на хресті сконав.

Я чую безліч голосів минуших поколінь
повторювання Божих слів:
«Амінь, амінь глаголю вам –
прийміте, ядіте, сіє єсть тіло моє...»

О, Спасе, скільки з'їдено було вже тіла
Твого страждання

і скільки з'їдено ще буде?
Пробач мені зарозумілість вуст моїх.

Не раз, не раз підіймали й підіймають чашу
заплямлену і праведно чисту во ім'я Твоє
і п'ють, і п'ють із неї...
О, скільки було вже випито крові печалі Твоєї
і скільки ще буде на відпущення гріхів!
Тож світ розтлінний наругається,
і фарисеї прагнуть помсти:
«Розпни його, розпни! . .»
І люто зраджують, і далі прибивають долю Правди
до хрестів.

Утихомирся, лезо серця, наповнись сяйвом рятувальним
і не тривож минулі рани!
Я ще живий під куполом незримого храму
і причащаюсь дзвоном пасхальним,
коли летить у вись небес
благословенно-радісне – «Христос воскрес!»

ПОКЛИЧ МЕНЕ, КОХАНА

Роки, немов жар-птиці
від зоряниці до зірниці
на променях святого світла
кудись за обрій наполегливо летять...

Їх не здогнати,
їх не спіймати,
не вирвати у них перо надій
на щастя золоте
і ним у вогнища твого, кохана,
від холоду людей зігрітись.

Роки спішать
потвердити, поставити печать
мого буття і небуття,

роки – дощами вимиті з доріг
сліди моїх кроків.

Я, ніби з далини віків,
помалу стікаю краплинами днів
в розщілину землі.

Тому, кохана, ти одна
поклич мене на сході, на сконі дня,
поклич по скайпу,
по мобільнику поклич
і я на голос твій прийду
і в спеку, і в пургу,
і покладу до ніг твоїх
всі рештки втомленої сили любові
при місячному сяйві, при не здобутій славі.

Бо радість ти моя, свята скрижаль,
а я – твоя утомлена печаль.

* * *

Ген над потоком вербоньки цвітуть
тремтливим полум'ям свічок,
а вітер їм, немов на криласі дячок,
начитує прощального листа зими,
наспівує божественні Давидові псалми,
вітаючи благословенний світ весни.

В цей час я забиваю гіркість чорних скрут.
Просвітлена душа блакитним небом
і сонцем золотим,
підноситься високо прагненням святим.

Не зрозуміти їй «чого то племена бунтують,
а народи задумують марне», *
чого царьки земні все ворогують,
коли вербоньки, немов дівки у церкві віддають хвалу
життю у платтячках нарядних.

*Псалом 2, в. 1.

БІЛІ ТУМАНИ

Завітали до нас часті гости –
білі тумани...
Полягали на поляни,
мов на свіжо застелену постіль.

Десь там, за туманами, білими туманами,
посивіли роки й голос душі моєї мами.

А чи скоро крізь тумани
сонце гляне, вітер встане
і рукою їм дорогу дальню
владно вкаже –
я не знаю.

Білі тумани, білі тумани,
я зруйнований постійним болем,
я вас благаю, благаю...
тихим божевільним на коліна стану –
поверніть мені мою стареньку маму!

Піднялися й попливли над сонними лісами
подолати гори-перевали білі тумани,
мов на білих конях отамани
з військом запорізьким з довгими списами.

А я, наче божевільний, їм услід кричу благально,
безнадійно, марно:
білі тумани, білі тумани,
поверніть мені мою стареньку маму!

* * *

Зштовхнулися в двобої
незримії стихії:
слова брехливі,
підлесливі, зрадливі
із вуст окаянних

і молитви тривкі в благаннях,
що зносять руки до протистояння.

А молитов то скільки, молитов
всіма клітинами душі і тіла!
А де вона до близьнього любов,
де, на якому вогнищі зотліла?

Без ностальгії навмання
я йшов шукати її погаслий пломінь,
та переплутала мені дороги
непереможная брехня.

СИЛОВИКИ

«Ми, якщо треба
во Ім'я Бога,
і самого Бога за ноги стягнемо з неба», –
сичать міцні усього світу.

Вони готові на все огидне,
на продаж наших душ і рук
і безліч наших мук,
і ними куплену славу безстидно.

Хто їх відважний витягне із багон
на чисту воду,
не знавши броду?

Ждемо нікчемні: може,
дасть Бог, знайдеться сила
і збудеться над ними
суд справедливих.

* * *

На цвинтарі гробокопачі
комусь копають ями...

На цвінтарі над гробом
когось тиранять
роз'ятрені рани
покаяння.

На цвінтарі під дим кадильний
до плит могильних
притулилась чиясь остання
«Вічна пам'ять»...

На цвінтарі полошить тишу
жіноче тихе нарікання:
«Надгробок звалили, розбили
вандали і вазу латунну з гробу украли,
аби перун до них ударив!»

На цвінтарі у мене
навколо серця в'ється смуток впертий.
Думки, немов убивці, на душу налітають.
Топлюсь в їх дикій круговерті
про тайни смерті.

Мовчатъ хрести святої чистоти,
неначе руки для обіймів вічності
простерти.

* * *

Я гадаю, не догадаюсь,
скільки раз вмирає співанка відчаю,
скільки раз її вбивають і вмивають
кров'ю руки забруднено злочинні
й душу її зубожену несуть до раю
райські вершники і ангели невинні.

Я тоді, котрий вже раз! ніби сам вмираю
тихо, як на сонці ранішня роса
на стеблиночках забутого вівса.

Бо я від колиски вигодуваний піснями,
бо в душі моїй зоріє світ пісенний мамин.

* * *

Я кланяюсь величності господній,
її незнаній й невпізнаній суті,
але не в три погибелі зігнутий.

Я зорям неземним вклонюсь
і Князю-місяцю,
і сонцю ясному вклонюсь.

Я жайворонкам в пояс поклонюсь
за ті пісні, що сіали на батькові мозолі
по кичерних узгір'ях,
немов благословення.

Та не вклонюсь земним кумирам.

ОСІНЬ

Осінь. Дощить,
холодом віє,
ніби снігом по душі метуть.

Яблуні в саду,
наче душі темні
й роздягнені спасіння ждуть.

Я тремчу:
огрубіє душа моя,
вселиться до неї зацькована
й ковзка чиясь душа чужа
і заскиглить сиротою.
А що буде зі мною?

Як же вирвати її невинну
з виру чорного буття
заздрості,
ненажерності,
зрадницької підлости
на світ світлого життя?

У цю пору осінню
вона і я
дожидаємось свого спасіння,
хоч би співчуття.

* * *

Я мучаюсь зарання
гірким пізнанням...

Із давніх-давен
(так вже у світі повелось):
нові брехливії пророки
і кислі патріоти,
політики –
майстри еквілібрістики
і словоблудства
по трупах, через кров
і розстріли в упор
заради славоблудної наживи
змітають зграями усіх підряд,
віщаючи свою людинолюбність.

А далі – все по хибному колу:
раз вгору, раз додолу...

Коли вони-бо окаянні,
як перед Божим оком
всі принародно перед смертним людом.
на коліна стануть
і поповзуть до покаяння?

Редакція журналу «Дукля» вітає поета І. Галайду з життєвим
ювілеем і бажає йому міцного здоров'я, щастя, творчої наслаги.
Успіхів Вам, Ілля Павлович!

ПОЕЗІЇ

Ангели шепочуть конопелькам весняні сни.
Свої бруньки дерева присипляють вечірнім сяйвом.
В такий час люблю самоту,
Бо-м не сама.

* * *

Святий вечір
Сніг, як білі ангелята політує,
Тихо благословить дрімаючі дерева.
Божі духи людей сторожать.
По вірі вашої – най буде вам.

* * *

Сидимо з ангелом тихо задумані.
Нема причини на жаль,
Нема причини на сміх.
Чекаймо на сон вечірнього сонця.
То не земля, що носить не людей.

* * *

Чуєш? Чуєш літні пахощі пороху після дощу?
Якось так пахла людина після потопу.
Ангели порятунку над землею співали:
«Да любите друг друга».

* * *

Молитва є крилом душі.
Стій біля хреста і радуйся.
Якщо потім слізами вмиєш своє лице, –
Серце розквітне.

* * *

Бог любить і не полишає.
Людина і любить, і полишає.
В порожньому світі сумні ангелята політують,
Шукаючи своїх людей.

* * *

Ми – влада зла,
Сміття світу.
Винника немає.
Ходимо по розпуканій землі,
Слухаємо чорних ангелів,
Падаймо,
Вилізаймо
Тяжко,
Як скеля з моря.

* * *

Людська правда –
Це спектрум,
З котрого не вийде
Світло.
В шаленстві тому
Мені приходиться
Жити.

* * *

Коли помажеш губи
Помадою –
Ніколи не впізнаєш
Пекоту
Потрісканого рота
Од морозу,
Од сонця,
Од солених повік
Життя.

* * *

Не розумію людцям:
Убивають
Себе,
Мене.
Скинь крила,
Боже,
Вкажи стежку
До неба.

* * *

Мала дві,
Має шість.
Зморшки мук в очах
Звіряче гладять самітність.
Вже знає,
Вже розпізнає:
Ох, Боже,
Вмирає батько.

* * *

Тіло чогось хоче,
Голова щось диктує,
Серце щось шепоче,
Лиш я не відкликаюсь.

* * *

Розділили останню
Суницю
Для мого й твого рота,
Зігріли імлу
На' пальцях.
Пссст! ..
Ввечері ти поцілував мене.

ПРОЗА

Дмитро КЕШЕЛЯ

І В СМЕРТІ БУЛИ ТВОЇ ОЧІ

Не покидай мене... не покидай...

Такої красивої жінки – відколи світ існує – ма-
буть, ніхто не бачив. Вона стояла на дні ріки, під-
вівши догори неймовірної вроди обличчя, і з гли-
бочині кришталевим пальчиком манила до себе.
Стрімка течія зеленувато-блакитними шовками
огортала її гнучке тіло, розчісувала розкішне зо-
лоте волосся, і я вже був у її полоні. Власне, я ще
міг врятуватися: зупинитися і відбігти від семи-
метрового урвища. І хтось – таки кричав у мені,

протестував, благав зупинитись. Але там, унизу, була Вона – красива, висока, із сяючими очима – моя Володарка. Я знав, що ім'я цій підводній царівні – Смерть. Розум благав зупинитись, але це було мені над силу. Господи, яка вона красива! І всі казки про Кістляву з косою умить збліди. Я знову відчув нестримний потяг кинутися в обійми таємничої жінки. Прибравши позу ластівки, відштовхнувся від урвища і полетів униз голововою у нуртуючий вир. Досі, стрибаючи з берега в ріку, завжди відчував миттєву насолоду упереміш зі страхом. Однак тепер мене охопила безмежна байдужість. Я летів у дзвінку порожнечу, і політ, як мені здавалося, тривав так неймовірно довго, що аж почало нудити. І хоч усім еством усвідомлював, що там, унизу, під водою, на мене чекають обійми найкрасивішої Смерті у світі, і мені уже ніколи не повернутися на берег ріки, де стереже одежу мій семирічний брат, я не мав аніскілечки страху. Щоправда, у тому миттєвому і найдовшому стрибку я згадав сказані колись мамою слова: перед смертю людина за одну мить перебігає усе своє життя з гріхами й добрими ділами. Проте я летів назустріч підводній жінці у вологій, важкій порожнечі, і замість спокути пережитого у моїй свідомості блискавкою майнули слова: «Смерть приде! І в неї будуть твої очі! . . .»

Дивовижні фрази прийшли так само несподівано, як і ця неймовірної краси жінка під водою. Вони уже не просто лунали, а безперервно пульсували, цвіли у моїй свідомості. І я летів униз, весь осяянний кривавим цвітінням магічних слів: «І Смерть приде! І в неї будуть твої очі!»

Стрімко падаючи, я дивився в очі Смерті – таємниці, повні сміху і зневаги до життя. І вже над самою водою жінка – ця неймовірної вроди жінка миттєво зникла. З несподіванки я лише на хвильку випростався, і цього було досить, щоб із страшною силою вдаритись черевом об воду... Вир миттєво скочив мене холодними руками й потяг вниз. Я опинився ніби у велетенському пресі: дихання миттєво зупинилось, безпросвітна пітьма почала сковувати

тіло й заповзати у мозок. З одного боку, свідомість приречено змирилась – кінець. З іншого, протестувала й волала боротися за життя. Напружившись, я рвонув верх і на хвилину винирнув. Те, що побачив на поверхні, глибоко вразило: по всьому лівому узбережжю, доки сягав зір, стояли – де густо, де самітно – дерева, а над ними синьо сяяло чисте й безневинне, як сама Богородиця, небо.

«Господи, чому досі ніколи не бачив цих дерев?» – подумав я і, схопивши очима клаптик неба, знову пішов на дно.

Винирнувши вдруге, я з величезним подивом помітив на півночі зелено-веселі пагорби, а за ними – поважно-мудрі гори. Вони були такі вроочисті і святкові, наче щойно освячені Всевишнім. Я міг заприсягнутися, що гір цих теж ніколи не бачив. І тут почав розуміти, що втрачаю щось безмежно дорогое, ніколи не поціловане в земному житті. Тепер уже вся моя свідомість, все єство почали хапатися за ту соломинку, ім'я якій – життя. Проте дихання так і не поверталося до мене... я захлинявся... І все ж, зібравши рештки сил, винирнув утретє. Побачене цього разу геть засмутило: краєм урвища, в руках із моїм одягом, безпорадно бігав німий брат. Охоплений божевільним страхом, він кричав і махав рукою... Я напружився і спробував гребти до берега. Але вир знову потяг мене вниз. І в цю мить мені здалося, що мій німий брат уперше в житті заговорив, вірніше, закричав: «Не покидай мене!» Оце вже було мені над силу, і я заплакав. Я йшов на Той Світ у великій печалі не за Білим Світом, а за братом. Миттєво забув за щойно народжені для мене дерева, пагорби і гори, схожі на святкових прочан... небо з обличчям Діви... За мною біг урвищем брат – мій маленький, німий брат і кричав: «Не покидай мене... не покидай!» І ось я, що так зрадів найкрасивішій Смерті, тепер ішов з життя з гіркими слізами. І найшаленіші вири, найглибші води світу не могли змити солону гіркоту моєї печалі: «І Смерть приайде! І в ній будуть твої очі!» – тихим і сумним відчуттям востаннє промайнуло в моїй свідомості. Потім мозок нещадно здавило, голову пронизав невимовний біль, у вухах почувся нестерпний свист вітру, що поступово переростав у надривне виття. Далі я почав провалюватись у пітьму і забувся.

Важко сказати, скільки це тривало... І тут несподівано до мене повернулась свідомість. Проте це була інша реальність: спочатку мене заполонили дивовижна музика й кольори, яких я не чув і не бачив у нашому буденному розумінні. Яскраво-соковиті барви найніжніших відтінків переливалися, грали в кожній моїй клітині... І звучала музика... Власне, це була і не музика – лунали дзвони. Їх звуки неслися зглибока – неймовірно соковиті, чисті, виразні й заспокійливі. Здавалося, на всій неосяжній рівнині розвішані кришталеві дзвони, і їх музика навіть не лунала, а пахла блаженством: вона була теплою, ніжною й відчутною на дотик – ця музика дзвонів. І тепер я ніяк не міг зрозуміти: співають дивовижні кольори чи так барвисто цвіте музика. І тут я побачив знову її – неймовірно вроди жінку з холодним іменем – Смерть. Вона стояла за товщею води і показувала мені ніжною лебединою рукою верх. Цього разу вона уже не була такою веселою, з усміхненими очима... Йї було чомусь гірко, боляче, її було жаль за чимось... Я – швидше всього це був уже не я, а лише безтілесна субстанція – легко помчав на поклик таємничої руки красivoї підводної жінки і винирнув на поверхню. І сталося диво: я знову побачив реальний світ – байдужі, зморені спекою дерева, гори з пагорбками, що зеленими динями росли-бованіли на північному овіді, і витоптане, вибите як цураве рядно пожнивне поле, на якому пас чедру вічно п'яний циганин Єнів...

Проте, що одразу зауважив, тепер сприйняття реального світу було байдужим, споглядальним. На превелике мое здивування, я не відчував за ним – цим земним буттям уже того жалю, як кілька хвилин тому, коли почав було боротися за життя. Я розглядав покинутий світ швидше з подивом і великою цікавістю подібно до колекціонерів, які розглядають рідкісні марки чи старовинні монети. Я літав, підіймався, опускався, відтак плавно ширяв над просторами... І мав достоту таке відчуття щастя, як це бувало у літаючих снах... Щоправда, наступила хвилина, коли до мене повернулися земна гіркота і біль. Над урвищем, тулячи до груденят мій одяг, бігав брат і кричав: «Не лишай мене, не лишай! ..» Це були перші слова від дня його народження. Певне, моя загибель настільки вразила хлопчика, потрясла тенденцію душу, що мовчазний світ у ньому вмить розколовся, і одне за одним виривались, сповнені відчаяю, слова: «Не полишай мене, не покидай! ..» Я підбіг, вірніше, підлетів до нього і, міцно обнімаючи, сказав: «Я тут, Михайлику, я тут! Хіба ти не видиш?» – і весело засміявся. Але брат вислизнув з моїх рук і пройшов крізь мене. Я наздогнав його, схопив за худі плечі. Проте хлопець обернувся і знову пройшов крізь мое тіло, волаючи перелякано до води. І як я не кликав брата, він не чув мене, не бачив, бо на Білому Світі я був уже безголосий і безтіесний. Подумалося: тяжко тепер малому братові доведеться на грішній землі самому. І мене охопила неймовірна розпуха. Пригадується, я навіть намагався заплакати... І тут почув тихий голос: «Іди сюди... чекаю». Я обернувся. На далекому горбі, аж під перечинськими лісами, стояв мій однокласник Василь. Нас віддаляла відстань добрих двадцяти кілометрів, але я бачив ровесника так, ніби він стояв поруч зі мною.

Душа на Біблійських галавинах

Василь загинув два роки тому. Ми пасли худобу і побились об заклад на мого ангорського короля, хто вище видереться по високовольтній лінії. Кинули жеребок, кому видиратися першим. Я схитрував, і переді мною поліз Василь. Коли однокласник був уже вгорі, я без злого заміру, просто із цікавості, нараяв йому кинути на дроти стебло ще зеленого соняшника, який він чомусь взяв із собою. І Василь послухався... Яскрава блискавка спалахнула умить між дротами, сліпучими іскрами обсипала мого друга, і він полетів вниз, вдарившись головою об бетонну опору. Не в силах осягнути розумом, що скільком, я з страхом підійшов до нього. Василь лежав горілиць із зімкнутими на грудях руками, дивився на мене і посміхався... І через ту посмішку, по обидва кутики вуст, текла тоненькими цівками крові.

І ось тепер, по двох роках загибелі, мій однокласник стояв на далекому пагорбі й кликав мене до себе. Я відчував такі спокій і радість, що не хотілося нікуди: весь навколошній світ тепер належав мені. Я був легкий, весь осяянний і мав відчуття такого величезного простору, що, здавалося, можу, скільки зір сягав, обхопити руками небо, гори, поля. Ніколи і не підозрівав, що на цій грішній землі може бути для людини таке щастя. Але мій ровесник настійно повторював: «Іди сюди!» І я вже не міг упиратися. Легко, немов на сінинка кульбаби, одірвався від берега і полетів на поклик.

Василь стояв переді мною такий же, яким я бачив його останнього разу під електроопорою: неживе, немов виліплene з воску обличчя, дивний погляд незмігних очей... Таємнича посмішка, через яку так само тоненькими цівками текла кров.

Обома руками Василь міцно тримав здоровенного білого короля з рожево-блакитними очима – того ж самця, через якого ми побились об заклад.

Щоправда, я ніяк не міг зрозуміти, як цей кролисько опинився в руках Василя, коли вранці я ще нагодував його і замкнув на колодицю у кролятнику.

— Я прийшов тебе зустріти, — сказав Василь, не поворухнувши вустами.
— Іди за мною.

Голос його йшов звідкись ізсередини і був м'який, теплий... Від цього ме-не охопили великий жаль і почуття вини перед другом: хотілося впасти на коліна, просити у Василя прощення за той божевільний заклад, хотілося виплакатися... Той гріх мене мучив, я глибоко усвідомлював його, картав себе... Проте якимось чином, без слів, Василь зупинив мене і наказав: «Іди за мною!» Ми разом знялися з пагорба і полетіли. Ніяк не втамлю, куди і в який бік... Пам'ятаю лиш, що зупинились на вершині гори. Весь довколишній світ був оповитий блискучими, аж гострими снігами, в ущелинах здіймалася клубами імла, чулися стогони й зітхання вітру. Проте маківку гори, на якій ми опинились, осявало невидиме світло. Це, власне, була зелена галявина, вимережена густою жирною травою — ніжною і теплою на дотик.

— Подивись угору! — почув у собі Василя.

Я підняв очі вгору — на нас опускався могутній яскраво-зелений стовп світла. Через мить ми опинились у безмежно високому темному тунелі, під верхом якого пульсувало світло. Нас рвучко підхопило і шалено понесло вгору. Темрява, крізь яку ми мчали, була порожньою, легкою, і ми летіли крізь неї з неймовірною швидкістю... Вільні, без страху. Лиш іноді нас наздоганяв і супроводжував якийсь звук, вірніше — срібний передзвін, схожий на калатання тронок. Не можу сказати, скільки ми летіли у темній порожнечі: часом здавалось, це була вічність, а часом — мить, але раптом темрява скінчилася, і я опинився знову на галявині, осяяній неземним, Біблійським Світлом.

— Ми вже не зустрінемось, — почув я Василя. — Я тебе покидаю, але ти не бійся, — і посміхнувся крізь дві цівки крові.

Уперше за весь час перевтілення в інше життя мене охопив відчай, і я закричав, як мій брат:

— Не покидаї мене... не покидаї мене у великій самотності!

Але це був теж уже не крик, а лише безголосе бажання. У Потойбічному Світі, у якому я опинився, крики, голосіння, гамір, плачі і взагалі уся суета суєт, що день у день слідує за людиною від колиски і до могили, тут невідома. Тут владарює Велика тиша, і душі спілкуються тільки помислами і бажаннями. «Змилуйся наді мною!» — волав я. Проте мій однокласник навіть не обернувся. Він пройшов крізь якусь невидиму стіну і миттєво розтанув, як жменька хмари на чистому небі. І в цю ж мить Світло, що тъмяним таїнством осявало галявину, почало дедалі розцвітати, виповнюватись, теплішати... По недовгім часі воно стало геть сліпучо-білим і залило весь простір, який виявився набагато більшим, аніж мені здавалося досі. Очам моєї Душі відкрилися незображенnoї краси Біблійські овиди. Я з подивом почав розглядатися навколо і побачив гори з рожевих коралів, стрункі й дзвінкі дерева із срібного інею, під якими лагідними габами наздоганяли одні одних зелено-рожеві клаптики трав... А Світло дедалі більше ставало яскравішим. Проте воно не сліпило, не різало очей, а наливало все єство дивовижним спокоєм, благодаттю й умиротворенням, повільно ставало часткою мене, а я крихіткою його. І тут я збегнув — це Живе Світло. Воно має поки що невідомі мені — плоть, розум, дихання... Я відчуваю його присутність, як відчуваємо, вірніше, бачимо на землі один одного... Почав пильно придивлятися і у таємничому Світлі помітив ледь-ледь вловимі обриси благородного білого старця. Саме від нього і йшло безмежно тепле й щасливе навколоишнє сяйво.

– Ти вчинив великий гріх, – раптом почув голос. – Знехтував дарованим тобі життям.

Я одразу збагнув: це говорило Живе Світло. І що вражало: зверталося воно на незнайомій мені досі мові. Але найдивніше – мову цю я розумів: кожне слово, кожен звук були мені рідними.

– Смерть, як і життя, слід чесно заслужити, – продовжувало Світло. – Ти порушив цей закон, принісши багатьом страждання...

Від почутого дінде я б, можливо, й злякався, але в голосі тому, що звучав усередині, не було докору, осуду чи погрози, а, навпаки, великий жаль і смуток. Я занепав духом, мені стало ніяково, соромно і печально.

– Боже, до ніг Твоїх припадаю, – впав навколошки я. – Суди мене своєю милістю чи гнівом... але я... я любив... я любив ту жінку... Я помер від любові, я помер від несили більше любити...

І тут, схиливши покірно голову, заплакав.

– Ти помер від великої нерозважності, – відказало Світло з сумом.

– Ні! .. Ні! .. – заголосив я. – Господи, коли прийде час, я на Страшному суді... перед усім родом людським повторю це... Я божевільно любив ту жінку! .. Ту жорстоко красиву жінку! .. Ту жінку – таємницю! Жінку з обличчям Ангела і очима Смерті!

І я знову заплакав.

– Плач, дитино, плач... Лише слози можуть зцілити зранене серце, – зіткнув голос, а далі порадив. – Ти можеш піти ще цією дорогою...

Я підняв голову. Переді мною широко стелилася біла-біла долина. Нею мирно простувала по-сільському спокійна дорога, але вимощена чомусь голубим камінням. Здавалося, до самого обрію стелилося синьо-прозоре дотокане полотно...

– Ти підеш тією дорогою, – почувся усередині теплий по – батьківськи голос. – Йтимеш нею і йтимеш... будеш довго йти... А потім зрозуміеш, де слід зупинитись.

І тут я знову помітив у Світлі обриси білого старця... Цієї ж миті яскраве сяйво почало поводі згасати. Натомість навколошня долина і весь видимий мною Світ розквітили такими ніжними і яскравими барвами, яких я ніколи не бачив на землі.

У Долині Печалі, під Древом Скорботи...

Я підвівся з колін і, не вагаючись, пішов дорогою, на яку мені показали. І знову душу огорнули спокій і благодать. Дорога була м'якою і, здавалося, несла мене по долині дивовижної краси. У небі світили чотири сонця: зі сходу, заходу, півдня і півночі. І всі вони були різних кольорів.

По обидва боки блакитної дороги густо росли інееві дерева, з цікавістю розглядали мене, про щось дзвінко розмовляли між собою. І тільки-но я проходив мимо них, дерева одразу втрачали будь-яку цікавість, розходилися і брели у сивій траві кудись за небокрай. Вгорі час од часу спішно пролітали якісь істоти – напівлуди, напівптахи... Вони випромінювали доброту і спокій. В одному місці, біля самої дороги, я побачив невелике озеро. Вода в озері, як і земна, була прозорою, проте яскраво-світлою. До озера підходили стомлені дерева, ставали навколошки і спрагло пили... За мить вони бадьюрили, засвічувалися інеем і, піднявши вгору крони, срібними оленями мчали до рожево-коралових гір. Тут я зрозумів, куди так спішно неслися небесні істоти... Підлітаючи до загадкового озера, вони, ще вгорі, шикувались вервечкою, одне за одним зачерпували на льоту повні пригорщі води і несли

її у човниках долонь кудись за коралові гори, звідки час од часу доносились тяжкі стогони. Знемагаючи від цікавості і пересилуючи страх, я зійшов з дороги й собі зачерпнув води, спробував на смак... Вона була кислуватою і нагадувала відвар шипшини. Але що це: я відчув приплів неймовірної сили, бадьюрості, а далі із здивуванням помітив, як на мої облечених руці почали зникати рубці. Такі ж ранові рубці, затягнені гідкувато – тоненькою плівкою, вкривали і половину мого обличчя. У дитинстві я мав необережність звалити на себе горнець з киплячим смальцем, і ця гірка печать судьби лежала на мені тяжкими позначками. Я швидко сполоснув обличчя, і коли вода заспокоїлась, хвилюючись, подивився у дзеркало озерця. Із озера на мене дивився вродливий юнак, з тонким видовженим обличчям, схожий на мене. Я долонею схопився за знівечений лівий бік лиця – воно було ніжним, гладеньким, без єдиного рубчика. Тепер збагнув: я стояв на березі озера Живої води. Від радості хотів аж підстрибнути, але тут же почув усередині знайомий голос Живого Світла: «А тепер не зупиняйся і йди!»

Блакитна дорога зненацька різко обірвалась. Переді мною постала убога місцина, схожа на невеличку улоговину десь у наших бідних горах. Тут уже не було тієї яскравості, вроочистості, що досі супроводжували мене. Тут панували печальна тиша, сумний спокій і дивне притлумлене світло, яке викликало повну нерухомість, воскове мовчання і палке бажання забутися вічним сном.

Посеред улоговини стояла дерев'яна хатина – згорблена, нібито присіла на хвильку і назавжди вросла у жовто-зелений мох. Неподалік неї, щулячись чи то од холоду, чи од навколишнього безгоміння, стояли на відстані два дерева. Теж якісь реальні і земні. Очевидно, тут, у цьому закутку Пото-йбічного Світу, спочивала душа земної осені, бо все нагадувало про неї: і це золотаве світло, і жовто-зелені мохи, і сумна й згорблена хата, і сіра скеля над нею, з якої раз по раз, неначе слізози з людського ока, зривалися величезні краплі води.

Зійшовши з блакитної дороги, я попрямував до хатини. І біля першого ж дерева побачив свою покійну матір. Вони стояли навколошки під кроною, освітлені сумом жовтого листя. Мамка тихо молились і теж по-осінньому ніжно сяяли. Власне, так мені спершу здалося, що я бачу свою матір. Проте це було зовсім не так, як на землі, коли бачимо щось реально... Тут моя безтілесна плоть, моя Душа побачили душу – осінньо-печальну Душу рідної матері...

– Мамко... – прошепотів я.

Вони повернули голову до мене і якось буденно, що невластиво моїй добрій і емоційній матері, сказали:

– Ти, нівроку, виріс... ти погарнішав – маю велику втіху від цього.

– Мамо, але чому Ви тут, і що це за дивна долина? ... – запитав я.

– Це Долина Печалі, – відказали мама. – Це моя Долина... І це Дерево Скорботи, під яким я сиджу, теж моє дерево.

– І Ви будете сидіти тут вічно? – здивувався я.

– Ти вчинив неприпустимий гріх – лишив себе життя. І німого брата кинув напризволяще, – зітхнули мама, не відповівши на моє запитання. – І непоправне мое горе... і безмежна скорбота.

І тут на мене зненацька нахлинуло невимовне почуття вини, покаяння. І не стільки за вчинене самогубство, скільки за той гріх, який мене почав мучити ще на землі...

... Мама помирали від білокрів'я. Високі, надзвичайної вроди, завжди

богобоязливі й милостиві до близькіх, вони невмолимо згасали – щодня, щогодини... Проте, що дивувало, а деколи й сердило, навіть у своїй смерті вони хотіли залишатися красовою. Кожного дня над силу підводилися з ліжка, прилаштовувались біля дзеркала й підфарбовували вій, окреслювали брови, губи, давали лад пишному кучерявому волоссу... І все чекали на батька – на той час він уже мав іншу сім'ю.

– Наплодила калік, то і суши з ними голову, – такий був його присуд, коли останнього разу забирає речі з дому.

Для матері це було безмежне горе, бо наскільки я усвідомив пізніше, вона любила його до нестягами, до болю, до крику, до останньої судної хвилини. Можливо, велике потрясіння і спричинило її фатальну хворобу. І все ж до останньої миті вона йому прощала! Знемагаючи від болю, вона чепурилась, чекала і все боялася, аби, не доведи Господи, коли зайде любий, не побачив її знеможеною, спотвореною хворобою. Я усвідомлював, наскільки мій батько був грішним перед матір'ю, нами, його дітьми, і вважав, що несправедливо йому прощати. А тим паче ще й чекати, сподіватися, чепуритися заради нього. Через це постійно злився на хвору матір, перечив їй, на все відповідав неслухняністю.

Того ранку вона покликала нас обох з братом. Я допоміг їй підвистися, підклав під голову подушку, і ми обидва стали перед ліжком.

– Підійдіть, діточки, ближче, – попросила геть висохлим голосом.

Ми покірно наблизилися до неї.

Тремтячими руками мама погладили нас, притулили наші голівки до себе і заридали. Уперше в житті я бачив, як мама плачує, і чомусь замість жалю з'явилось роздратування: я вивільнився з обіймів і з сердитим виразом обличчя відійшов до вікна. А мама продовжували голубити мого німого брата і, дивлячись на мене, проказували:

– Нічого, дитинко, Бог простить... Бог поможе!

І ось тільки через кілька років я почав розуміти неосяжне горе моєї помираючої матері. Вони – дорога мамка достеменно усвідомлювали нашу з братом трагедію: він німий, а я спотворений опіками. Мати знали: міне час, і до нас теж прийдуть почуття, прийде кохання. Ale кому ми, неповноцінні, будемо потрібні, і чи знайдеться у світі, який вона залишає, чиясь добра душа, аби прихилилась до наших покалічених доль. I моїй матері, очевидно, не так жаль було за Білим Світом, не жах перед смертю її лякав. Мамці страшно було залишати нас самітними. I вони попросили мене піти за батьком: певне, їм потрібно було йому сказати щось вельми важливе – те, з чим не могли піти на Той Світ... Ale я, будучи розлученим на батька, рішуче відмовився. A через кілька годин мама впали у забуття, і до вечора відцвіла іх душа на грішній землі.

І ось тепер почуття непоправного гріха, великої провини за ту невиконану останню просьбу матері, здавило мене, перехопило горло, і я впав на коліна і пристрасно попросив:

– Простіть мені, мамко... Я малим був, але несправедливість моя була велика...

Мама, очевидно, прочитали все, про що я тільки-но подумав, і тихо сказали:

– Те, що було – я вимолила із книги твого життя... A зараз... Цей гріх...

– Ale, мамо, я так любив ту жінку! – закричав щосили і стиснув кулаки. Я не міг жити більше з тією спопеляючою любов'ю...

– Я знаю, про все знаю, – сумно відізвалися мама...

– Hi! Hi! Ви не знаєте! – кричав і далі я. – Та жінка! Вона така божевільно красива, що навіть тут, на Іншому Світі, я не можу знайти слів, щоб розповісти про її красу... і мою пекельну любов! ..

Усе цвіло й співало у жінці степової

... Я вперше побачив її у нашій церкві на храмовому святі. Вона стояла неподалік вікна, перед амвоном, і, притискаючи до грудей Біблію, пошепки молилася під урочистий спів церковного хору. Тугі промені сонця щедро лилися крізь вітражі, освітлюючи фантастичними кольорами цю молоду, запнуту квітчастою горянською хусткою, незвичайної вроди жінку. І тієї ж миті весь світ для мене зник. Лунала тільки світла і божественна пісня уже незримого хору... І ця незнайомка у якійсь неземній музіці кольорів. Вона непросто стояла, вона цвіла, і все співало у цій жінці – і магічне волосся, що вибивалося з-під хустки, і тонкі летючі брови, і ніжні лінії обличчя, і невинні, як у сплячої дитини, губи... і очі! Я довго ніяк не міг заглянути у них. І коли почалося міровання, я, немов сліпець, продерся ліктями до дверей, прикипів до них. І коли вона виходила, я, ніби випадково, зачепив її і змусив глянути... І тоді я побачив таку красу... таку магічну красу... Я побачив у її очах свою смерть! ..

...І треба ж було такому статися, що після святкової відправи та жінка прийшла на гостину до тітки Анни. Виявилося, що вона дружина мого троюрідного брата з недалекого села. І привіз він її взимку десь з південних степів, куди тиждень тому знову подався на заробітки.

Того дня доля вдруге жорстоко пожартувала зі мною: увечері тітка попросила провести своєю додому.

Ми йшли з нею через серпневі поля. Над світом владарювали, пахла яблуками, захлиналася цвіркунами багата й гаряча Спасівська ніч. Ми йшли теплим польовим шляхом, а навколо біліли копиці соломи. Вони були тихі і срібні, як мандрівні діди-волохи. І в їхньому нічному мовчанні, як і в цій степової жінці, було щось по-волоські таємниче й містичне.

А жінка йшла поруч і про щось говорила. Я ніби огух: брів мовчки з підступним страхом під серцем і весь трусився. У цю мить я ненавидів себе, як ніколи боляче усвідомлював свою потворність, неповноцінність. І несподівано мене осяйнуло злим вогнем: я вирішив випробувати долю. Одним стрибком опинився перед жінкою, щосили стиснув її в обіймах і почав грубо, невміло ціluвати: губи, чоло, шию, волосся... Це була перша моя жінка, це була найбільша тайна життя, до якої я нарешті доторкнувся й умить збожеволів. І дивно – вона не пручалася: тихо сміялась, обсипана ціluунками, і лише просила: «Не гріши... не гріши».

Але я готовий був піти у вічний вогонь і грішив... грішив... і аж захлинався від запаморочливого запаху волосся – так різко, таємниче й нерозгадано пахнуть тільки опівночі лілей. Чи не тому їх часто називають квітами мерців? Отже, я зробив свій перший крок до смерті...

Над ранок я повертаєсь додому і боявся, що не витримаю, помру від щастя. Я цвів і співав від любові. Світ, що до цього часу здавався мені пісним, сірим і до нудоти одноманітним, за кілька годин переродився і став прекрасним дивом. Я обернувся до жевріючого сходу, підняв угору руки і пристрасно закричав:

– Дякую Тобі, Гоподи, що Ти простяг свою десницю наді мною! ..

Я ледве пережив наступний день і увечері стрімголов помчав до неї – найсвятішої, найомріянішої і найкрасивішої. На мій поклик довго ніхто не ви-

ходив, потім на подвір'ї спалахнуло світло і нарешті на порозі стала вона і з подивом запитала:

— А тобі, хлопче, що потрібно?

— Це я! Хіба Ви не впізнали мене? — Тамуючи хвилювання, запитав я у свою чергу.

— Ти, мабуть, хату переплутав, відповіла холодно жінка. І я знову почув, як від неї вийнуло запаморочливим запахом опівнічних лілей.

— Ні, ні! — заперечливо похитав головою я. — Це Ви помиляєтесь, хіба Ви забули, учора...

— Іди додому, — сказала тихо жінка, — і забудь навіки! А ні — візьму сокиру.

З хати почувся голос свекра... — Хто там?

— Та ходять тут усякі, а потім колеса з возів пропадають, — засміялася вона і хряпнула переді мною дверима...

— Та жінка — страшна помилка, — сказали, зітхнувши, мама. — Але ти мусив перемогти спокусу.

— Надто був мізерним і слабеньким супроти любові, — з гіркотою відказав я. — Мамо, я довго беріг себе: знат, що спотворений, і годі сподіватися на жіночу любов. Але я ніколи не думав, що любов така жорстока. Я готовий був стати рабом тієї жінки, її псом, терпіти приниження... А вона поглунила мною! І я не міг, повірте мені... бо тільки Ви, моя мамко, можете зрозуміти... я не міг більше мучитися зі своєю любов'ю...

— Я не вберегла тебе, — сказали з гіркотою мама. — А мусіла б про це подумати... І тепер ми одні — в Долині Печалі, під Деревом Скорботи...

— Але що... що Ви могли вдіяти? ! — запитав я.

— Люди, коли помирають, не лише відходять. Вони покидають Білий Світ, щоб допомогти вижити живим, — сказали загадково мама.

Відтак підвели голову дотори й почали щось пристрасно шепотіти. По хвилиці над долиною, вгорі, з'явилася Живе Світло — те саме Світло, що вперше зустріло мене...

— Ти хотіла побачити мене, — почувся лагідний голос. — Я слухаю тебе, Скорботна душа...

— О Великий, я прошу не за нього, бо вчинив гріх, я прошу не за себе, бо гріх цей і на мені, я прошу тільки за німого сина... Він такий безпорадний і лишився один-однісінський на Білому Світі... Не дай йому загубитися, не дай йому загинути. Ти великий у своєму милосерді, Ти великий у всепрощенні своєму — поверни мого старшого сина на Білий Світ.

— Гаразд! — відповіло Світло. — Це ще можна. Все тепер у твоїй волі. Але ти сама знаєш...

— Я знаю, Всевеликий... я знаю, що мене чекає... тільки благослови.

— Хай буде по-твоєму, — відповіло Світло.

Я намагався перечити... Мені зовсім не хотілося повернатися на Білий Світ після того блаженства, яке спізняв тут. Я хотів крикнути, що не хочу більше муک, не хочу Того Світу, у якому живе та жорстоко красива жінка... Жінка з обличчям Ангела і очима... І тут же поринув у солодко-холодний, як дика м'ята, туман...

Знову постала жінка — з обличчям Ангела й очима Смерті...

... Що діялось зі мною далі — нагадувало дивовижну фантасмагорію. Як мені плутано розповідав сільський чередар Єнів, він почув божевільні крики

мого брата й щодуху примчав на берег ріки. Але пізно. Вир востаннє підняв мое тіло, а потім потяг на дно й сховав під водою. Напівбожевільний брат бігав по березі, і весь час виривалось з його грудей: «Не покидай мене! .. Не покидай!» Єниву тільки й залишилося, що перехреститись і промовити: «Упокій, Боже, грішну душу!» Пірнати за мною він і на гадці не мав. Та й, зрештою, чи помогло б це вже мені. І тут, клявся Єнив, над головою почув дивні звуки, ніби зграя птахів злетіла у небо. Він підвів голову догори й побачив хмарину – світлу й прозору хмарину-привид, яка з неймовірною швидкістю опускалася з височини прямо в ріку. І той привид серед білого дня у ясному небі був вражаюче схожий на мою матір.

– На мою віру, – бив себе у груди Єнив, – я б упізнав її, твою матір, серед тисячі небесних хмар!

Спустившись до самої води, жінка-привид на якусь мить застигла над нуртуючою водою, а далі шугонула у самий вир і через кілька секунд винирнула зі мною. Притискаючи вже бездиханне тіло до грудей, вона злетіла над рікою й понесла мене до хреста, що стояв на роздоріжжі між нашим і сусіднім селом.

– Очевидно, щось чинила там з тобою, – тер чоло Єнив, – бо досить довго була біля тебе... Але я нич не знаю, бо коли ми прибігли, вона перед нами здійнялася, зробила над хрестом коло, а далі полетіла й на очах розтанула як пара...

– У тебе, Єнив, майже біла гарячка, – нарешті спромігся сказати я, все ще вивергаючи із себе воду. – Тобі вже треба мало лишитися п'янки...

– Моя п'янка – не твої воші і най тебе не кусають, – зле вдарив батогом по пиллюці циган. – Безбожнику! Тебе повернули з Того Світу, а ти грішиш і далі.

Єнив сплюнув і поплентався до череди. Я й справді не міг забагнути, що зі мною сталося. Так! Я хотів звести із життям рахунок, але чому я тут, під хрестом? І за одну мить усе, що пережив, бачив у Потойбічному Світі, промайнуло у свідомості. – Невже це було насправді? Ні, цього не може бути – це якийсь казковий сон, – подумав я, все ще блюючи рештками води. – Та й якщо розповісти комусь, ніхто не повірить мені чи вічно п'яному циганові або ніому хлопчикові.

Але, Боже праведний, що це? Я поворухнув правицею, і відчув пальці, вони слухались мене... Глянув і завмер – моя рука була цілою, неущоджену. Тут же скопився за обличчя – воно гладеньке, губи теж гладенькі, рубці зникли. І врешті – мій німий брат! Усе ще тремтічи, він навпочіпки сидів переді мною і весь час неймовірно важко видавлював із себе склади: «Ти... ти... б-більше-е м-мен...не н...не п-пок...к...ид...дай!»

А потім на якусь мить замовк, пильно придивився до мене і несподівано з захопленням сказав:

– Ти такий тепер красицій! ..

Я підвівся, обійняв міцно брата. Обіймав, гладив його по безмежно дорогої мені, мудрій голівці і раптом сам заплакав. Але чого я плакав? Все, що сталося зі мною, почало поволі розвіюватись, здаватися сном. Отже, чому я плачу? ! тут зловив себе на тому, що я знову думаю про жінку – жінку, яка безжалісно зневажила мене. Господи, в мені знову спалахнула любов, і я плакав за жорстоко красивою жінкою, волосся якої пахне опіvnічними лілеями, я плакав за жінкою-таємницею – з губами невинної дівчини, з обличчям Ангела і очима Смерті...

МАВ - МАВ

Багато науковців не вірить теорії Ч. Дарвіна про еволюційний перехід мавпи в людину, а кілька визначних світових соціологів твердять, що ми є свідками початку зворотного розвитку.

Неоновий напис «50» на чільній стіні простотрого холу в новозбудованій віллі виблискував різними кольорами, але гості уже не звертали на нього жодної уваги. Хол гуде сміхом, голосними розмовами, чоканням стаканів, вітаннями та поцілунками ювіляра. Степан, обпертий лівим плечем об стіну біля вікна, взяв з підноса від молодої дівчини в формі офіцантки запропонований фужер шампанського. Він хвилину вагав, чи не взяти чарку з коньяком, але після ситних наїдків, можливу жагу утолить бульбашками холодного шампанського. А бульбашки в фужері зразу заграли з самого дна. Степан підняв фужер на рівень очей і на фоні «50» слідкує за швидким бігом дрібних кульок. Одна бульбашка виникає на самому дні, інша в середині фужера, дальша на боці – і всі летять угору, а на поверхні лопають і зникають. Степан не розуміє, звідки береться так багато бульбашок – посудина не така велика, а бульбашок не долічишся. Декотрі гейзерами прямують наверх – але там знову зникають. Понад вінця жодна не вискочить.

– Сам?

Біля Степана посміхалася висока блондинка. На неї не можна було не звернути уваги при першому погляді, але що прийшла на фуршет у супроводі найімовірніше батька, бо в мамі мігрень, або їй уже набридають багаті гостини, але могло трапитися і таке, що кравчиха не встигла пошити нову сукню, а конфекцію вона і не надягне на свою повну статуру, та й не годиться показуватися в такій компанії в дешевизні, Степан волів не фіксувати її в пам'яті, щоб намарно тратити час. Його дивують її великі сині аж зелені очі – блонд волосся буде її, нефарбоване. Під симпатичним носом ледь підфарбовані губи розтягнулися і показали білі здорові зуби.

– Сам? – повторює Степан. Він піднімає фужер з шампанським, трохи потряс ним. – Слідкую за бульбашками. Понад хвилину, а вони звідкілясь беруться і пнутться нагору. Бачиш?

– Знаю, – каже дівчина, але замість подивитися на фужер не відриває очей зі Степана. – Мені вони нагадують балончики. Я ще в дитячий садок ходила, і на день народження директорка подарувала мені букет надутих балончиків. Я хотіла принести їх додому, але по дорозі нитка висмикнулася зі спотілих рук, і балончики вилетіли в небо. Крізь засльозені очі мені здавалося, що вони закрили все небо. Я просила маму купити інші балончики, але вона виласяла мене, а батько навіть розмахнувся вдарити. Вже не знаю, чи за те, що я випустила балончики, або щоб я перестала рюмсати. Може,

тоді, або колись пізніше я сказала собі, що на кожен день народження буду купувати собі балончики. Скільки в мене років, стільки й купую балончиків. Виходжу надвір або на балкон чи терасу і пускаю їх у небо. Але ніколи не дивлюся за ними, щоб не заплакати.

– Ти тут з батьком?

– Ати? – перепитує дівчина, піднімає свою чарку з червоним вином, чокається з ним і проковтує кілька крапель.

– Я першим спітав, – настоює Степан, коли майже половину шампанського вилив собі в рот.

– Але я дівчина.

Степан засуває зігнутий вказівний палець за комір сорочки, ніби хоче звільнити метелика, який тісно обтягує його шию. Дівчина напоготові вирівнює метелика, бо одним кінцем піднявся догори. При тому вона легко торкнулася його бороди, але той рух, немов вона чиркнула сірником, пройняв усе тіло молодика приємним почуттям.

– Я нащадок тієї «50», – Степан головою повів у бік неонової цифри.

– Син ювіляра пана Вампа? !

– У вітальній промові назвав мене наслідником.

– Ти одинак?

– Поки що...

– Не розумію...

Степан Вамп спонукнув дівчину випити вино, сам випорожнив свій фужер, але офіцантка в ту мить опинилася перед ним з повним підносом напоїв. Тепер узяв дві чарки коньяку і одну подав дівчині.

– На знайомство! Я – Степан, мама мене називає Стівом, – він обережно чокнув своєю чаркою об її і відпив.

– Катерина, а дівчата мене кличуть Сільвією. Тут я теж Сільвія, – відрекомендувалася дівчина і наблизила до губ чарку, спочатку принюхала, а потім відпила пахучу гіркувату рідину. Відтак мило посміхнулася до Степана. – Пробач, я довго затрималася.

Сільвія загубилася між гостями, але Степан скоро запримітив її біля важного чоловіка, з яким прийшла на фуршет. Вона вже посміхалася, вхопила його під руку, плечем торкнулася його плеча і взяла від нього стакан соку.

Степана поведінка Сільвії заінтеригувала. Як не придивляється, підійти до неї і прислухатися до їхньої розмови не годиться, ніяк не може встановити: батько або підприємець?

– Батько? – питає через кілька хвилин, коли Сільвія наблизилася до нього.

– Як розуміти, що ти поки що одинак?

Степан вдоволено посміхнувся, а потім пояснив:

– Мама не хотіла псувати своєї статури, а батько боявся тиркати час прогульки з коляскою, коли потребував робити кар'єру. Як підприємець кожну хвилину присвячував зароблянню капіталу. А тепер, – Степан подивився на стакан соку в руці Сільвії, похитав головою, але не запропонував їй щось сильніше. – І з газет, і з життя ти, мабуть, сама знаєш, що сьогодні успішні підприємці з легкої руки міняють партнерки. Може трапитися, що в мене буде молодша за мене мачуха, а я буду возити в колясці свого братика чи сестричку... – Степан замовк, хвилину мовчав, а відтак попросив вибачення. – Я, може, нехочачи торкнувся й тебе... Вибач мені.

Сільвія забавлялася на його незручності. Рукою поманила офіцантку і взяла з підносу чарку червоного вина. Степанові запропонувала:

– Ти можеш коньяк або шампанське. Вино, здається, не п'єш. – Коли Степан виміняв недопиту чарку коньяку на фужер шампанського, вона повела:

– Не батько. У мене нема такого багатого батька, як у тебе, або як він. Я йому роблю компанію на фуршетах, при деяких зустрічах, кілька разів була присутня і при підписуванні контрактів. З ним я потрапила і закордон як перекладачка. Через хвилину повернуся. Стань десь інде, бо він слідкує за мною.

Сільвія повернулася до Степана десь через чверть години. Тепер вони знайшли затишніше місце на терасі.

– Ревнує? – Степан поставив питання, яке його весь час мучило.

– Ні, – Сільвія безтурботно махнула рукою. – Боїться, щоб я щось не виліпала перед його партнерами і конкурентами. З твоїм батьком у нього теж хороша співпраця. Здається, корисна обом...

– А заробляєш добре? Пробач, не мусиш відповідати, щоб не визрадити таємницу фірми.

– Я підписалася, що платня залишиться таємницею, – якось легковажно повела Сільвія. – Про заробітну платню не скажу, але можу похвалитися, що непогано підробляю...

– Підробляєш? ! – насторожився Степан.

– І непогано, кажу, – Сільвія щиро розсміялася. Вона погладила Степана по плечу, а головою торкнулася його лиця. Тепер змовницькі підморгнула на хлопця і напівголосно зашептала йому на вухо: – Це теж таємниця, але тобі я її визраджу. За кожен поцілунок рахую євро. Це коли він мене поцілує на лиці. Коли я його поцілую – це вже три євро, а коли прилюдно поцілую його на вуста – це п'ять євро. Ринкові відносини...

Степан ніяк не може зрозуміти таких відносин між молодою красунею та старшим і непривабливим чоловіком, хоч він і підприємець.

– Ти цілуєш його? !

– А чому б ні? Коли б я була така багата, як ти, я б з ним, може, і говорити не стала.

– На людях...

– Не переживай! – далі легковажить Сільвія. – Актриси хіба не цінуються з акторами? ! Їх бачать мільйони, а мене кілька людей...

Сільвія знову зникла. Тепер Степан не став її шукати, але з тераси не рушився – йому закортіло залишитися самому.

Сільвія з'явилася перед ним з купою південних фруктів на тарілочці.

– Шеф мені наклав, радить зберігати тонкий стан, – посміхнулася Сільвія. Вона сама вкинула собі в рот кавалок ківі і Степанові запропонувала вгоститися. – Я вимовилася, що таку порцію не стану їсти на очах гостей і сховаюся на терасі. Я бачила тебе сюди йти.

– Він не приде за тобою? – поцікавився Степан.

– Шеф? Правда, він воліє, щоб його кликали директором, а за кордоном президентом фірми, – знову сміється Сільвія.

– Ти часто їздиш закордон?

– Не дуже, – в голосі Сільвії відбилися нотки жалю. – Але накреслюється перспектива...

– Поїздки за кордон з ним?

– Уяви собі, що пообіцяв мені, – вона щиро розсміялася, – після кіль-

кох безплатних поцілунків дати виготовити мені кольоровий календар. Ти уявляєш? Кольоровий календар на весь рік і лише з моїми фото. Ми поїдемо в Нову Зеландію. Я вже бачила в нього авіаквитки в Окланд. Шеф, пардон, президент каже, що там за день можна зняти мене на фоні засніжених гір, серед олив і в морі. Як буде готовий календар, ти один з перших його достанеш. Знову втікаю. Мушу показатися йому на очі, вищирити зуби перед дальшими його знайомими.

Степан не мусить нікому показуватися – з нього вистачило постояти біля батька й матері на початку, а далі він вільний. Своїх друзів з компанії, з якими зустрічається в місті, покликати не міг на таке свято. Знову пальцем відтягує метелика на сорочці, але звільнити його не може. З-поза дверей вистежив момент, щоб непомітно від гостей взяти з підноса від офіціантки фужер холодного шампанського.

– Котра твоя? – кішкою прикралася до нього Сільвія.

Степан потішився її появлі, але не зрозумів питання.

– Зірка. Котра твоя? Закохані домовляються на зірках і потім вечорами або й уночі дивляться на ті свої і мріють одне про одне, – Сільвія згадала про дівочі бесіди в гуртожитку.

– У мене ще нема зірки...

– А треба мати, – радить Сільвія і веде далі, Степан не запримітив, що дівчина говорить уже під впливом алкоголю. – Ти можеш сприватизувати ту найсвітлішу.

– Я чув, що існують компанії, які продають ділянки на Місяці.

– Залиши місяць місяцем, але ти обирай собі зірку, – наполягає Сільвія. Вона починає жестикулювати руками. Степан сподівається, що Сільвія покладе на нього руки і запросить танцювати.

– Дивлюся на небо, – відповідає Степан, щоб відігнати підозріння Сільвії, що він насправді в когось закоханий. – Погода чудова. На північ запланований феєрверк.

– Справді?! – по-дитячому обрадувалася Сільвія. – Я обожнюю феєрверки!

– На саму північ, – уточнює Степан.

– Ще довго чекати, – пожалілася Сільвія, – а там всередині духота...

– Ми можемо прогулятися. – Степан напоготів впадає в роль, в якій опиняється не раз уже і не без бажаного наслідку. – Прогуляємося в моєму лімузині. Нас приємно охолодити вечірній протяг...

– Я за! – натішено згоджується Сільвія. – Але феєрверк хочу бачити!

Степан з тераси повів її вниз до своєї автомашини. Майже тихо вийшли на вулицю, потім попрямували за місто і Степан натиснув на газ, щоб у салоні зробити протяг.

Сільвія, наскільки салон дозволяв, розтягнула руки і з насолодою закричала:

– Я щаслива! Я лечу! – знову розкинула руки і нехотячи зачепила голову Степана. – Лечу-у-у!

Бац! Перед її очима вибухнули кольорові феєрверки.

Степана десь через три години привезли в лікарню на реанімаційне відділення, а Сільвію аж вранці знайшли в недалеких кущах без проявів життя.

Незважаючи на всі намагання лікарів, яким батько обіцяв виважити сина золотом, лиш би пробрався з коми, Степан аж після тижня ледь розтягнув повіки. З трудом розпізнав білу імпу – чи хтось насилив клаптиків сухого

льоду навколо нього, чи він літає у хмарах – дух його або із тілом? Така уява його налякала. Він хоче поворухнутися, але не може ані пальцем гнути, ноги, здається, прив'язані, бо не слухають його, щоб зігнулися в колінах, навіть пальцями не рухає. З великим трудом розтягує щілинку між повіками. Біля нього піднімається угому тонка трубка, яка прикріплена до пляшки. Де він? Наскрізна біла імла нічого не підказує. Звуків жодних не чує.

Степан з переляку хоче кричати – уста його не слухають. Очі, зі страху, розширяються і вловлюють над собою якийсь великий ніс, потім блиснули й окуляри. Гострий ніс змінюється широким носом на обличчі без окулярів. Дальший ніс. Він упадає на нього, але в останню мить схиляється повз його обличчя – на лиці чує доторк, руку теж щось ніжно потисло.

– Синочку! Стіва! – нарешті чує голос. Розпізнає матір.

– Живе! – вигукує тато.

Степан закриває очі, чує голоси батьків і чужих людей, а відтак засипає.

Степана привели до життя, позшивали подряпини, переломів, на щастя, не мав, відключили кисневу бомбу, перевели на нормальну страву. Тоді ко-
нсиліум дав згоду відпустити пацієнта додому долікуватися.

У віллі Степана поселили в окрему кімнату. Кондиціонер включили в усіх приміщеннях. За порадою лікарів на час, коли Вамп і його дружина відходять з дому, пацієнта доглядає медсестра. Про аварію Степанові лікарі не говорили і батьків попросили першими не починати розмову на ту тему. Коли він сам заговорить, медсестра справиться з усіма проблемами; як згадає про Сільвію, треба покликати психіатра. Але Степан нічим не цікавився. Ів, пив, на туалет спочатку його водили, згодом обходився без допомоги, медсестра виводила його на терасу погуляти і подихати. Навіть з медсестрою пацієнт не заводив ніяких розмов – що наказала, те виконав, не реагував ні на її ласкання по руці, не міняв міміки на її милі усмішки.

На терасі Степанові сподобалося. Він і сам там виходив і довго задивлявся на дерева. Медсестра думала, що прислухається до співів птахів, та ні – птахів він не чує, йому подобаються лише кошлаті дерева.

В один день після обіду у ванній роздався злісний вереск. Медсестра там побігла, а в дверях наштовхнуся на сердитого Степана. Вона не знала, що їй робити – могла сподіватися якогось злодія, нападника, або Степан міг чимось поранитися. Та він узяв її за руку і потягнув у ванну.

Перед дзеркалом Степан став вивалювати язика і показувати медсестрі, одночасно стиснутим п'ястуком грозився власній подобі.

– Він висолоплює на тебе язика? – щиро сміялася медсестра.

– Так! Так! – притакнув Степан, але не розуміє, чому медсестра сміється.

Знову висолопив язика і погрозився перед дзеркалом.

– Там нікого нема, – медсестра намагається набрати серйозного вигляду.

– Він! Він! – Степан злісно тицяє пальцем у дзеркало. Потім нігтями шкрябáє навколо дзеркала і хоче заглянути за нього. – Де він?!

– Це ти.

– Я? ! Я тут, а він там, – пояснює Степан.

– Це дзеркало, – тепер уже цілком серйозно розводить медсестра. Рушничком витерла поверхню, бо Степан у злобі запирскав дзеркало. Сама стає поряд Степана, щоб і її бачив у дзеркалі, і висолоплює свого язика. Степан нерозуміюче дивиться то у дзеркало, то на медсестру. Та пояснює: – Це дзеркало. У ньому відображається все, що опиниться перед ним. – Во-

на хвилину дивиться на Степана, чи порозумів її, потім додає: – Воно, як мавпа. Мавпа, якій покажи палець, вона зразу висуне свій, посміхнися на неї – і вона вискальть зуби. Мавпа.

– Мав... Мав... Мав-мав! – натішено вигукує Степан і, геть втомлений іде до своєї кімнати і лягає в ліжко. – Мав-мав...

Ще на тому тижні з ванної доніссся регіт. Медсестра у погожий післяобідній час сіла зі Степаном на терасі. Сама гортала в кольорових часописах, яких гори валяються по віллі – їх приносить Степанова мама, а Степан, надивившись на дерево, перевів погляд на медсестру. Й аж неприємно від його допитливого погляду. Навіть злякалася, чи не вдіє їй якусь неприємність. Степан поволі підвівся і попрямував досередини. А тепер після того сміху вертається на терасу. Регоче і пальцем показує на свої напомаджені губи. Підходить впритул до неї і показує на її губи, сьогодні вона трохи виразніше напомадила їх, бо домовилася з подругами увечері сісти на каву.

– Мав-мав! – каже Степан. Він наближається до дівчини, та відтягується на спинку крісла, але Степан націлився своїми напомадженими губами на її і торкнувся їх. Потім випрямився і задоволено сміється. – Ти мав-мав!

Медсестра заспокоїлася, з подругами повернулася до тієї сцени. То не був поцілунок. Степан наблизився до неї, як до дзеркала і відтягнувся задоволений, може, й тому, що вона не висолопила на нього язика. Дівчата з жахом слухали про цей випадок, лякали її, котрась натякнула про знасиування, а інша – тоді вже були випили десь по третій чарці горілки – побоялася вбивства.

Подібного не сталося в найближчих кількох днях, Степан навіть не доторкався до неї. Дівчина не вловила на собі жодного підозрілого його погляду, а про хтивість з його боку і мови не могло бути. Зміна настала хіба в тому, що Степан з тераси сходив у сад, Вампи називали його парком, підходив до дерев і задивлявся на них, одного разу підстрибнув, щоб вхопитися рукою першої гілки.

Почався літній відпустковий сезон. Вамп покликав медсестру і попросив її залишитися зі Степаном. Лікарі його запевняють, що Степан майже здоровий, але він не хотів би його пускати до хлопцевої компанії. Сам Вамп і влітку не може покинути фірму навіть на кілька днів, але буде їй допомагати. Він не хоче заставляти дружину відмовитися від моря. Відпустка в них запланована заздалегідь і незручно відмовлятися від неї. Їх запросив у Південну Африку друг з дитинства, а тепер успішний підприємець. У нього в Капстаді є вілла. Коли б йшлося про якесь інше місце, вона б зреклася, але провести місяць на півдні Африки в товаристві своїх близьких їй дуже хочеться.

Медсестра мовчки притакнула, а Вамп додав, що відтепер він збільшить її платню.

– Олено, можу вас так звати? – Вамп вперше назвав її по імені і погладив по лиці. – Наступного року обов'язково поїдете з нами у відпустку і десь далеко-далеко...

Пані Вамп зразу в перші дні відпустки надіслала гарну кольорову листівку із зображенням міста, приміських гір і пляжів. Вамп з листівкою зайшов у синову кімнату.

– Від мами, – сказав і подав листівку Степанові так, щоб і Олена подивилася на неї. Син і не глянув на картинки, листівку відкинув з ліжка. Олена підняла листівку, поклала на столик, де мала свої речі. Вона хотіла роздивити

її, але Степан раптом підвівся і пішов до медсестри. Він став торсати її за білий халат, піdnімаючи його вгору.

– Хочу, хочу! – зажадав.

Вамп почервонів від сорому, вирячив очі і винувато задивився на Олену – чекав вироку смерті за злочин сина. Але що нічого не діялося, пальцем погрозив синові:

– Стів!

Тоді син знову накинувся на медсестру, повторюючи своє: хочу, хочу...

– Мав-мав! – Олена не лаяла, але мило попросила роз'ятреного Степана. – Будеш мати, будеш мати...

Степан заспокоївся і вернувся в ліжко.

Олена залишила свої речі в кімнаті, а Вампа вивела в хол. Тут хвилинку вагала, відтак поманила хазяя в його кабінет.

– Сама не знаю, як мені пояснити...

– Олено, трапилося щось неприємне? – Вамп ніяк не може позбавитися уяви про те найстрашніше. Коли хлопець нагрубіянив дівчині, то можна буде викупитися грошима, але він міг – Вамп сам лякається тієї уяви – знасилувати її. Тут грошима не затулиш рота дівчині, а мас-медіа рознесуть його в пух і прах.

Олена спокійно повела. Вона сама завдала причину. Вранці необережно перевдягалася, зігнулася надіти туфлі, а тоді показалося татуювання.

– Яке татуювання?! – Вамп ніяк не може знайти зв'язок між татуюванням і зриванням халату з Олени.

– Степан побачив татуювання і хоче мати його він.

– Де побачив? ! Переглядав часописи?

– Та ні. Я ж кажу, що я перевдягалася, зігнулася, а тоді показалося мое татуювання.

– Де? – просторіко випитує Вамп.

Тепер Олена запалилася, зніяковила, але мусила показати. Вона повернулася спиною до Вампа, підгорнула халат, хвилину вагала, як показати те місце, нарешті повторила вранішній рух – зігнулася, блузка посунулася вверх, а юбка відкрила майже на сідниці витатуйоване простромлене стрілою купідона серце.

Вамп з полегшенням видихнув, але попросив Олену на мить залишитися в тій позі. Він думав помацати розкresлене місце, заглянув би і як далеко пролетіла стріла.

– Степан хоче таке татуювання, – Олена випрямилася, скинула з себе халат, бо вже віходить додому.

Наступного дня, як у підвечір повернувся Вамп, Олена привітала його в холі, приклада палець на вуста і задоволено посміхнулася. Вони обєз зайшли у Стівову кімнату. Вампові незручно, а ще в присутності молодої дівчини, дивитися на оголену і розмальовану на обох половинах сідницю дорослого сина. Він відвертається і тихо викрадається в хол. Пальцем поманив Олену. Вони зайдли в його кабінет.

– Стів був щасливий, коли фахівець колов його, – каже Олена.

– Завдаємо вам зайвої мороки, – виправдовується Вамп. – Оленко, можу вам запропонувати чарку? Мені заманулося коньяку, а сам не хочу пити.

– Стів ще годину мусить лежати долілиць, а потім може прогулятися, – пояснює Олена. Вона згодилася випити з Вампом. Попросила квалнути

їй лише на дно, але Вамп був щиріший. Вони сіли і Вамп поскаржився на труднощі з поставниками, із замовниками, лаяв банки й податковий уряд. Притім налив ще раз, потім і втретє. Хоч в кімнаті Стіва тихо, Олена про нього не забуває. – Він тепер спокійний і задоволений.

Вамп хвилинку змовницькі посміхався власним уявам, потім покірно попросив Олену дозволити долити їй в чарку, а сам мусить випити повну, бо інакше не має відваги сказати вголос те, що має на думці. А на думці в нього було:

– Оленко, сподіваюся, що у вас нема більше татуювань...

Олена, щоб призватися, теж мусила випити.

– Є... – несміло підтвердила.

– Ради бога, де? !

Тривала півгодина, випили ще по повній чарці, поки Олена відважилася підгорнути блузку спереду і звільнити ліфчик з персів, де були сховані витатуювані два метелики.

Пан Вамп не втримався, щоб не торкнутися метеликів, а потім і поцілувати те болюче, як він гадав, місце.

Того татуювання Стів не бачив, але ще до повернення матері йому мусили проколоти обидва вуха і вставити персінг.

Пані Вамп повернулася вся загоріла, Олені призналася, що бронз має по всьому тілу. Вона задоволена станом майже виздоровілого сина, спокійним чоловіком. Олена сподівалася, що уже кінчає службу, але Вамп, посилаючись на поради лікарів, попросив її в присутності дружини якийсь час ще потерпіти з ними. Змовницькі посміхнувся до дружини і прозрадив, що покликав медсестру поїхати наступного року разом з ними у відпустку. Пані Вамп без думання згодилася, ба навіть потішилася такій компанії.

Степан надалі проводив дні в своїй кімнаті, на терасі, але частіше виходив у сад. Тепер хватався одної гілки, підкидався на другу, а восени вилализив на самий верх і там годинами висиджував. Лікарі радили батькам запастися терпеливістю і обіцяли скоре видужання сина. Властиво, здоров'я в нього в порядку. Він був навіть кілька днів на обстеженні в лікарні. Результат – здоровий! А лозіння по деревах, чи інші витівки – то хлопчачі заманки.

Вампи воліли не витягувати сина між людей, під різними приводами відмовляли відвідини гостей у них, та й самі воліли нікуди не ходити, бо там можуть цікавитися, чому не взяли з собою юніора.

В осінні холоди ані Олена не напросила Стіва злізти з крони дерева, не налякався ані батькових погроз. Коли подошло, Стів примусив Олену принести йому плащ, якщо не хоче, щоб він простудився. Вамп напівжартома, напівсерйозно дав змайструвати дашок на верхівці черешні, яку облюбив син, бо на неї найлегше вилізти і піднятися понад усі інші дерева в саду. Олена виносила йому там плащ, теплу куртку, на хвилину залишалася в його обіймах, щоб зігрівся, але він ніколи не проявляв жодної схильності до любовних обіймів, а те, що дівчину можна поціluвати, ніби не знав і не чув у житті.

Аж морози заставили його залишатися на терасі або в кімнаті. Одного разу спробував вилізти на черешню. Стовбур був мокрий і замерзлий – зробить один-два рухи вверх і знову зсувається вниз на землю. Та Стівові конче хотілося вилізти наверх. Мучився, мучився, власним тіло потопив паморозь на стовбурі і вичовгався майже до середини дерева. А там уже втомле-

ний із затерплими руками не втримався і злетів поміж нижніх стовбурів на твердий замерзлий ґрунт.

На щастя, не поламався, струс мозку теж не дістав, але руки й голову геть подряпав. У лікарню його не возили, бо Олена принесла потрібні масти і скоро вилікувала його. Та падіння не залишилося без наслідків. Стів хоч більше не наблизився до дерев у саду, але лякається кожної вишкі, навіть перед сходами опускався на руки і так ракки виходив наверх. Батькам це нікак не заважало – така обережність не завадить, він міг би легко поковзнути і розбити собі голову. Згодом так привикли до тієї пози, що нормальним здається і коли за обідній стіл приходив ракки і вискачував на стілець і підсував під себе ноги.

У пана Вампа взимку роботи не маліло, а навпаки – перед кінцем року залишався у фірмі до пізньої ночі. Пані Вамп повністю могла покластися на медсестру. А як настав час балів, то Олена залишалася у віллі і на всю ніч.

Про дальшу долю сина батьки не мусили турбуватися, просипатися серед ночі. У віллі є місця для кількох сімей, капітал фірми і рахунки в банках, останнім часом Вамп все частіше переводив гроші на свій рахунок у Швейцарії, забезпечать не лише сина, але й онуків на все життя. Пані Вамп потай згоджувалася з думкою, що Олена може залишитися в них. Хіба тепер так легко знайти заможного жениха? Вона може бути рада, коли залишиться в їхній сім'ї. Як пані слідкує за сином і за Оленою, вони вміють говорити разом, знайшли спільні гри.

Зима минула спокійно. Стів час від часу щось скочить – наносить собі під ліжко відерка, м'ячики, з ванної різni гребінці, або нафарбує собі лиця – Олена швидко загладить сліди, а батьки ні про що не довірються. Навесні Стіва знову потягло на терасу, в сад, а потім поліз на дерево. Вийде наверх одного, другого – роздивляє навколо, але, нарешті, вертається на улюблену черешню. Там виніс і перекладини, щоб зручніше було сидіти, а також поставив там транзистора. Включає музику, мугикає щось, вишкірює зуби і манить Олену вийти до нього. Правда, ніколи не наполягає на своєму проханні. Якщо й вийшла, посиділа хвильку, потім злізла вниз. Довше затримувалася лише, як винесла обід, щоб усе поїв, напився соку, але він воліє мінералку. Останнім часом любить банани. Обкусає кінчик, постягує лушпиння і розкидає його на всі боки. Подобається йому й помаранчі. Не так з-за солодкого соку, як з того, що лушпинками може положати птахів, цілитися до Олени, а одного разу переполохав матір, коли на її нову зачіску висипав жменю соняшникової луски.

Пані Вамп злякалася, чи Олена не залишить їх. Матір обливає піт від уяви, що син змусив би її лазити по деревах, гратися з ним на терасі. Та Олена врівноважена, виконує всі бажання Стіва, розуміються на мигах.

Пані Вамп якось ненароком придивилася до обличчя медсестри і запримітила там кілька плям.

– Від сонця? – пальцем показала на обличчя Олени. Та ще більше зашарілася, а плями різкіше окреслилися на дівочих лицах.

– То... то... – Олена не доказала і втекла в туалет.

Наступного дня, на здивування Олени, у Вампа всі були вдома. Вони її чекали, бо пані запросила Олену сісти в холі, де в глибокому кріслі топився Вамп, через мить вона привела сюди й Стіва. Але той не хотів сісти на жоден стілець, в жодне крісло, аж коли Олена озвалася до нього:

– Мав-мав, сядь отут біля мене, – він заспокоївся і сів у крісло, схрестивши ноги під собою на сидінні.

– Оленко, – почала пані Вамп, але довго не знала, як далі вести. Нарешті сказала: – Я вчора запримітила на тобі зміну. Жінки з першого погляду знають, у чому справа.

– Пані Вамп... – Олена хотіла припинити розмову, але пані Вамп не дала себе перебити. Олена залишила свою руку в руці Степана, який аж тремтів, ніби боявся злетіти з високого дерева на твердий ґрунт.

– Оленко, ми дуже вдячні за твою роботу, за турботу про нашого Стіва.

– Ви ж мені оплачуєте... – у такий спосіб Олена хотіла відвернути передбачувану катастрофу.

– Справа не в гроших, Оленко, – продовжила мило пані Вамп. – Тепер можемо сказати, що ти стала нашою, належиш до нашої сім'ї...

– У тому нещасті, яке нас спіtkalo, Олено, вас сам Бог послав нам, – включився в розмову Вамп.

На нього Олена і не глянула.

– Оленко, тебе нам насправді Бог прислав... – згодилася з чоловіком пані Вамп. – А тепер про те найголовніше... Оленко, мені хочеться обняти тебе...

– За що, пані Вамп? – медсестра не розуміла такої задушевності.

– Оленко, ти мене робиш бабусею!

Вамп закашляв у кріслі.

– Скоро кашляєш, діду, – посміхнулася пані Вамп на чоловіка.

– Дідо, бабуся? – дивується Степан, ніби вперше в житті чує ті слова. Він сильніше тисне руку Олени і кидає погляд то на одне, то на друге, то на третє.

– А ти будеш... – пані Вамп хвилину чекає, щоб надати серйозності своїй заяві. – Будеш татом.

Степан Вамп вискакує з крісла і бігає по холу. Він і не запримітив, що не стойти рачки, а бігає випрямленим, аж коли вигукне:

– У мене буде сестричка! – опускається на руки, рачки підходить до дверей, а звідтам заявляє: – Сестричка, сестричка. Вона полізе за мною на черешню і там будемо жити. На черешні, на черешні!

Пані Вамп застигла з виряченими очима, мусить напружитися, щоб проковтнути слину в горлі, аж потім повертається до Олени.

– Олено, невже сестра? !

Медсестра підводиться, схиляє голову, щоб приховати від пані сльози, і спішить до виходу. Вона на мить зупиняється, чи не озветься Вамп, але замість нього вигукє Стів:

– Сестра, сестра... Олено, ти будеш її носити вгору, бо вона, маленька, сама не зможе вилізти за мною аж наверх...

Мав-мав побіг до черешні рачки, там зручно обхопив стовбур руками та ногами і поліз до крони.

Олена ледве потрапила у вихідні двері і поплелася на вулицю.

Пані Вамп, проходячи повз чоловіка, на мить зупинилася і не без сарказму просичала крізь зуби:

– Я б мала виправдатися, що назвала тебе передчасно дідом.

– Який дідо? – випалив пан Вамп.

– То я, сліпа, так гадала. Новоспечений тату...

2006 р.

Любов і хрест Микули

— Видиш, Олексо, як того. Жиє чоловік, р-раз — і ніє го. Вмер. От Падяк. Не старий ще був...

— І не хворів, — додав Олекса.

— Айно, по дохторах не ходив. Рано жона будить, го — а він уже студений.

— А Гафа Ленкова? Ще їй було жити й жити, семерічко дітей у світ виводити... Так того. Не знаєш, коли она прийде. Готовий ци не готовий у далеку ту дорогу, з якої не вертаються.

— До неї, Олексо, челядник усе має бути готовим. Як солдат до бою. Людина родилася, щоб умерти.

Микула, чоловік за шістдесят, однак сам ще не думав про свою смерть, не готувався до її приходу.

— Бо від тої, з косою, ще ніхто не відкупився. Она май справедливіша у світі, бо всіх рівняє, царя і бідняка.

— Айно, того так, Микуло, — сповільна притакував Олекса, думаючи і про свій костюм, куплений на похорони, і про сорочку, черевики. Усе наготовував собі, аби потім не гризлися діти, що та кому купувати.

Вони блаженно сиділи на зеленім узгірку. Було парке пообідя.

Скотарили. Вірніше, скотарив лише Олекса. У всьому селі не мав корови лише Микула. Молоко, скільки одному треба, носили йому сусіди. За сіно з його ділянки.

А в той день по близьких і далеких гірських пляжах сушилися скошені трави, і такий медвяний запах над землею, що аж солодко паморочилося в голові. Зморене за тиждень тяжкими сінокісними трудами село відпочиває: неділя. І тихо раділо сонячній погоді, аби встигнути заготувати сіно на зиму для худоби. Бо як упаде негода — як тоді?

Не журився сіном лише Микула. Вічно у темній поношенні одежі, цілими днями ходив-блукав понад селом, мов чорний привид-строж, що оберігав людей від наглої біди. Ніби шукав щось. А що? Його шанували, йому раділи — і водночас трошки побоювалися. А він... підійде отак до якогось косаря, що самотиною косить, чи скотаря, сяде — і вже одному є з ким поговорити, а другому — відпочити. І бесіди в того Микули були про все, тільки не про погоду, не про громи і бурі, хмары, вітри й дощі-зливи... не говорив він про це ні з ким і ніколи, мовби боявся якогось гніву чи образи велетенських небесних сил, з якими мав зв'язок. «Людям лише так видіться, що вони — герої, керують собою і судьбою своєю. Се велика дурниця. На небесах, у звіздах далеких і близьких, умерлих і живущих доля кожного написана-розписана», — казав не раз. «Від самого народження?» — перепитували його. — «Ні, ще раніше. Від самого зачаття. В яку секунду, під якою планідою оно сталося, так і буде челяднику. Люди гадають, що у великім світі (так

Микула називав Всесвіт) бардак, як у них, на землі святій і грішній. Або не так того, не так. Там порядок, суворий порядок. Інакше світ розпався б, спопелів. А він вічний, як і душі наші...»

Йому не перечили, згідливо й покірно примахуючи головами. Тільки іноді хтось із п'яних сільських нахаб ліз йому в очі з насмішкуватими питаннями. Обходив таких стороною, не сердився. На другий чи третій день, проповізивши, образник всіляко вибачався перед ним. «Таким і Христос прощав і дорогу уступав», — казав Микула.

Він самотиною жив. Його дружина ще молодою померла. Він, казали люди, любив її, дуже любив. Очі мала круглі й глибинно-чорні, аж переливалися, мінилися чарівницько-звабливим огнем. Одного дня пішла скотарити. Нагло надійшла буря і застала жінку серед пустого косогору. Від дощу сковалася під близькою одинокою смерекою. І там Калину вбив грім.

Знайшли її на другий день. Все село ридало за нею. А Микула ходив, як безумний. Аж почорнів, мов туча. Звідтоді носив на собі вбрання тільки темно-чорне, сумно-траурне.

Ні до кого ні з жінок, ні з дівчат більше не оббивав порогів, ні кому серце своє не відкривав і не віддавав. Усе життя незрадно любив свою єдину Калину-перліну, усе життя по ній тільки й сумував.

Одразу після похоронів дружини зник з села, віддавши сина родичам. Микула, мабуть, не міг, не мав сил топтати ті стежки, по яких ходили кохані ніженьки, спати на тій постелі, на якій незабутніми ночами ніжив-пестив свою зорю, свою любов...

Його не було кілька літ. Гадали: згинув десь, Богу душу віддав із тути-журуби претяжкої. Родичі ходили до ворожки з-за нього, питали: «Де він? Що з ним?» — «Під сим сонцем він і під небом сим, — шепотила стара й страшним поглядом змірювала прийшлих. — Він вернeseя до вас, або другим чоловіком. Мало йому було сили земної — він небесної набирається. Його велика любов у силу велику переайде, але добра то сила, а не зла, Господу Богу дякувати, во ім'я Отця, і Сина, і Духа святого...» — «Як? Що ви говорите? . .» — до знахарки занепокоєні й передивовані родичі. Однак нічого більше не вповіла стара. Вірили сказаному родичі — чи не вірили... І ждали, як напоумляла ворожка, із затаєнною цікавістю чекали, з надією.

І Микула вернувся. Де був, з ким був, навіщо — ні кому ніколи не сказав. Але вернувся іншим чоловіком, затаємниченим, якимсь напівзамкнутим, задуманим. До себе сина-підлітка забрав, хату полагодив, до церкви щонеділі й щосвята ходив. Хрестився й молився щиро-сердно, віддано. Син, як виріс, пішов по світах-заробітках, то так і пропав: ні слуху, ні духу. Але Микула не журився ним: «Кідъ має голову — буде з нього чоловік і буде жити, як люди, а не має — то чим я йому поможу?»

Відколи Микула повернувся до рідного порога, звідтоді високе село неждано-негадано дістало покровителя-заступника, якого не мали довколишні й дальші села та присілки. Навчився відганяти страшні бурі. Вони налітають часто, коли за вершки гір поначіпляються хмарща, що серед білого дня аж потемніє. Усе, що є живе, тремтить у лихім передчутті. Аж тваринний жах сковує людей. І не лиш тому, що злива-град до землі приб'є нескошені трави, невисохле сіно, вітрища погублять-потрощать ліс, але й людські оселі не встоять проти дикої стихії.

Розповідали, що до Микули в село вривалися вітри-бурі такої сили, що знімали з будинків дахи й несли їх, мов пір'їнку. Спалахували смолоскипами солом'яні та дерев'яні стріхи, глухо стогнали столітні дерева, вивернуті з корінням... Довкіл усе могутньо гуло, шаленіло, тріщало, било громами — аж гори здригалися. І люди тут були безсилі.

Аж поки не вернувся в село Микула. Він повставав проти бурі — й перемагав. Мабуть, немало сил витрачав на це чоловік, бо після таких двобоїв кілька днів його ніде не бачили. Чи зачинявся в хаті, чи втікав кудесь — ніхто не знов. Спочатку сельчани хвилювалися за нього, гримкотіли у двері й зашторені вікна. «Може, вмер, не дай Бог?» — боялися. А потім звикли. Бо він знову з'явився на люди, повний якоїсь затаємниченості, ніким так до кінця й не розгаданої сили. Чоловік на перший погляд був такий, як інші. І в той же час дивакуватим. Бо й справді, що захищав він сuto своє? Нічого ж такого, що б постраждало від негоди, не мав, і не платив йому ніхто за оті двобої, що сили нещадно вимотували. Хіба що очі сельчан при зустрічах з ним світилися німою вдячністю. І він це бачив, відчував, й тоді його душа празникувала. На сьому небі був. Та люди є люди. Всім не вгодиш. На те вони й люди. «Чи не гріх таким займатися, Микуло? — натякали деякі. — Буря йде, значить, Бог так схотів. За непослух людський. За гріхи. За самогубство чиєсь карає. Отож, так має бути... А ви гріх неспасений берете собі на душу, що проти Всешишнього...»

Дивився мовчки на таких Микула, без жовчі й зlosti дивився, а якось так, як мати на своїх ще не розумненьких дітей. І в пам'яті зображеній тої митті у яскравім, благословенім осянінні поставав образ його любові, кохання золотого і єдиного, Калини-перліни, що так рано згласла на тім косогорі. Не налюбився її, не наніжився з нею. Що, кому поганого вчинила його дружина мила? Кому дорогу перейшла? Перед ким провинилася? Чи Богу ревно не молилася, до церкви не йшла? Свята не берегла? .. О-о, сило небесна і сило земна-а! Тетерки між вами я, мов струна печальна і напруженна до краю. І життя мое — се вічний плач зболено-змарнілої душі за втраченим щастям. Ворогуєте ви, а я вас мушу примирювати. Кричу, молюся, благаю, руки до неба здіймаю. Інакше не можу жити. Бо від землі я, і з землі я, і за неї я, за людей стою, за добро і красу... Я і смерть прийму супокійно, бо всює своє життя нікому біди не зробив. Я жив красою. Я пізно женився і жону собі вибрав, як зоряницю вранішню із темно-вишневими очима. Із волоссям чорним і запахом райським. Та в щасті не судилося купатись, а з небесами воювати, їм силу свою віддавати

Він думав так не раз, Микула, сидячи на узгірку біля твої місцини, де колись росла та фатальна смерека. Вже нічого на тім місці не було, тільки трава, темно-зелена така, ніби опечалена...

Збирався Микула на тім місці хрест покласти, високий, з букі. Без написів усяких. Просто хрест. Йтимуть люди повз нього, хреститимуться. І його згадуватимуть, і Калину. «Людина живе не лише для того, аби їсти-пити, і в нужник ходити, а й по собі слід якийсь на землі лишити, — думав інколи. — А що залишиться по мені? Син? Пропав десь по світах. Пам'ятатимуть, що Микула бурі відганяв? Та се скоро забудеться. А хрест святий стоятиме. Коли зогнє — новий покладуть, ачей люди вони, а не звірі...»

Та все відкладав на потім, цю затію. Най буде близче до смерті, аби

не казали деякі, що за життя вже пам'ятник собі поставив. Або що хрестом вирішив відкупити свої гріхи за боротьбу з божими небесами. Всяке можуть говорити. Люди, вони не прощають такого, незвичайного. Тоді їх завше тихо єсть заздрість, мов черв'ячок, підгризає. Така вже хвороба людська, невилікова.

Сидів і того дня Микула з Олексою, неспішно бесідували. А в уяві його вже вимальовувався хрест. Гладко обтесаний, із золотистим відблиском у ранковому промінні. Височів на голім косогорі гордий і стрункий, у ясні місячні ночі розливаючи довкіл себе мінливе чарівницьке сяйво.

Той хрест якогось часу снився чоловікові. Стояв і, мов живий, якимсь тужливим поглядом линув удаль, повз Микулу, ніби не помічаючи його. Гірко робилося Микулі. Він прокидався і вже до світання не склеплював очей. А одного разу... Одного разу на тім хресті розп'ята Калина приснилася. Юна-юна, і в тім платтячку сатиновім, у якому вперше побачив її у церкві сусіднього села. Не своїм голосом заревів Микула, рвонувшись до неї, та так заревів, що аж прокинувся. І, вийшовши зі сну, ще кричав несамовито, мов божевільний. «А може, я вже старію — і дурію? — подумалось йому з жахом. — Уже на хресті Калина сниться, ніби з того світу просить: «Постав хрест, Микуло, де вмерла я, де кончина моя...»

«Всьо, по неділі візьмуся за хрест. Бука найшов. Аж за горою. Вивернутий вітром два ци три роки тому. Вже й висох. Найму трактор. На пилораму. Майстра попрошу, Щефана, вби файно обробив», — вирішив Микула тої неділі.

І аж легко стало йому на душі. Людині завше легко, коли знає, для чого живе.

Ставало геть парко. Якась зловіснатиша заповнювала світ. Запахи скошених трав стали ще духмянішими.

— Буде дощ, Микуло, — прорік Олекса, занепокоєно глипнувши ввис.

Нічого не одказав на те чоловік. Він думав про хрест. Ніщо вже не цікавило його. Бо справді, файно буде. І обов'язково хрест до сонця повернути лицем, аби сонце вранішне стрічав...

Запарило ще сильніше. Аж дихати стало нічим. Заметушилися ластівки, припадаючи до землі. Завмерло все.

— Буря суне, — знову Олекса до мовчазного Микули.

— Да-а, буде буря, бо вже два тижні спекота, — погодився той. І встав, оглянувся. Але в душі у нього ніякої тривоги не було, ніякого страху. Його зогрівав хрест, вивишуєчись над усім суетним і буденним.

— Ти знаєш, Олексо, щось я тяжко уже піднімаюся. І сплю тяжко, як заєць. Кістки в мені ніби не мої. Нич ня не слухають. Що буде, як захворію? Хто води мені подасть? Де син той безтолковий, що і не напише татові своєму? Ци, може, вже й не живе на світі? Бо який тетерки час: чоловіка вбити — як муху.

— Е, Микуло, а діти тетерки які? Виросли — і по світах. Начхали вітцю-матері, що їх зrostили. А про хворість... Хе-хе. Я ще старший за тебе, і то не думаю про хвороту, а ти, хе-хе...

— Оно то так, або чоловік не до чоловіка...

— Жену я маржину домів, доки не почалася буря, — мовив Олекса і рушив до корів.

— Олексо, — голосом владним і твердим раптом перепинив його Микула. — Олексо... Цілий свій вік я тебе знаю, і ти мене. Та хочу ти вповісти єдну річ, яку я нікому не казав...

— Кажи скоро, бо я за маргов біжу...

— Тобі се скажу, бо шаную тебе і вірую тобі, як собі...

— Но кажи, бо видиш, як темніє...

— Олексо... Всякое може статися — і з тобов, і зо мнов, з кожним. Або кідь би я нагло вмер, то... Коли будуть моє тіло мити, прошу тебе, уповіш їм, щоби воду тогу не виливали з корита миттю, відразу, а помали-помали, гіби цідили. Інакше може бути біда-а! — аж крикнув чоловік до Олекси, що вже біг до корів, не дуже уважно й дослухаючись до слів Микули. «Гойкат, як дурний. Гіби дня завтра не буде», — ще подумалось йому.

А світ і справді аж почорнів. Хмарища закрили небо, готові ось-ось розірватися над землею. Зібралося на бурю. І аж тепер це побачив Микула, десятим чуттям відчувши, що біди вона може принести, великої біди. Буря з вітром суне, як великий хижий звір, а Микула залишився один...

Заспішив на гору. Бігти йому було геть важко. Задихався. Довкіл аж стемніло. Земля принишкала у тривожнім вижиданні.

Уже з підгір'я Олекса озирнувся — і побачив звичну картину: на самій маківці гори стояв чорний Микула, раз за разом піднімаючи руки до неба. Здавалося, не чоловік стоїть, а птах, що намагається злетіти...

Скоро геть стемніло й не стало видно Микулу. А він, мабуть, робив своє. Бо громи з блискавками неохоче, та все ж почали відковуватися за село, даленіти, рвучкий вітер втихомирюватися...

А самого Микулу знайшли в хаті десь через тиждень. Мертвого. І синього-синього.

Жінки помили, вдягнули чоловіка в останню путь, як годиться. І ви-несли корито надвір, і безпечно вилили воду, відразу всю.

Поховали його швидко. Тіло вже смерділо.

І тут почалося жахливе. Сонце вмить закрили хмарища, знявся шквалистий вітер. Велетенські шаблі раз за разом розтинали небеса, могутні громи стрясали горами, мов іграшками. На землю з страшним виттям накочувався гіантський огненно-водяний шквал, готовий знести і спалити все на своїм шляху. Здавалося, наступив кінець світу. Жінки з жахом дивлячись на згорніле небо, ридали, заломлюючи руки, ревно благали Бога змилоститися над ними. Але стихія, якій стільки літ не давав розвертатися Микула, надолужувала своє, витанцьовуючи танок. І аж тоді згадав старий Олекса передсмертне прохання покійника. Господи, і як же він це забув сказати людям? ..

Великої біди наробила тоді буря не лише в селі, але й у горах, довколишніх селах. Спалила дві стайні, позносила ветхі кладки й мости, навіть хліви з поросятами. Позвалювала електричні стовпи. Потрошила десятки дерев...

Не зізнався Олекса, що з-за нього це все, його забудькуватості. Боявся — не боявся. «Що вже тетерки поможеш? — думав.. А небеса, рано чи пізно, мусили відігратися. Теперки, може, і на душі Миколиній мало легше буде на тому світі»...

Інші стосунки

Коли вона побачила свіжий шрам на його лиці, відразу знала, звідки він у нього появився. Вечоринка, як завжди, була смертельно нудною, але шрам її просто ошелешив. Скліяночка з якимсь дешевим, кольоровим бухлом зупинилася на півдорозі до уст. Серце в неї набагато сильніше розколотилося ніж звичайно, й її тіло змочила тепла хвиля не фальшованого сексуального збудження. Подібне збудження, яке викликає погляд на мужчину, вона вже не пам'ятала як мінімум два роки тому. Було це якраз тоді, коли вона кохалася зі справжньою, живою істотою. Живою істотою, на різницю від сьогоднішнього об'єкту зацікавлення, була тоді жінка.

Само собою, як кожний справжній митець, незалежно від того, чи був це художник або письменник, її професія була письменник, вона кайфувала від усього, що було хоча б трохи пов'язане із декадансом. Секс відчувала на милі. Кінець-кінців, вона давним-давно зрозуміла, що в цьому по-йобаному світі нічого кращого не існує. І тому що мала достатню кількість грошей, вона собі могла дозволити найдосконалішу кіберпросторову машину. Її тіло почало труситися ще перед тим, ніж вона сіла в крісло. Вона проковтнула афродизаїну таблетку, наклала на голову кокпіт й почалося відрахування. Її комп'ютер настільки досконало вмів відтворювати віртуальну реальність злягання, що його нічого не могло замінити. Хоча б до сьогоднішнього вечора вона була в цьому переконана.

Але присутність мужчини її просто заворожувала. Краще сказано, його шрам. Електронний батіг. Це міг бути тільки він. Останнім часом вона між знайомими почула про існування нових садо-мазохістських софтів, але таким чуткам вона не приділяла великої уваги. Інформацію вона вважала за перебільшену. Вона також почула про електронний батіг й головне про астрономічні суми, які за нього висмоктувались.

Машина, яку вона купила лише недавно, була насправді чудовою. За допомоги біомагнетичного поля вона могла відчути кожний дотик не тільки на поверхні тіла, але й в устах, у піхві чи у анальній дірці. Якщо були можливі дотики, то чому не можна шмагати батогом.

І справді, чому й ні?

Ясний доказ знаходився перед нею. В нього було чорне волосся, зачесане назад, зрослі густі брови, цілком темні очі, орлиний ніс та шрам. Господи, він виглядав з ним неначе сам диявол. Чистий архетип.

Незабаром вона цілком ясно собі усвідомила, що не хоче його софт, але його – справжнього і живого. Таке відчуття її здивувало, але розум відразу знайшов причини, чому вона хоче якраз саме його, а не тільки його софт.

Власне, чому й ні?

Адже, не важливе те, що це комплікованіше, негігієнічне й по суті ризиковане. Багато людей, зокрема без грошей, ще завжди практикують натуральний секс. Народжуються від нього навіть й діти. Фу-у-у. От цього

вона б не хотіла. Але який же риск? Після всього вона роздобуде собі ін'єкцію й все буде гаразд.

Мужчина помітив, що на нього дивляться. Вона нє відвернула свій погляд, й тому він попрямував прямо до неї. Справа була вирішеною. Вона мусить його мати.

* * *

Дістати мужчину туди, де вона хотіла, на диво, не була проблемою. Коли вона йому запропонувала свою пропозицію, на мить з'явилося в його очах здивування, потім зацікавлення, яке змінилося в байдуже: чому й ні-i-i?

Ніч була бездоганною. Вона отримала кілька чудових оргазмів й ціле тіло мала приємно добите. У своєму носі вона ще постійно відчувала запах кокайну. Що стосується його, то він себе також не міг почувати погано. Шрами від електронного батога чергувалися з глибокими, ще мокрими подряпинами від її бездоганно доглянутих нігтів.

Вона справді робила, що могла. Використала всі прийоми, які спізнала в кіберпросторі, й навіть згадала про декілька штучок з часів, коли вона це ще робила «live». Він мусив бути задоволений. Вона це відчувала. Відчувала, що він хоче, щоб злягання тривало довго, дуже довго – вічність. І відчувала ще щось додатково, але якраз останньому відчуттю вона не вміла дати визначення.

Він встав і вона, коли почула звук застібнутої ширінки, відкрила очі.

– Ти мусиш вже йти?

– Мушу.

– А коли ми знову побачимось?

Він знизав плечима. Вона не змогла побачити міміку його обличчя, тому що він відразу почав надягати майку через голову. Її охопила хвиля глибокого розчарування. Страх. Безнадія. Вона запитливо і надалі дивилася на нього. Коли одягнувся, він глянув на неї й сказав: «Знаєш, машина все ж таки краща...»

Вона лишилась на ліжку з витріщеними очима, неначе загіпнотизована. Вхідні двері давним-давно зачинилися, коли через її затяті зуби прорвалося гнітюче: «ні-i-i».

Вона закинула своє обличчя у подушку й з її очей покотилися справжні сльози.

«Непогане переживання», – подумала собі й повільно перестала плакати.

З рішучістю членів своєї кasti, які ніколи не визнавали поразки, навіть й тоді, коли поразка сміялася їм прямо в обличчя, вона затято підняла бороду. Вона його ще може привернути. Знала, що може. Не існувало нічого, щоб вона не отримала, якщо вона раз і назавжди вирішила, що вона мусить це мати.

Все це вона докладно роздумає завтра в Клубі. Тоді вже буде себе тримати в руках. Завтра вона, напевно, придумає, як його знову привернути до себе. Тому що й завтра буде ніч.

Зі словацької переклав Тарас Мурашко.

Письменник, який любить фантастику, сучасну поезію й провокувати інших

Повернувшись після 15-ти років на рідну Словаччину, було не можна було не помітити у словацькій літературі своєрідну й дуже активну особистість Петра Шулея (1967). Вже у Празі на книжковому ярмарку в 2005 році мене зацікавила книга поезій словінського поета Алеша Штегера «Протуберанції» в чеському перекладі, яку надрукувало словацьке видавництво «Drewo» (шукай через Google «drewo a srd»). Пізніше я дізнатався, що засновником і директором видавництва є якраз Петер Шулей – поет та прозаїк. В його видавництві появилися перші книги сучасних словацьких поетів – Міхала Габая (1974) та Мартіна Солотрука (1970), а також надзвичайно талановитої письменниці Светлани Жухової (1976).

Крім того, видавництво «Drewo» (в українському прекладі слово «drewo» означає просто «дерево», тільки власник його пише провокаційно через подвійне «w») надрукувало кілька видань кращих прозаїків та поетів сучасної Польщі. Таким чином, словацький читач зміг познайомитися з книгами Марціна Барана «Аут оф рекорд», Еви Ліпської «Сімнадцять червоних білочок», Броніслава Мая «Світло та інші поезії», Єжи Пільха «Під міцним ангелом», Яцека Подсядла «Аритмія», Марціна Свєтліцького «Пісні ігноранта» та поезії лауреата Нобелівської премії – Мануели Гретковської.

Тому що словінці дбають про свої переклади взірцево й бездоганно, інакше роботу їхнього «Трубаревого фонду» з Люблани назвати не можна, видавництво запропонувало читачам таких словінських поетів, як Дане Зайца «Внизу внизу й інші поезії», Пріможа Репара «Крихітне павутиння», Томажа Шаламуна «Дієслова сонця» та вище згадуваного Алеша Штегера.

У видавництві «Drewo» появилися також книги самого Петра Шулея. Мала проза «Місія» (1995) й «Elektronik cafe» (2001) та збірки поезій «Порно» (1994), «Культ» (1996) та «Поп» (1998). Оповідання «Інші стосунки» вибране якраз із збірки оповідань «Electronik cafe».

Оскільки діяльність видавництва «Drewo» сьогодні майже призупинена (причин можна навести кілька, але головною є все ж таки дуже мала зацікавленість словацького читача сучасною художньою літературою), письменник заснував тематичний, культурно-літературний журнал «Хвиля» (в багато чому нагадує український журнал «Ї»), який виходить раз на чверть року.

Петер Шулей є також організатором щорічного фестивалю поезій в Братиславі – «Ars Poetica».

Тарас Мурашко

ПУБЛІЦИСТИКА

Іван Франко: «Правда против сили!»

*Правда против сили!
Боєм против зла!
Між народ похилий,
Вольності слова!
Іван Франко. Semper idem!
(Завжди те саме!) , 1880*

Першопричина всіх людських нещасть – у незнанні правди. А найбільше нещастя – страх перед правою.

У правді живе свята Істина, правда є священною духовною зброею і пірками ліками.

Іван Франко – один із найбільших провісників спасенної правди для свого народу: правди-істини, правди-зброї й правди-гіркоти. Франка за життя одні побожно любили, інші боялись, а ще інші ненавиділи (така доля геніїв). Коли Франків дух перейшов у інший вимір, люди стали менше знали його через замовчування правди, яку він відкривав їм. Найсокровенніші Франкові праці прирікали на забуття, інші піддавали ідеологічному кривотулумаченню.

У пору тотального гніту партійної ідеології І. Франка трактували як «Вічного революціонера», Великого Каменяра – натхненого пролетарськими ідеями. Бо інакше ж як мали пояснити появу його поетичного циклу «Думи пролетаря» (1876-1886) тодішні біографи, які писали, що «й сам термін «пролетарій» вперше був введений в українську літературу Франком, бо й сам письменник зазнав долі пролетаря». Згодом такий підхід названо вульгарним соціологізмом.

Хай то було тоді, за партійного тоталітаризму. Але тепер, коли в ні-

бито незалежному, демократичному, багатопартійному (точніше – неоліберальному) українському суспільстві скасували тоталітарно-партійну ідеологію (хоч

і не спромоглися ще на українську державницьку), в освоєнні феномену Івана Франка – мислителя й митця світового рівня, який вільно писав українською, польською, німецькою й перекладав із 14 мов, а творча спадщина якого налічує близько п'яти тисяч літературних творів та наукових праць, – запанувала німа пауза.

Хоч потужний духовно-інтелектуальний потенціал Франка, його правда, його ідеї, зокрема ідея духовної єдності нації, надзвичайно актуальні нині, але їх не задіють у творення національної ідеології та в українське державотворення в пору ілюзорно-

I. Франко. Фото 1886 р. Київ.

позірної незалежності. Багатогранна Франкова спадщина зараз малодоступна не тільки широкому загалові, а й фахівцям, які безпосередньо працюють в освіті, культурі, економіці, політиці й прагнуть знати правду її «правді служити». Адже навіть те, що було опубліковане в строго цензуваних 20-томному зібранині творів у 50-х роках та в 50-томному у 80-х роках ХХ століття, охоплює тільки дві третини Франкової спадщини і лишається малодоступним через обмежені тиражі. Та світу ще не побачили його найсокровенніші праці, які лежать в архівних скриньках. Парадокс, але цензурні купюри й замовчування Франкової спадщини тодішньою ідеологічною і нинішньою безідеологічною владою в Україні мають одну причину – бажання приховати правду.

Що ж то за правду приховувано за замовчуванням та за поверховим тлумаченням енциклопедично багатою творчо-наукової спадщини Франка? Хто й досі притлумлює та не дає вивільнитись титанічній духовній потузі національного генія, натхненності Істиною й духом волі до боротьби за правду, за щастя свого народу на рідній землі? Що стає на заваді правді: ніяковість, страх, прислужницька запопадливість? На ці питання дає відповіді сам Франко. Тільки вдумаймося в них із заувагою, що його світогляд еволюціонував від раціоналізму й позитивізму до іrrаціональних засад.

Звернімось спершу до читаного й перечитаного і погляньмо на нього не вступленими в минуле очима, а з погляду сьогодення в перспективу безвічності, позачасовості, де ладує тільки Істина, а все інше, що має короткочасну вартість, минає разом з обставинами й умовами, які його спричиняють і від впливу яких звільниться свідомість прозрілої людини. Бо Франків дух не в минулому, він попереду нас і розкриває нам очі на нинішнє беззас-

не життя в ім'я кращого, яке ми самі повинні вибороти й самі створити.

Поетична збірка «З вершин і низин» (1887), яка напругою своєю сягає рівня Шевченкового «Кобзаря», розпочинається гімном «Вічний революціонер», що разом із «Каменярем» став символічним найменням Франка. Хоч нині ці символи в їх колишньому пролетарському тлумаченні й сприймаються до певної міри як анахронізми, але за своєю непроминущою духовною сутністю вони далеко за межами примітивної революційної ідеології:

Вічний революціонер –
Дух, наука, думка, воля, –
Не уступить пітьмі поля...
Франків «вічний революціонер» – це дух особи, що незмінно спонукає людину до вищих сфер пізнання, до світла, до гідного життя.

Чи не найпроникливіше розкрив І. Франко своєю правдою низини людської захланності й вершини устремлення людського духу в циклі «Думи пролетарія» з цієї збірки. Найллютіше роздратування викликали в «народовської» та «московофільської» клерикальної інтелігенції рядки, спрямовані проти «основ» і «стовпів» галицького суспільства:

... тут з кафедр, амвон
Ллєсъ темнота, не ясний світ... («На суді»)
Під пнем перегнилим в болоті гнилому
Вертяться, клубляться дрібні черв'яки...
... сні свої черви складали в системі
З заключенням: там є найліпше, як є;
Читали промови, співали поеми
Про гарне, щасливе в болоті житте.
А коли... дійснее сонце воказалось з-за
мгли:
На сонце те гляну ли черви й померли
І, мручи, убийчеє світло кляли.

(«Ідеалісти»)

Галицькі фарисеї влаштували Франкові тотальну обструкцію: не обрали до Наукового товариства імені Т. Шев-

ченка, не допустили до професорської посади на кафедрі історії української літератури й мови Львівського університету, усували від редактування провідних українських газет і журналів, що змусило його десять років (1886-1896) працювати в редакціях польських журналів і газет. Тільки в 1899 р. І. Франко завдяки підтримці М. Грушевського (хоч він теж певний час перешкоджав Франкові) стає дійсним членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка й цілком віддається науковій праці.

*Смішний сей світ. Неробів горсть мала
Себе вважає світом, паном всєї*

Землі і ціллю всього, що на світі! –
констатує Франко з мудрим сумом.

Смішний він і досі цей світ, де владарює псевдоеліта, яка уособлює національне безчестя, національну ганьбу. Вона панує на українській землі й «любить» її за той зиск, який дістає, спродуючи національне багатство, спроваджуючи на заробітки в чужину український люд, «любить» за українське сало й горілку – за все, що можна продати з вигодою. І що більша вигода, то більша «любов». Владна каста «неробів», відмежована від народу тією особливою «патріотичною любов'ю» до «неньки», не любить тільки української правди, української душі. Хіба не про це сказав Шевченко: «*Ви любите на братові шкуру, а не душу!*»? Так само реально в сьогоднішньому дні відчулює Франкова інвектива «Сі-доглавому»:

*Ти, брате, любиш Русь,
Я ж не люблю, сарака!*

*Ти, брате, патріот,
А я собі собака.*

*Ти, брате, любиш Русь,
Як хліб і кусень сала, –
Я ж гавкаю раз в раз,
Щоби вона не спала...*

Те, що нині переживає українська душа в контексті глобального світового абсурду, нагадує «біль, туту й ботьбу», що її з геніальною проникли-

вістю передав І. Франко в збірці поезій «Зів'яле листя» (1896), де його глибоко особисті душевні переживання невіддільні від високого устремління духу. І коли М. Коцюбинський одразу сприйняв у «Зів'ялому листі» «надзвичайну світлу силу», то галицька фарисейсько-аристократична псевдоеліта не сприйняла його поетичних одкровень і звинуватила Франка в декадентстві, що викликало в нього справедливе обурення:

*Який я декадент? Я син народа,
Що вгору йде, хоч був запертий в льох.*

Франкові душевні муки формально вписувалися в контекст тогочасних кризових явищ, душевного розладу європейської поезії, що на них відбилися тотальні переживання епохи зганення культури як сутності людського життя, та в них промовляло передусім глибоке чисте серце сина України, яке сприймало всі болі людські й несло в собі пломінь світла й волі до життя. Вслушаймося в його поетичні шедеври, які стали вже народними піснями («Безмежнє поле в сніжному завою», «Ой ти, дівчино, з горіха зерня», «Червона калино, чого в лузі гнешся?», «Зелений явір, зелений явір», «Ой ти, дубочку, кучерявий», «Ой жалю, мій жалю»). Яка глибина почуттів і висота духу народного ясніє в них!

А є поезії, сповнені містичного переживання, що споріднюють їх із перською суфійською лірикою («Не знаю, що мене до тебе тягне», «За що, красавице, я так тебе люблю», «Що щастя? Це ж ілюзія»). Перед нами відкриваються нові, не пізнані ще рівні осянгень І. Франка. Підтвердження його пильного зацікавлення духовною практикою й поезією суфізму, зокрема Гафізом і Сааді, знаходимо в листуванні з А. Кримським у 1890 – 1896 роках. Кримський назвав суфізм явищем глибоко демократичним, бо згідно з суфійськими принципами найостанніший злідар із його безсмертною душою такий же вели-

кий, як і сам володар. Коли в месіанських релігіях панує страх перед Богом, а відповідно й перед земними влада-рями, то в суфізмі ладує найвища сутність – любов. У суфійській поезії в образах чуттєвої любові являються глибинні духовні осяяння. Суфії спові-дують ірраціональне осягнення Істини єднання з Творцем шляхом духовно-го розвитку, «нового народження» (Г. Сковорода), через просвітлення серця всепроймаючою силою Всеєдиної Любові. З цього погляду смерть лірично-го героя «Зів'ялого листя» сприймається як містична сутність – його духовне переродження.

Світоглядний ключ до «сєї збірки ліричних пісень, найсуб'єктивніших із усіх, які з'явилися у нас від часу автобіографічних поезій Шевченка, та при тім найбільш об'єктивних у спо-собі малювання складного людського чуття» (І. Франко) й до всієї драми Франкових шукань у контексті тогочас-ного українського суспільного життя прочитується в оцих рядках:

Я не тебе люблю, о ні,
Люблю я власну мрію,
Що там, у серденьку на дні,
Відмалечку леліо.
... За неї смерть собі зроблю,
За неї одурію.

Чисте серце і дух, що живе в ньому, – ось спонука Франкових шукань і вбо-лівань в інтимній і суспільній сферах. Ірраціональне осягнення Істини чистим, мудрим серцем є суттю суфізму, суттю вчення й духовної практики Г. Сковороди та філософії «утаємничено-го серця людини» П. Юркевича. Сердечність є головною психо-соці-альною ознакою українського духов-ного типу, нашою світоглядною заса-дою, моральною основою українства. Франко осягає «мовою серця» всі вия-ви людського життя: від глибоко осо-бистого драматизму до народних три-вог і злигоднів. Усе в нього сповнене прагненням істини, правди: і особис-

тий життєвий шлях, і громадянська позиція, і літературні твори, і наукові дослідження феноменальних явищ національної культури та пекучих со-ціально-економічних проблем. Серед першорядних провісників правди Франко потужно прорікає її рідному народові й людству.

Франкове «зів'яле листя», Стефани-кові «кленові листки», «викинуті українці» Олени Пчілки – споріднені обра-зи нашої трагічної недолі. І досі українці покидають свій рідний світ, знеси-лені й зневолені, опадаючи зів'ялим листям із дерева національного жит-тя, чи то відлітаючи на чужину, чи пе-редчасно лягаючи в рідну землю. «Га, така наша доля. Розсипаємося, як кленове листя...», – висловився І. Франко у 1907 році з приводу масового від'їзду українців за океан. Відтоді минуло сто років, а все нові еміграційні хвилі ви-кідають наш люд на чужину.

Переживши глибокі почуття й ідейні захоплення – перегорівши-пे-рехворівши жагою до коханої жінки, запалом до радикалізму й соціалізму, очистивши серце й употужнивши дух, Франко стає на шлях невідступної боротьби з «можними світу сього», які чинили «всякий утиск, усякий визиск і всяку облуду» («Семітизм і антисемі-тизм у Галичині», 1887), з їхніми прис-лужниками, з «народними провідни-ками», які рядилися у «батьки нації», прикриваючи свої шкурні інтереси по-літичними ідейками.

У передмові до збірки «Мій Ізма-рагд» (1898) Франко застерігає від по-літичного шахрайства й партійного догматизму: «Жорстокі наші часи! Так багато недовір'я, ненависті, анта-гонізмів намножилося серед людей, що недовго ждати, а будемо мати (а властиво вже й маємо!) формальну релігію, основану на догмах ненависті та класової боротьби. Признаюсь, я ні-коли не належав до вірних тої релігії і мав відвагу серед насміхів і наруги її адептів нести сміло свій стяг старого,

щиролюдського соціалізму, опертого на етичнім, широко гуманнім вихованню мас народних, на поступі і загальнім розповсюдженні освіти, науки, критики і людської та національної свободи, а не на партійнім догматизмі, не на деспотизмі проводирів, не на бюрократичній регламентації всього людського майбутнього, не на парламентарнім шахрайстві, що має вести до тої «світлої будуччини». (Цей текст не ввійшов до 50-томного видання).

Заснувавши в 1890 р. разом із М. Павликом під визначальним впливом М. Драгоманова першу українську політичну партію – Русько-українську радикальну партію, І. Франко був до 1898 р. першим її головою. Однак він не став партійним догматиком. 1899 року Франко публічно заявив: «Я почиваюся насамперед українцем, а потім радикалом». Хто з нинішніх партноменклатурників чи партстатистів спроможеться на таку радикальну заяву? Багато з них проникли в нинішній одіозний парламент навіть не як громадяни України, а як списочні партійці. І куди ж приведуть вони Україну своїм «парламентарним шахрайством»?

У статті «Огляд української літератури за 1906 рік» І. Франко проаналізував видання українських соціал-демократів: «Є ще одна глибока хиба, що була джерелом їх хитання в самих основних поглядах, – вони не уявляли собі гаразд свого національного характеру, не відчули того, що вони наперед українці, а потім соціал-демократи; трактували це українство, як формальну концесію, а не як натуральний вислів своєї душі...».

Так і М. Драгоманов підпорядковує радикальний рух етичній зорієнтованості української духовної традиції. Обстоюючи «громадівський», «етичний соціалізм», він піддає критиці російське народництво й марксизм, заперечуючи марксистську доктрину як нездісленну й шкідливу

для українського політичного життя. І. Франко чітко означив суть позиції М. Драгоманова: «Він не раз остерігав молодих, гарячих соціалістів не надто діймати віри соціал-демократичним конструкціям будучини, бачучи в них значну пайку жидівської зарозуміlosti» (М. Драгоманов. Документи і матеріали. – Львів, 2001, № 321, с. 567). І свою позицію висловив так само однозначно: «За кожною з партій – соціалістичною, ліберальною, я бачу хитрий писок жида» (Нескорена нація, 1998, ч. 5-6). Згадаймо також Гоголеве одкровення про «облудні призми всяких партій».

За зовні ідейними партійними ширмами приховуються конкретно прагматичні корпоративні інтереси визискувачів, що їхвони досягають економічними важелями: податками, митом, іншими засобами зиску й збагачення. В економічних працях, поданих у 44 томі 50-томного зібрання творів, І. Франко, піддає глибокому науково-статистичному аналізові фінансово-гospодарську й соціальну сферу Галичини. Зокрема, пише про небезпеку для селян і для підприємців тодішньої кредитної системи, яка загрожує їм втратою землі й руйнацією виробництва («Фінансове положення Галичини», 1883; «Фінансові справи українських інституцій», 1886; «Земельна власність у Галичині», 1887), про міжнародні митні зловживання («Тернопільська моральність», 1887). Тодішня ситуація з відстані 120 років вражаюче резонує з нашим сьогоденням. У статті «Що значить солідарність? Із статистики більшої посілості в Галичині» (1886) І. Франко один із перших аргументовано розкрив правду про злочинну щодо українців економічну політику «Alliance Izraelite»: «Коли порівняємо старинну історію завоювання Канаана через жидів, як нам оповідає її книга Судів, з теперішньою історією завоювання жидами Галичини, то мусимо признати, що за тих пару тисяч літ...

жиди багато навчилися і поступають тепер далекосистематично інше та успішніше, ніж колись.... Тоді забирали села, не тикаючи укріплених міст, убивали селян із їх жінками,

дітьми а навіть худобою; тепер розпочали завоювання міст, а переходячи на села, навіть не думають відразу вбивати селян, а висисають їх економічні соки, аби мати з них, із їх жінок, дітей та худоби як найліпших і найчисленніших слуг». Ось вам готові пролетарі! І ця пролетаризація триває в Україні по сьогоднішній день.

Франків аналіз основної форми визиску робітника й збагачення капіталіста – «присвоєння незаплаченої праці» наводить на думку, що нинішній «податок на додану вартість» (злополучний ПДВ) є ще цинічнішою формою визиску й свідчить про панування в Україні звироднілого, периферійного капіталізму. Цю працю («Соціалізм і соціал-демократизм») опубліковано в книжці «Іван Франко. Мозаїка. Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах» (Львів, 2002; упорядники З. Франко, М. Василенко).

Морочну завісу замовчування роздирають, певно мірою, поодинокі видання маловідомих Франкових творів. Унікальну наукову працю «Поема про створене съвіта» вперше опубліковано 1905 року у львівському часописі «Новий громадський голос», і того ж року редакція часопису видрукувала її окремим виданням накладом кілька сотень примірників, але весь наклад

I. Франко. Фото 1913 р. Львів. (Фрагмент).

було скуплено й спалено. Один при- мірник того видання вивезено до Канади, і там у 1918 р. перевидано стараннями О. Сушка й І. Ковалюка, а в 1984 його перевидав С. Яворський. У 1982 р. «Поема...» увійшла до 50-томного видання (т. 35), та лишилась майже непоміченою через обмежений наклад. 1993 року працю перевидано у Львові, а 2003 – в Києві. У цьому науковому дослідженні І. Франко проаналізував біблійні тексти, простежив джерела й ідеологію першокниг іудаїзму – розкрив сутність найбільшої в світі релігійної містичності, яка породила всі подальші ідеологічні містичності, засновані на месіанізмі. (Галичани не прийняли були пророчих прозрінь свого земляка – всеукраїнського генія, як іудей колись не прийняли Христового вчення).

Нарешті до 150-річчя від народження І. Франка заплановано видати за державним замовленням у програмі «Українська книга» Додаткові томи до Зібрання творів у 50-ти томах (тт. 51, 52, 53, 54) та Покажчик купюр до Зібрання творів у 50-ти томах, куди увійдуть усі вилучені частини текстів.

Однак це ще далеко не охоплює всієї безцінної Франкової спадщини, не задює в сьогодення його націотворчого й державотворчого потенціалу.

«Ті духові вартості, які внес Іван Франко в наше громадянське життя, в нашу літературу й науку, такі великі, що сміло можна назвати його найбільшим сином України свого часу й поставити побіч Шевченка та Драгоманова між найбільшими історичними постатьями України», – писала газета «Діло» в жалобній статті 30 травня 1916 року.

Подвижницький дух І. Франка будить нас до діяння в ім'я правди: «Пам'ятайте, мої други, ширіть скрізь і все Правду і ніщо більше як Правду. Бо хоча Правда зразу усім гірка, так все-таки згодом вона скрізь бере верх й стає солодкою спасителькою людства».

Олександр Шокало

Йолана ГОЛЕНДА

Добром нагріте серце*

Софія Русова ввійшла до складу Центральної Ради, працюючи в справах освітніх.

На I Всеукраїнському з'їзді вчителів, одним із організаторів якого була і С. Русова, делегати вимагали негайно впроваджувати українську мову в державні інституції, церкву, громадські організації. З'їзд нісся під гаслом «Рідна мова в рідній школі», взяте з вірша О. Олеся з 1911 року. Крім того, делегати вимагали, щоб почали складати українські підручники для початкових і середніх шкіл.

У Києві були створені Товариство розповсюдження шкільної освіти в Україні, Головна українська шкільна рада, що виробляла план переходу шкіл з російської на українську мову навчання. Для учителів почалися курси педагогіки, які вела С. Русова, та українознавства. На селах засновувались «Просвіти».

19 березня 1917 року було урочисте відкриття Першої української гімназії ім. Т. Шевченка.

Росіяни посилали телеграми до Тимчасового уряду, аби рятували російських дітей від насильної українізації.

Нарешті був сформований перший український уряд – Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради. Секретарем освіти став Іван Стешенко, якого більшовики на Полтавщині вбили в 1918 році. Він запросив Софію Русову на посаду двох відділів: позашкільної освіти та дошкільного виховання.

Виходячи із своєї посади, вона засновувала дитячі садки, «Просвіти», але скрізь відчувався брак українських кадрів, а росіяни бойкотували кожен її наказ. С. Русова вирішила українізувати Фребелівський інститут. Так був утворений український відділ на чолі з Русовою, яка запросила до відділу проф. О. Левицького та проф. Е. Перфецького, які читали лекції українською мовою. Жаль, що

перша вища школа в тих бурхливих і неспокійних роках мала мало слухачів.

Не покладаючи рук, Софія Русова скрізь, де можна було, засновувала притулки для сиріт та напівсиріт, турбувалась, аби видавались українські книги, виникали українські видавництва, готувалися короткі правила українського правопису (І. Огієнко).

Потім міністром освіти став І. Огієнко. Незважаючи на економічний розлад, політичну нестабільність, І. Огієнко видає нові закони і розпорядження: про українські середні школи, про відкриття нових українських гімназій, про підвищення оплати вчителям народних шкіл, про обов'язкове загальне навчання, про матеріальну допомогу українським освітнім установам. Міністр виступив із ініціативою заснувати ще один Український народний університет, оскільки Київський університет св. Володимира виконував й надалі згубну русифікаторську політику, визначену ще царським режимом.

17 серпня 1918 року на цей раз уряд П. Скоропадського приймає рішення заснувати університет у Кам'янці-Подільському. Проф. І. Огієнко був призначений ректором.

Закінчивши справу з пошуком приміщення, відбором студентів, викладачів, почали готовуватись у 1919 році до урочистого відкриття храму української науки.

Того ж року стала ще одна подія. Тут, в Кам'янці-Подільському була заснована Національна рада українських жінок (НРУЖ), головою стала Софія Русова, а її заступниками: М. Грушевська, К. Малицька, З. Мірна, Л. Старицька-Черняхівська, секретарки: Г. Чикаленко-Келлер, Н. Суровцева, а касир – М. Рудницька. НРУЖ була прийнята до Міжнародної ради жінок, яка об'єднувала жінок понад 50 націй. Завданням ради було вести національну пропаганду серед міжнародних жіночих організацій.

* Початок див. «Дукля», 2006, №3

З нагоди відкриття університету, крім ректора, виступили від міністерства освіти Л. Старицька-Черняхівська, а від НРУЖ Софія Русова.

Серед професорів та викладачів університету були: Л. Білецький, Д. Дорошенко, В. Біднов, Є. Тимошенко, С. Русова, Ю. Русов, А. Животко, С. Сирополко та інші.

У Кам'янці-Подільському відкрили гімназію для дорослих, курси українознавства, університетську бібліотеку, а А. Животко заснував Товариство дошкільного виховання ім. Песталоцці.

Між тим уряд то вертався до Києва, то знову евакуувався в залежності від наступу більшовиків. У середині травня 1919 року відбулися у Києві кілька нелегальних з'їздів українських партій. Виник Український національно-державний союз, на чолі якого став В. Винниченко. На одному із засідань УНДС Софія Русова звернулась прилюдно до С. Петлюри, що щойно вийшов із в'язниці, і закликала його стати на чолі селянських мас, що переростали у повстання проти Гетьманщини та німецьких військ.¹⁴

Вигнавши таким чином П. Скоропадського, повстанський комітет перетворився на Директорію – нововідроджений уряд Української Народної Республіки. Кабінет міністрів очолив З. Чехівський. І. Огієнко залишився міністром освіти й ректором університету одночасно. Працю в міністерстві фактично виконував П. Холодний. Генеральним секретарем військових справ став Симон Петлюра.

Революція почала переростати в громадянську війну. Почався другий фронтальний наступ більшовиків.

Уряд УНР знову змушеній був евакуюватись до Вінниці, а звідти до Кам'янця-Подільсько-

го. Усіх жінок, що працювали в міністерстві, помістили недалеко університету. Юрій став асистентом на кафедрі біології.

У Кам'янці-Подільському почали видавати дитячий журнал «Ранок» під редакцією С. Сирополка, а до складу редакції ввійшли Л. Білецький, Є. Тимченко, В. Черняхівська, С. Русова та молодий Г. Гаєвський як секретар. Ілюстрації до журналу готовував П. Холодний.

Л. Старицька-Черняхівська зібрала невеличкий гурток критиків. На одному із засідань Л. Старицька-Черняхівська прочитала свою драму «Право на життя» з часів наступу більшовиків на Україну. Тут була також заснована Спілка видавництв, яка об'єднувала й координувала існуючі видавництва.

Кам'янець-Подільський опинився на перехресті вогневих позицій, бо почалась також українсько-польська війна і наблизились більшовики. Жити і працювати приходилось у дуже несприятливих умовах. Війна несла смерть, поранення, голод, мародерство, хвороби.

I. Огієнко ініціює створення в Кам'янці-Подільському відділення українського Червоного Хреста. Були організовані медичні курси для сестер-жалібниць; дитячі притулки, дешеві іdalні, шпиталі. До складу українського Червоного Хреста, головою якого був I. Огієнко, ввійшла Й. С. Русова, яка очолювала Комітет допомоги козакам. Цей комітет мав три секції: організацію шпиталів, організацію медичної допомоги та заснування санітарно-харчових пунктів.

У цей час дійшли чутки про важке становище українських полонених у польських таборах. Софію Русову призначають головою комісії для покращання становища українських полонених. До комісії входять ще Старицька-Черняхівська, В. Черняхівська, О. Черняхівський, священик Ардан та д-р Витошинський, які йдуть до Варшави до президентки Синього Хреста польського п. Падаревської одержати дозвіл для огляду таборів. Таким чином комісія відвідала табори в Домб'ю, Пикуличах, Львові, Ялівці і в міру можливості подала їм допомогу.

¹⁴ 450-тисячна німецька армія на території України з'явилась внаслідок того, що на Брест-Литовських мирних переговорах європейські держави визнали незалежність України і зобов'язались надати допомогу ЦР за поставки Україною великої кількості продуктів для цих держав. Отож німці грабували все, що бачили.

Наприкінці квітня 1920 року до Кам'янця наближалися більшовики. Міністерство освіти вирішило вернутись до Вінниці. Софія Русова оселилась у рідній хаті. У цей час через Міністерство закордонних справ прийшло запрошення для С. Русової на жіночий конгрес до Женеви. Однак фінансів на поїздку не було.

10 червня більшовицька кіннота Будьонного прорвала фронт. С. Русова вернулась до Кам'янця, подавши прохання призначити її лектором педагогіки на університеті. Спочатку прохання відкинули, але потім знову переглянули й схвалили. З великими труднощами їй вдається дістати перепустку від більшовиків на Чернігівщину, до Олешні. Під впливом більшовицької пропаганди селяни в Олешні вороже ставились до Люби й Софії, називаючи її «петлюркою», лаяли всіх Ліндфорсів, швидко забувши, що саме вони подбали про школу, про безоплатну амбулаторію для селян. З Олешні Софія з внучкою Ольгою вернулась до Кам'янця, де у Залеських зустрілась з дружиною Юрія, яка саме народила сина Романа. Олю записали в колишню Маріїнську гімназію, яка тепер називалася трудовою школою.

З прибуттям до Кам'янця більшовицького комісара був ліквідований богословський факультет, значних втрат зазнала університетська бібліотека, а з роботи звільнялись українські викладачі. Значна частина української інтелігенції ще до приходу більшовиків вийшла до Галичини, до Польщі й далі до Відня. Почались принизливі й гіркі поневіряння по чужих людях.

У серпні 1920 році у Кам'янці-Подільському мав відбутися Учительський з'їзд. На з'їзді виступила Софія Русова в інтересах українського учительства, в захисті національної школи. «Як не тяжко, треба працювати на українському терені, треба мати на очах наші золоті жовті поля і блакитне небо», –¹⁵ закінчила свій виступ відважна Софія Русова і в залі загриміли оплески, яким більшовики не були раді.

Університет намагався стояти як твердиня. Ректором призначили математика Федоріва, який підлягав більшовицькому комісарові. Після Різдва 1921 року комісаром став Куцяк, котрий раніше виступав під прізвищем Чалий. Він нічого не розумів у науці, ненавидів професорів і робив їхнє життя нестерпним. Замість навчання, ходили копати картоплю, буряки, квасити помідори тощо. Хто не виходив на роботу, тому не давали обід. А результати праці надсилали «товарищам» на Московщину, а самі голодні сиділи. Студентів, які голосилися до українців, розігнали або арештували.

С. Русову від фізичної праці врятувало те, що вона працювала в дитячому садку при університеті.

«З перших же днів окупації України більшовики почали переслідувати українців взагалі й утворили таку неможливу атмосферу шпигунства, доносів, брехні, недовір'я, що я не мала вже сил довше все це терпіти й мовчки дивитися на те моральне й матеріальне лихоманію, що спілкало наш народ», –¹⁶ писала Софія Русова у своїх спогадах.

У червні 1921 року приїхав до Кам'янця новий ректор Сидорак, який повністю зруйнував автономію університету. У Софії зродилася думка про еміграцію. Три спроби перейти річку Збруч були невдалі. Аж на четвертий раз холодної осені 1921 року за допомогою селянської родини і їх парубка вдалось успішно дістатися «з країни неволі, смутку, неправди й руйні» до Галичини.

«Прощай, рідна, дорога Україно! Кідаю Тебе, – повторювала в думках Софія Русова, – з одним палким бажанням усії свої старі сили віддати на визволення твого народу, щоб знову писалася Ти волею, наукою, багатством...»¹⁷

На еміграції

*Так тяжко чутися вигнанцем
Із краю рідного наєвики,
Хто щирим був його коханцем,
Хто ніс йому цілющі ліки.*

I. Огієнко

¹⁵ Русова С., Мої спомини, стор. 245.

¹⁶ Русова С., Мої спомини, стор. 254.

¹⁷ Там же, стор. 261.

Остання спроба перейти кордон до Галичини, на щастя, вдалася. Дібравшись до Борщева, Софія Русова з внучкою кілька днів гостювали у знайомих Степурових. Потім рушили до Львова, де їх щиро зустріла родина Федаків. У Львові Русова особисто познайомилася з найкращими представниками галицької інтелігенції, відвідала храм св. Юри, Наукове товариство Т. Шевченка, «Просвіту», жіночу організацію.

У цей час мав відбутися жіночий з'їзд, але польська поліція делегатів розігнала, а з'їзд заборонила.

Галицька інтелігенція з ініціативи Л. Білецького в середині грудня 1921 року відсвяткувала 50-літнім ювілем педагогічної діяльності Софії Русової. Професор Л. Білецький розповів присутнім про життя і діяльність ювілянтки.

Львів справив на Русову присмне враження. «Якби мене не тягло до сина,¹⁸ я б з великою охотою залишилась у Львові... Але доля судила нам інше».¹⁹

Із Львова С. Русова виїхала до Тарнова, де зустрілась з І. Огієнком, а Святий вечір відсвяткували в колі родини Приходьків. Довго не затримуючись, виїхали до Кракова, аби одержали дозвіл на виїзд до Відня. На краківському вокзалі їх проводжали три молоді поети (М. Обідний, М. Ковальський, Б. Лисянський), які щойно видали збірку «Сонцецвіт», в якій дебютувала талановита поетеса Наталія Лівицька.

У Відні Русових у середині січня 1922 року зустріли пані О. Галаган, п. Залізняк та Н. Суровцева. Вони відпровадили їх на трамвайну зупинку, що вела на околицю Відня – Баден, де жив Юрій. У Бадені найняли кімнату і Софію Русову відразу прикували до ліжка бронхіт та слабість серця. Біля її ліжка збралися О. Лотоцький, В. Піснячевський, який лікував хвору, та Юрій, розпитуючи про Україну.

Так почалось недобровільне, вимушене життя в еміграції.

¹⁸ Син Юрій з родиною емігрував раніше і знаходився у Відні-Бадені.

¹⁹ Русова С., Мої спомини, стор. 262.

В Україні Софія Русова знаходилась в епіцентрі визвольних змагань українського народу, прикладши руки до будування самостійної країни, її довелося бачити й пережити перемоги й поразки, приходилося зазнати нужду і безгрошів'я, щоденну й щодобинну боротьбу за виживання сім'ї протягом емігрантського життя, зазнати болі і втрати, підлість і зраду, заздрість і безпідставні звинувачування. Вирватись із більшовицького пекла не означало потрапити до раю.

Українським емігрантам приходилось жити в дуже важких матеріальних і моральних умовах. Емігранти одержали нансенівські паспорти²⁰ – спеціальні документи, які дозволяли жити за кордоном без громадянства. Еміграція була особливо важким іспитом для старшого покоління, бо молодь швидко пристосувалася до нових умов, але вони вірили, що еміграція буде короткотривалою.

Як відомо, українська еміграція зосереджувалася спочатку у Відні, але потім перебралася до слов'янської Праги, в якій в 1922-1925 рр. нарахувалось понад 25 тисяч емігрантів (українців, росіян, білорусів, вірмен та інших). Цвіт української науки і культури зосередився у цьому місті. Вони жили в Дейвіцах, Бубенчі, Нуслях, а бідніші – у Черношіцях, Доброжихівцях, Йловіцях тощо.

Свято оберігаючи свою ідентичність, емігранти несли в Європу українське слово, мистецтво пензля, музику, скульптуру, науку.

Софія Русова, не дивлячись на важкі випробування долі, не нарікала на неї, не розчаровувалась, не зневірялась в обраному шляху, а зберігала любов і пошану до близких, здатність співчувати, допомагати в будь-яку мить.

Емігрантське життя не принесло ні багатства, ні слави, не принесло нічого світлого, спокійного, надійного, доводилось часто жити в

²⁰ Нансенівські паспорти – за назвою комісара Ліги народів Ф. Нансена, засновника Женевського комітету міжнародного центру для емігрантів. Празький комітет для емігрантів підлягав йому.

гнітючій і безвихідній атмосфері, коли молоді й старі люди вмирали від туберкульозу, від самогубства, пиячили, бо не могли звикнути до чужини, втрачаючи будь-яку світлу перспективу.

Семимісячне життя у Відні для Русових було важким: голодним і холодним. Ще щастя, що навколо дипломатичної місії Сидоренка утворився невеличкий комітет, який надавав емігрантам яку-таку допомогу. Друга надія була на український Червоний Хрест, який допомагав харчовими продуктами. Та весною 1928 року з України приїхав якийсь товариш Холодний, який за наказом більшовиків позбирав рештки майна Червоного Хреста і вивіз їх до Харкова. Це була велика втрата для емігрантів. Приходилося шукати інші шляхи здобуття матеріальної допомоги на щоденне прожиття.

Під керівництвом А. Крушельницького у Відні працювали кілька видавництв («Земля», «Чайка»). Завдяки ним Юрій Русов переклав на українську мову книги «Останні дні Помпей» та «Хатину дядька Тома» Г. Бічер-Стоу. Софія Русова взялась перекладати оповідання Р. Кіллінга.

У педагогічному відділі працював С. Черкасенко, якого міністерство освіти ще в 1918 році виславало до Відня укладати й видавати українські підручники. Він замовив у С. Русової «Теорію і практику дошкільного виховання» та «Історію педагогіки».

Видавництво, яке очолював Крекотень, видало у Лейпцигу два підручники С. Русової – «Географію Європи» та «Географію позаєвропейських країн». А видавничє товариство «Дзвін», засноване у 1911 році в Києві, у 1918 році об'єдналось із видавництвом «Українська школа» і вийшло до Відня. Воно розпочало видавати серію «Малим дітям» під редакцією С. Русової, Ю. Сірого (Тищенка), Я. Чепіги та С. Черкасена. У цій серії вийшли у 1922 році дві книжечки Ю. Сірого «Світова мандрівка краплині води» та «Про горобця, славного молодця» з ілюстраціями Франца Пляхи.

Між тим у Подебрадах, в ЧСР, М. Шаповал організував Українську господарську академію і згадав, що С. Русова викладала колись французьку мову. Він запросив її до Подебрад.

Але перш ніж вийхати до ЧСР, Софія Русова була делегована на Міжнародну жіночу раду, що відбувалася восени 1922 року в Гаазі. Як голова Української національної жіночої ради Софія Русова з трибуни цього конгресу розповіла про недолю України, про перші кроки радянської влади, що позначились руїною, відвертим грабуванням, масовими розстрілами, деморалізацією, нівелюванням жінки як такої, розповіла про голод в Україні.

Делегати конгресу зустріли виступ української делегатки з довготривалими оплескамі, а газети наступного дня опублікували її виступ.

Треба підкреслити, що Софія Русова з честю виконувала бажання С. Петлюри, який на її адресу передавав: «Треба, щоб Русова цілу Європу об'їхала і розповіла про стан в Україні.»²¹

У Гаазі Русова розшукала голландський Червоний Хрест і проінформувала їх про голод в Україні. Так на Катеринославщину були надіслані харчові продукти.

Тепер залишалось переїхати до Подебрад. У Подебрадах Русова зустріла полтавських знайомих – проф. Б. Іваницького та його дружину Надію. Микита Шаповал, на думку С. Русової, вмів інтуїтивно вибирати найкращих діячів для реалізації великої ідеї. «Взагалі можна сміло сказати, що Українська академія в Подебрадах є одним із тих натхненних творів, який завжди залишиться в історії української культури, як яскравий вияв творчих сил української інтелігенції.»²²

Тут, у чеському курортному містечку виростала українська наука. За кілька років були складені підручники для цього вищого наукового закладу, світ побачили цінні праці, якими цікавились вчені – зоологи, геологи,

²¹ Русова С., Мої спомини, стор. 266.

²² Русова С., Мої спомини, стор. 263.

лісознавці. Бурхливе було тут і громадське життя: заснувались кооперативи, їdalні, влаштовувались вечірки, аматорські вистави. Подебрадська українська колонія становила понад вісімсот осіб.

Внучка Ольга поступила на матуральні курси при УГА. А перед Різдвом до Подебрад приїхав з Бадена син Юрій із сім'єю. Він одержав стипендію й почав викладати зоологію для студентів агрономічного факультету спочатку як лектор, а потім як доцент.

Софія Русова викладала французьку мову, у тому ж році вийшов її підручник «Курс французької мови» (Подебради, 1923). Та до цього у неї душа не лежала.

На Різдво приїхав до Русових М. Шаповал і він вперше висловив думку заснувати вищу педагогічну школу для підготовки кваліфікованих українських учителів. Саме це стало мрією її життя.

Був створений Організаційний комітет, який розпочав свою роботу весною 1924 року. До комітету входили: М. Шаповал, С. Русова, Н. Григорій та С. Ріпецький. Вони склали навчальну програму на три роки, гаряче захищаючи принцип громадянського виховання майбутніх учителів, внесли до навчальних програм такі предмети, як соціологія, економіка, українознавство, історія та спеціальні предмети.

Намічався також професорський склад, психологію доручили читати проф. Я. Яремі, педагогіку – С. Русовій, українську літературу – проф. Л. Білецькому, українську мову – В. Симовичу, соціологію – С. Ріпецькому, географію – С. Рудницькому. Історію мав читати М. Грушевський, але він відмовився, бо вертався на батьківщину.

Першим ректором Українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова був обраний проф. Леонід Білецький. Перші лекції відбулись у празькій чеській гімназії, але через півроку одержали від чеського міністерства шкільництва гроші, за які змогли найняти власне приміщення.

І знову перш ніж покинути Подебради, Софія Русова їде до Рима, разом із Ю. Зеле-

невською, М. Липовецькою та М. Онацькою як делегатки від галицької жіночої організації та від українок Румунії на міжнародний конгрес Інтернаціонального союзу за виборче право жінок. Ця жіноча організація мала тісні стосунки з Українською національною жіночою радою, так само як і з міжнародною жіночою Лігою миру і свободи, з чеськими жіночими організаціями.

У Римі промова Софії Русової мала великий успіх. Вона не тільки говорила про становище українських жінок, але й про порушення прав українок в Галичині, що знаходилась під владою Польщі.

Українські делегатки запропонували утворити Інтернаціональний комітет допомоги українській жінці.

Тим часом у Подебрадах стались події, які глибоко засягли Софіїне серце. Кажуть, що страждання очищує душу, тільки та людина, що зазнала страждання, може зрозуміти і прочитати душу біляжнього. Софія завжди вміла співчувати іншим. Вона не могла погодитись із обвинуваченнями, висловленими на адресу М. Шаповала. Вона подала заяву про відхід із УГА.

Микита Шаповал присвятив усі свої людські сили для організації еміграційного життя. З його ініціативи був заснований Громадський комітет, метою якого була економічна, моральна і громадянська допомога українським емігрантам; його заслугою був перенесений з Відня до Праги УВУ, заснована УГА, заснований Український педагогічний інститут ім. М. Драгоманова та багато інших інституцій, що давали можливість для прожиття українським емігрантам.

Софія Русова з щирою повагою ставилася до цієї виняткової людини. М. Шаповал був однією із найяскравіших індивідуальностей свого часу, людина великих здібностей, темпераменту та амбіцій.

Весною 1924 року Софія Русова взяла участь у міжнародному жіночому конгресі Ліги миру і свободи, який відбувався у Подебрадах.

Міжнародна жіноча Ліга миру і свободи була заснована 1915 року в голландській Гаазі, У 1920 році в Подєбрадах була заснована українська секція цієї організації. Її головою стала Валерія О'Коннор-Вілінська. У цій організації активно працювали Марія Грушевська, Марія Бачинська-Донцова, Оксана Лотоцька, Ганна Чикаленко-Келлер, Лідія Храпко-Драгоманова, Софія Русова.

На конгрес українські жінки підготували гарну етнографічну виставку з вишивками, фотографіями, одягом тощо. Головувала на конгресі симпатична президентка цієї організації, що одверто виступала в обороні прав українців. Виступила на конгресі й сенаторка пані Левчанівська, розказавши про становище українського населення в Галичині та на Волині.

З 1924 року в житті Софії Русової розпочався новий період у Празі. Як Матір з великої літери, вона переживала за своїх дітей та внуків. Син жив і працював у Подєбрадах, але дочка Люба знаходилась в Олешні. Софія Русова звернулась до добре знайомого з київських часів д-ра Вацлава Гірси²³, який в той час завідував міністерством закордонних справ. Він дав візу на виїзд до ЧСР чотирьом членам родини Люби і її трьом дітям. Крім того, дав візу і для її подруги – Віри Вержбицької. Люба з дітьми скоріше зібралася не змогла, бо закордонний паспорт коштував мільярд більшовицьких рублів. Таку суму приходилось дуже важко зібрати. Однак на Новий рік 1925 року приїхала і Софійному щастю не було краю.

Любов Ліндфорс²⁴ спочатку працювала

лікарем при Громадському комітеті, але коли амбулаторію закрили, її запросили викладати спів на музично-вокальному факультеті педагогічного інституту. Старша дочка Ніна була прийнята на Матуральні курси, син

Саша поступив до чеської гімназії, а наймолодший – до французького дитсадка. Влаштувалися у двох маленьких кімнатах в празьких Нуслях, де жила й Софія Русова.

У травні 1924 року Софія Русова як голова Української національної жіночої ради вийшла в Копенгаген на засідання виконавчого комітету Міжнародної жіночої ради. Тут її зустріли неприємності з польською представницею пані Шебеко, яка виступила за виключення УНЖР з Міжнародної жіночої ради, мотивуючи тим, що українська організація є емігрантською, яка не має власної держави. Русова звернулась листом до президентки пані Аберден, пояснюючи її ситуацію, але та відповіла дуже коротко з побажанням, щоб українці скоріше вернулись на батьківщину.

Крім того, С. Русова у Данії домовилась про надання матеріальної допомоги тим студентам, які б бажали вчитися в Данії. А також домовилась з данськими кооператорами прийняти чотирьох студентів на 3-5 місяців для ознайомлення із зразковим веденням кооперативної справи на їх господарствах. Отже, Русова використовувала кожну поїздку в інтересах українців.

На конгрес у Вашингтон УНЖР вже не запросили. Однак організація й надалі продовжувала свою роботу. Крім цієї жіночої організації, у Празі ще діяли Допомогова жіноча секція при Громадському комітетові, Громада українських студенток та Український жіночий союз, головою якого спочатку була О. Галаган, в 1924-1925 рр. – З. Мірна, в 1926-1927 рр. – М. Омельченко, в 1928 р. Н. Сірополко, а з кінця 1928 аж до ліквідації 1939 р. – З. Мірна.

Український жіночий союз, заснований у 1923 р., об'єднував жінок на еміграції, готовував їх до творчої громадської праці, виховував національно свідомих жінок-матерів.

²³ Д-р В. Гірса народився в Шепетівці, на Волині, в чеській родині. Освіту здобув на Кардовому університеті. У 1910 р. повернувся до Києва, де працював лікарем, а також на хірургічній клініці Університету св. Володимира. Після революції він турбувався поверненням чехословацьких легіонерів на батьківщину. На Женевській конференції 1922 р. він багато зробив для української еміграції.

²⁴ Прізвище Ліндфорс було безпечніше в Україні, ніж Русова.

УЖС у 1929 р. був прийнятий до складу Світового жіночого союзу, центр якого знаходився у Женеві. УЖС мав представництво в чеській Національній жіночій раді, брав активну участь у роботі Комісії духовної свободи жінки. З ініціативи українських представниць чеська жіноча рада гостро протестувала проти сталінських репресій у зв'язку з т. з. справою Союзу Визволення України, де керівна роль відводилася С. Єфремову та іншим 43 інтелігентам.

Завдяки матеріальній допомозі чеських жіночих організацій українські делегатки могли брати участь у міжнародних конференціях, конгресах, з'їздах тощо.

Членки УСЖ працювали в різних комісіях (уже згадуваної Комісії духовної свободи жінки, Комісії допомоги голодуючим в Україні, Комісії допомоги Підкарпатській Русі тощо).

В Українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова Софія Русова викладала курс педагогіки, дидактики та дошкільного виховання. Ця сумлінна професорка майже щорічно видавала підручники для студентів, праці з педагогіки та психології. У видавництві «Сіяч», яке належало інституту, вийшли її такі праці: «Теорія та практика дошкільного виховання» (Прага, 1924) «Теорія педагогіки на основі психології» (Прага, 1924), «Дидактика» (Прага, 1925, 1930), «Сучасні течії в новій педагогіці» (Прага, 1932), «Доля жінки в дошкільному вихованні» (Прага, 1934), «Дещо про дефектних дітей» (Прага, 1935), «Моральні завдання сучасної школи» (Прага, 1938).

Її працям з педагогіки, дидактики, дошкільного виховання притаманний високий рівень наукового мислення, теоретичних узагальнень, широта охопленості джерельних матеріалів. Водночас відчувається простота, дохідливість викладу, щира захопленість предметом дослідження.

Цікаві думки, актуальні і для нашого часу, висловила С. Русова у праці «Теорія педагогіки на основі психології» про індивідуальність учителя. «Учитель, — писала авторка, — має бути творцем, витворювати довкола дити-

ни атмосферу здоровової діяльності, приемний осередок, повний краси; збуджувати в дитині високі почуття, викликати в ній самостійну думку, ініціативу і той святий неспокій, що шукає нової правди, нової краси.»²⁵ На думку С. Русової, той учитель, який дає дитині тільки знання — ремісник, але той, що виховує характер — справжній митець у своїй справі.

20-28 липня 1925 року проф. С. Русова та проф. Я. Ярема були делеговані Українським педагогічним інститутом ім. М. Драгоманова в Празі на 11 Міжнародну педагогічну конференцію, яка відбулася в Единбурзі. Конференція була скликана Міжнародною федерацією в справах навчання, що була заснована у 1923 р. в Сан-Франциско.

Конференція займалась питаннями дошкільного виховання, народними та середніми школами, вихованням учителів.

С. Русова вважала, що вчитель — це не професія, а покликання. Учитель повинен бути терпеливим, спокійним, ласкавим, тактовним, з широким моральним та інтелектуальним горизонтом.

Як професор педінституту Софія Русова п'ять років керувала дитячим притулком у Горніх Черношицях (1925 – 1930).

Управа притулку складалася з ректора проф. Л. Білецького, який забезпечував фінанси; проф. С. Русової, яка забезпечувала педагогічний бік справи; Т. Олесіюка, на плечах якого лежала адміністрація. До персоналу притулку належали ще завідуюча, вчителі, куховарка, а для чотирьохрічних дітей — няня. На перший рік у притулку було 20 українських дітей сиріт та напівсиріт.

З притулку діти безпосередньо переходили до українських гімназій. У притулку вчителями працювали В. Кандиба, студентки Нагірна, Січинська, Панкевич, Нальчицька та інші.

У кінці 1927 року С. Русова як голова Української національної жіночої ради турбувалася також притулком для українських дітей в Штембергу.

²⁵ Русова С., Теорія педагогіки на основі психології, вид. «Сіяч», Прага, 1924, стор. 28.

24 березня 1926 року Український педагогічний інститут ім. М. Драгоманова сердечно привітав свою професорку на кафедрі педагогіки Софію Русову з нагоди 70-річчя від народження та 55-ліття її педагогічної діяльності. Урочистість відбулась у стінах інституту. Зійшлися професори та студенти інституту. Ювілянту щиро привітав ректор проф. Леонід Білецький, який розповів про її життя та діяльність, підкреслюючи величезні заслуги на ниві українського відродження. Свою професорку щиро вітали також студенти.

Софія Русова часто виступала з різними доповідями, спогадами перед студентською аудиторією. Так, для Громади українських студенток вона прочитала лекцію «Українська жінка в літературі» та «Останнє слово про дошкільне виховання». Навчання дітей, наголошувала вона, із самого початку має будуватися на рідному ґрунті, воно повинне бути міцно зв'язане з тими враженнями, котрі заклали в душу дитини рідна сім'я, рідна хата, любов і ласка матері.

З нагоди річниці смерті Лесі Українки С. Русова поділилась з присутніми спогадами про Лесю Українку та її матір Олену Пчілку, яких особисто знала.

У 1925-1926 роках серед українських емігрантів запанувало занепокоєння. Справа в тому, що з більшовицької України почали приїздити в Прагу українські діячі, письменники, журналісти, митці, які намовляли емігрантів повернутися на батьківщину. Дехто піддався цій агітації і вертався додому, але вістки про них відразу губилися, бо їм забороняли жити в Україні, посилаючи їх на південь – Ташкент, Алма-Ату тощо. Більш «винні» потрапляли до «сталінських санаторій» – ґулаги, звідки вже мало хто вертався живим.

Еміграційне життя з року в рік ставало важчим. «І ні кому свій жаль, свій біль сповісти, і з глибини душі, мов з виру вирина Важке, як камінь, слово «чужина!» – писав тогочасний український поет Кость Вагилевич. І мав правду. Зменшувалась кількість українських студентів, викладачів звільняли

з роботи, ліквідувались українські інституції. Залежність від «милості» чужого уряду каменем давила душі українців. А працювати за фахом заборонялось. Багатьох охоплювала якась летаргічна апатія. «Люди, відірвані від здорової, добровільної праці на рідному ґрунті, озлоблювались на свою долю й на все оточення, дихали зневірою й недовір'ям один до одного, і ніхто не був певний, що завтра його не приголомшить якоюсь образою, неправдою, підозрінням...».²⁶

Громадське й особисте життя занепадало. Жилось без натхнення, без любові, поширювалась деморалізація.

У 1929 році в Празі відбулася конференція міжнародної жіночої Ліги миру і свободи, в якій взяли участь С. Русова та І. Лоська.

У 1930 році у Відні зібрався виконавчий комітет Міжнародної жіночої ради. Віденський Союз українок, канадська Національна українська жіноча рада, депутатка Варшавського парламенту п. Рудницька вимагали, аби Українську національну жіночу раду з Праги прийняли до Міжнародної жіночої ради. Софія Русова знову подала заяву, але відповіді не було.

У 1932 році у Ґреноблі відбувся конгрес міжнародної жіночої Ліги миру і свободи, делегатками якого були С. Русова та Х. Кононенко.

І нарешті у 1937 році такий же конгрес відбувся у Лугачовицях.

Українськими делегатками були С. Русова та О. Галаган.

Виступаючи з міжнародних трибун, Софія Русова скрізь захищала права українського народу. Вона не раз наголошувала, що сталінський режим – це тиранія, а не державна система. З біллю розповідала про погроми на українську інтелігенцію, про сплановане та реалізоване більшовиками масове фізичне винищенння українців, т. зв. розкуркулення, колективізація, примусове переселення, русифікація – це комплекс фізичного і морального терору. Та за найстрашніший злочин проти

²⁶ Русова С., Мої спомини, стор. 276.

людяністі вона вважала штучний голодомор 1932-1933 років. Вона повідомляла про ув'язнення Н. Суровцевої, яка повернулась в Україну, про злочинну смерть С. Петлюри, протестувала проти знищення прав людини під владою більшовиків.

Близько серця лежало також становище жінок як в УРСР, так і в Польщі, Румунії, ЧСР.

Софія Русова мала приязне ставлення до Підкарпатської Русі (Закарпаття). Вона була відома не лише серед педагогів, але й серед дитячих читачів, серед закарпатоукраїнських письменників. Її ім'я знаходимо серед співпрацівників ілюстрованого дитячого місячника «Пчілка» (1923-1934), на сторінках якого друкувала статті про Б. Нємцову, В. О'Коннор-Вілінську, К. Чапека та інших, друкувала свої оригінальні твори для дітей, переклади з інших мов. Друкувалася також на сторінках «Нашого рідного краю» (1923-1937) який видавав О. Маркуш. У 1924 році в Ужгороді вийшла її збірка оповідань для дітей під назвою «Воробчик».

У 1936 році в Севлюші (Виноградово) вийшов «Альманах підкарпатських українських письменників». Поряд з творами закарпатоукраїнських письменників знаходимо твори С. Черкасенка, О. Олесья, В. Короліва-Старого, А. Животка, В. О'Коннор-Вілінської та С. Русової.

«Високоповажній Софії Федоровні Русовій з почуттям глибокої відданості» присвятив Спиридон Черкасенко свою історичну драму «Северин Наливайко», надруковану в чернівецькій «Самостійній думці»²⁷ – літературно-науковому і суспільно-політичному місячнику.

Софія Русова була всебічно ерудована людина з природним талантом та здібностями. У її серці, кажучи словами Лесі Українки, «було те, що не вмирає», а живе й буде жити. Як людина була розсудлива, відверта й дружелюбна.

І хоч епоха, в якій жила, була занадто

тревожна, напружена й швидкозмінна, вона трималася остоною різnobарвної політичної метушні, що панувала серед безпорадної еміграції. Її партією була Україна – її віддавала всі свої людські сили, вміння, багатогранний талант, її захищала й оберігала від злих слів і дій.

У кінці 30-х років від українських емігрантів у Празі уряду ЧСР надіслали «Меморандум про неможливе положення на Підкарпатській Русі й необхідність дати їй автономію». Меморандум написав М. Шаповал, а підписали його найвідоміші українські діячі, в тому числі й Софія Русова.

У 1937 році С. Русова виїхала до Львова, де відбувалося засідання щойно заснованого Всесвітнього союзу українок. До ради ВСУ були обрані – С. Русова, З. Мірна, Н. Лівицька-Холодна, Г. Чикаленко-Келлер. А Союз українок Канади обрав Софію Русову своєю почесною головою.

Під час перебування у Львові Русова передала до львівського видавництва «Хортиця» рукопис своїх спогадів, які того ж року побачили світ. У своїх спогадах авторка вводить читача в атмосферу громадського й приватного життя від часів свого народження аж до перебування в еміграції, описуючи тернистий шлях українців за кордоном, закінчуєчи свою сповідь 1937 роком.

Остання поїздка на рідну землю вже хворої С. Русової відбулася через рік. Тоді львівська громадськість відсвяткувала її 82-ліття.

5 лютого 1940 року у Празі Софія Русова померла. Свій останній віковічний спочинок знайшла ця аристократка духу на Ольшанському цвинтарі, де поховані близькі її серцю З. Мірна, О. Олесь, родина Сірополіків, символічна могила О. Ольжича та інших українців.

Ось коротко про життя Софії Русової – дружини, матері, професора педагогіки, громадського діяча, літературознавця, письменниці для дітей, діячки українського жіночого руху.

У її спадщині залишились такі рукописні праці: «Соціальне виховання, його значення в громадському житті», «Практичні поради

²⁷ Ж. «Самостійна думка», річ. IV, кн. 1, 2, 3, 4, 5, 6. Чернівці, 1934.

до виховання дітей», «Оповідання для малих дітей», «Національна школа», «Освіта на Україні», «Національна школа у різних народів», «Середньовічні університети» тощо.

Ще за життя С. Русової у 20-30 роках, а потім в 70-х та 90-х роках з'явилося кілька статей про неї в львівських, коломийських, празьких, ужгородських періодичних виданнях. Про С. Русову писали її сучасниці М. Омельченко, Н. Дорошенко, Я. Ярема та ії прихильниці С. Довгаль, О. Лукачова²⁸ та інші. А проф. Л. Білецький у праці «Основи літературно-наукової критики», подавши характеристику українському літературному процесу, серед тих, хто шукав шляхи консолідації літературного процесу, назвав Софію Русову поряд із І. Франком, Лесею Українкою, М. Коцюбинським, С. Черкасенком, Б. Лепким та іншими. Спільним для них було, писав автор, «утвердження права українського народу на існування як нації, відстоювання духовної єдності двох частин розмежованої української землі, права на розвиток своєї мови, літератури, культури». ²⁹ Українську

критику і літературознавство, продовжував Л. Білецький, поповнюють синтетичні праці і розвідки локального і загальноукраїнського характеру, дослідниками яких були О. Колесса, І. Франко, С. Єфремов та С. Русова.

Ім'я цієї гідної подиву добродійки вернулось в Україну аж в 90-х роках ХХ ст. завдяки Галини Дацюк та наукової конференції, яку влаштував київський Союз українок.

Про діяльність Софії Русової Марта Богачевська-Хом'як у Канаді написала й видала книгу під назвою «Біле по білому».

Щира патріотка, чесна громадянка, любляча мати, діячка жіночого руху може стати зразком для наслідування і для нас.

²⁸ Омельченко М., Sofia Fedorovna Rusová, Ženská rada, Praha, 1926.

Українські жіночі організації в ЧСР, ж. «Жіноча доля», ч. 2, Коломия, 1926.

З життя дітей українських емігрантів у Празі, ж. «Нова хата», ч. 2, Львів, 1926.

Софія Федорівна Русова, ж. «Нова хата», ч. 7-8, Львів, 1931.

Юбілей проф. С. Ф. Русової, ж. «Нова хата», ч. 6, Львів, 1931.

Український дитячий притулок у Подєбрахах, ж. «Нова хата», ч. 4, Львів, 1935.

Дорошенко Н., Софія Русова як педагог, ж. «Шлях виховання і навчання», Львів, 1936.

Довгаль С., Софія Русова, ж. «Пчілка», Ужгород, 1931.

Лукачова О., Софія Русова як педагог, ж. «Наша школа», Ужгород, 1936.

Ярема Я., Софія Федорівна Ліндфорс-Русова, ж. «Промінь», ч. 11-12, Вінніпег, 1970.

Ліндфорс-Михалевич О., Софія Русова, ж. «Наше життя», США, 1990.

²⁹ Білецький Л., «Основи літературно-наукової критики», Прага, 1925.

Визначний дослідник рідного краю

(До 80-річчя від дня народження Івана Ваната)

Визначний вчений, подвижник історії і культури українського населення Східної Словаччини Іван Ванат відомий тепер не лише на Пряшівщині і Закарпатській області України, але й далеко за їх межами, зокрема в Україні, Чехії та інших слов'янських землях.

Народився 13 серпня 1926 року в селі Вишня Писана Свидницького округу Пряшівського краю в селянській родині. Середню освіту здобув у Пряшеві, вищу у Братиславі. Учителював і працював на ниві освіти, викладав у вищій школі. Член наукового товариства ім. Т. Шевченка.

Як історик, знаю Івана Ваната заочно ще з 60-х років минулого століття, але вперше зустрівся з ним на науковій конференції в Ужгороді. Знав його основні історичні дослідження, окрім з них він люб'язно подарував мені. Тому тепер з висоти прожитих років не можу не сказати своє вагоме слово, щоб належним чином оцінити його історичні праці.

Одним з перших Іван Ванат став організатором, упорядником і головним редактором збірника спогадів і документів «Шлях до волі» про національно-визвольну боротьбу українського населення Чехословаччини проти фашизму в 1939-1945 роках. Це був другий том новостворених Наукових збірників Музею української культури в Свиднику (Пряшів, 1966). Він виступив тут і як автор, дослідник важливої історично проблеми про закарпатських українців у чехословацькому війську в СРСР періоду Другої світової війни. І це в той час, коли закарпатські історики в Ужгороді писали лише про їх бойовий шлях, не називаючи їх засудження.

У згаданій праці Іван Ванат прямо писав, що після окупації Карпатської України закарпатці, які втікали у Радянський Союз, засуджувалися за нелегальні перехід кордону і поголовно відправлялися в табори ГУЛАГу, де в період культу особи панувало нещадне свавілля в тюрях і тaborах. Він звернув увагу також і на їх «неблагонадійність» і засудження як «шпигунів» на користь іноземних держав. Його заслугою було й те, що він вперше оприлюднив цілий ряд чехословацьких архівних документів періоду війни. Питання стояло – до якої армії увіллюються закарпатці після звільнення з тaborів.

Згідно з урядовими угодами між чехословацьким емігрантським урядом у Лондоні і Радянським Союзом закарпатці ставали бійцями спочатку чехословацького окремого батальйону, потім окремої бригади і згодом армійського корпусу і пройшли боїми територію України, Польщі, Словаччини і Чехії від Бузулуку до Праги. У збірнику знайшли своє чільне місце і численні спогади та документи про антифашистську боротьбу та партизанський рух серед українського населення, які розгорнулися на території Східної Словаччини в роки війни. А для глибокого з'ясування цієї проблеми упорядник залучив до збірника як фахових істориків, так і самих учасників цієї епопеї.

Тепер не можна розглядати історію Закарпаття чехословацького періоду і відповідно Пряшівщини з 1918 до 1948 рр. без двотомної праці Івана Ваната «Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини» (Кн. 1 (1979, 1990); Кн. 2 (1985). Вона написана на величезній джерельній базі та широкому огляді тогочасної історичної літератури, виданої різними мовами і в різних державах. Це була перша спроба наукового дослідження життя українців Східної Словаччини у міжвоєнний період.

Не випадково автор звернув особливу увагу на специфічні труднощі цієї проблеми, а саме на дві протилежні сфери інтересів з комплексних питань, насамперед державності і вирішення національного питання української меншини, яка з етнографічного огляду є часткою українського народу, а з територіального – складовою частиною історії Словаччини.

Автор праці правильно зауважив, що українська етнічна територія в Австро-Угорській монархії до 1918 року по суті не мала своєї офіційної назви, а її населення іменували по-різному (рутени, русини, угророси – лише не українці). З виникненням чехословацької держави територія історичного Закарпаття, як відомо, була поділена на кілька частин: Підкарпатську Русь, яка мала стати автономним складником Чехословаччини, Пряшівщину, яка залишилася в складі Словаччини, а частина Мараморощини за Тисою увійшла до складу Румунії.

Іван Ванат вказав, що важливою проблемою була періодизація з дотриманням періодизації чехословацької історії міжвоєнного періоду, а для аналізу її змісту він використав літературу, яка в Закарпатті у той час перебувала у спецфондах (йдеється про дорадянський період). Тому його праця і відрізняється від досліджень угорських істориків широким охопленням фактичного

Історик Іван Ванат біля пам'ятника бійцю Чехословацького армійського корпусу – закарпатця Івана Кубинця у селі Штетіни (Північна Моравія).

матеріалу і деякими новими підходами до частини подій цього періоду. Автор подав чимало матеріалу про так звану визвольну місію Чехословаччини щодо Закарпаття, невизнання закарпатців частиною українського народу, про нібито їх нездатність до самостійного державного розвитку, хоча, як відомо, вони були здатні прийняти рішення про приєднання до новоутвореної чехословацької держави.

При цьому дослідник вказував, що в той же час рух за возз'єднання Закарпаття з Україною замовчувався, поняття «закарпатський українець» звужувалося лише на Підкарпатську Русь, а в деякий період заборонялося навіть писати називу «Закарпатська Україна», і чехословацька цензура викреслювала цю називу в пресі. Іван Ванат у першій книзі «Нарисів...» об'єктивно висвітлив національно-визвольний рух в Закарпатті у 1918-1919 роках та діяльність народних рад, які повсюдно діяли в той час.

Що стосується історії Карпатської України 1938-1939 рр., то історик досить стримано характеризував цю подію, зате справедливо показував роль тих партій, які сприяли керівним колам Угорщини загарбати Закарпаття, використавши цілий ряд фактів, недоступних для ужгородських дослідників.

Не можна не згадати його працю «До питання про так звану українізацію русинів Пряшівщини» (1993). Логічним і справедливим є той факт, що Іван Ванат у нових умовах повернувся до тих проблем, які у свій час не могли цілком об'єктивно інтерпретувалися у його попередніх працях. В першу чергу маємо на увазі історію створення, діяльності і ліквідації Української Народної Ради Пряшівщини, про яку було написано багато, але в історичній літературі вона не одержала об'єктивної оцінки. Більше того, її представників звинувачували у сепаратизмі, націоналізмі, а після лютневого перевороту 1948 року в Чехословаччині репресували.

Про це яскраво свідчить його книга «Матеріали до історії Української Народної Ради Пряшівщини» (1945-1952) (Пряшів, 2001) і опубліковані в ній документи до історії цієї ради. Тут варто виділити його передмову і протокол першого з'їзду делегатів від українських сіл і округів Пряшівщини, що відбувся у Руському домі 1 березня 1945 року, меморандуми УНРП, матеріали Народної Ради, обговорення питання про Закарпатську Україну на московських нарадах представників чеських політичних партій та інші.

До цієї теми треба віднести і працю Івана Ваната «Волинська акція» (2001) про обмін населенням між Чехословаччиною і Радянським Союзом у 1947 році на підставі двосторонніх угод. Йдеться про переселення 12 тисяч українців із Пряшівщини у Волинську і Рівненську області України.

Заслуга вченого Івана Ваната полягає в тому, що він виявив, опрацював і оприлюднив величезну кількість архівних документів і матеріалів, проаналізував їх у своїх працях, чим серйозно збагатив історіографію рідного краю новітнього часу і заслужено вписав своє ім'я українського історика не лише в регіональну, але й в загальноукраїнську історіографію ХХ століття.

Проф. Омелян Довганич, доктор історичних наук.

Редакція журналу «Дукля» вітає історика Івана Ваната з визначним життєвим ювілеєм. Іван Іванович, бажаємо Вам міцного здоров'я, щастя, радості. З роси та з води!

Для тих, хто цікавиться народною культурою України

Уперше в українській етнології на основі польових, архівних та історіографічних матеріалів всебічно досліджено типи і форми традиційних сільських поселень, садиб, дворів, жителі і господарських будівель українців Закарпаття XVIII – початку ХХ століть, прослідковано їх розвиток з 20-х років до кінця ХХ століття.

Мова йде про монографію Павла Федаки «Народне житло українців Закарпаття XVIII – ХХ століття» (МПП «Гражда», Ужгород, 2005 р.). Оскільки ця тематика дуже цікава і для українців Словаччини, то ми запросили автора монографії до розмови.

• У короткому авторському

вступі до книги «Народне житло українців Закарпаття XVIII–XX століття» пишете, що виданням цієї монографії знімаєте із себе «психологічний тягар і несправедливість щодо власної праці». Пане Павле, насправді стало легше?

– Стало легше. Що я мав на увазі, коли писав ці слова: з 1968 року я почав досліджувати народне будівництво Закарпаття, працюючи уже у Музеї народної архітектури і побуту Закарпаття в Ужгороді. І з тих пір було зібрано дуже багато польового матеріалу, який стосувався особливостей хатніх будівель, господарських будівель, малих архітектурних форм, і хоча з тих пір було публіковано дуже багато статей, в тому числі і наукових, в поважних тодішніх республіканських виданнях, наукових збірниках, все ж таки книга не була видана через різні причини. Спочатку фінансового характеру, потім завантаженість громадськими справами, і знову ж та сама проблема – фінансова. Хоча в тому досить великому часовому проміжку я видав майже два десятки різних книжок, але головна книжка, фахова праця всього життя не виходила. Минулого року знайшлися добри люди, які підтримали виданню цієї книжки, тому я й

написав, що нарешті вважаю, що отой психологічний тягар нібито зняв. Може, тимчасово, але зняв його.

• Павле Михайловичу, отже ми разом зняли певний психологічний момент, який завжди буває на початку розмови. Давайте зараз поговоримо про це видання трохи детальніше. Спочатку таке: що стало основою цієї книжки? Як виникла ідея позмагатися працівнику музею з часом? Бо час, на мою думку, завжди працює проти людей, які займаються музейними справами.

– Спочатку збір матеріалів проходив у контексті створення Музею народної архітектури і побуту в Ужгороді, тобто накопичувався натурально, природно великий фактичний матеріал, який потрібно було не тільки конкретно, практично опрацювати, а з теоретично-німіузагальненнями. Коли ця робота була зроблена, я побачив, що не вистачає

щє й архівних джерел, особливо стосовно самих поселень, сіл – і часів їх виникнення, і форм поселень, і типів поселень. Тому довелося опрацювати величезну гору так званих кадастрових карт Закарпаття. В Державному обласному архіві Закарпаття збереглися такі мапи 1855 – 1858 рр., на яких нанесені були всі землі, в тому числі й саме поселення, саме село, кожна хата, кожна господарська будівля і я ці карти дуже докладно опрацювали. Це дало мені основу для бачення наступного розвитку того чи іншого села, бо збереглися й карти пізнього часу, початку ХХ століття, ну, і той зібраний мною польовий матеріал в 60-70-і роки я зміг співставити з ситуацією, скажімо, розвитку того села на середину XIX століття. Були й літературні джерела відомих дослідників народного будівництва Європи, не тільки України, що дало мені можливість співставити і, так би мовити, прослідувати за тими тенденціями розвитку Закарпаття у контексті і українського, і загальноєвропейського народного будівництва.

● **Кожен дослідник гордий на свої знахідки. Є у вас знахідка, яка була б предметом особливої гордості?**

– Було багато випадків із того етнографічного життя під час експедицій. Я наведу лише один приклад, який пов'язаний не з народним будівництвом, а в цілому із справою побудови Музею народної архітектури і побуту в Ужгороді. У Лазиціні, що на Рахівщині, ми знайшли в хаті «довбушівку» – це така барилка для вина, для води, вона була дуже гарно вирізьблена, ще й розписана до того. Ну, і жінка каже, що «довбушівка». А чому «довбушівка»? Тому, що Довбуш з неї пив. Як ви, кажу, можете Довбуша пам'ятати, він же більше як двісті років тому помер. Ні, пане, каже, то був Довбуш, ми це всі знаємо. Він потім ще приходив, ще пив з тої «довбушівки». Ця «довбушівка» зараз у музеї, і ця легенда зараз розповідається екскурсоводами музею. Що стосується народного будівництва, я хочу виокремити особливо знайдення і перевезення в Ужгород унікальної пам'ятки житлового будівництва

гуцульської хати села Кевелів Рахівського району. Я думаю, однієї з найстаріших хат в Україні і в Європі. Там на фасаді вирізьблені дві дати, але вони є дати перенесення хати – 1811 р. і 1865 р. За всіма ознаками – і типологічними, і технічними, і фактури того дерева, це хата, безумовно, тягне до XVI – початку XVII ст. Вона встановлена у музеї, має особливу мистецьку вартість не так різьбою, скажімо, а тою монументальністю. Та всього три або чотири ясенові півколоди – це є ціла стіна. Хто б не приїжджав із вчених, мистецтвознавців, музеєзнавців, етнографів і казали, що такої хати в Європі за монументальністю вони не бачили.

● **Понад вісім століть розвивалась культура українців Закарпаття в умовах чужих державно-політичних, правових, ідейно-культурних, конфесійних та етнічних впливів. Як саме цей момент вплинув на народну культуру українців Закарпаття, конкретно народного житла?**

– Безумовно, сусідство різних народів і проживання в різних політичних системах, в різних державах на матеріальну культуру, в тому числі й на житло, не могло не відродитися. Є окремі деталі, які стосуються термінології, деякі запозичення від інших народів. Але я все ж таки хочу сказати, що незважаючи на відрівність майже тисячу років, народна основа етнічно збереглася в Закарпатті. Ота тридільна хата, найбільш поширенна в українців, відкритий двір, він так і називається – український відкритий двір – найбільш поширений на наших теренах. Хата типу зв'язку: сіни – хата – комора – це є особливість українського народного житла. Потім внутрішнє опорядження, інтер'єр. Це абсолютно адекватний до того ж, який ми маємо в інших регіонах України, зрештою, і на Пряшівщині. Це є неспростований аргумент тої єдності народного житла українців Закарпаття з іншими регіонами і України, і тих етнічних українських земель, які знаходяться поза межами української держави.

Розмову вів Іван Яцканин.

Український письменник Дмитро Чередниченко згадує про українського поета Словаччини Петра Гула

Згадка про друга

Письменник Дмитро Чередниченко (1935) відомий в Україні не лише як поет, але і як упорядник букварів, читанок, антологій.

У 1966 році вийшов його поетичний дебют «Отак». Пізніше з'явились збірки поезій – «Межиріч», «Золоті струни», «Сад», «Рось», «Доброю любов'ю», трилогія «Неопалима колиска», «Брама», «Родень». Він автор багатьох книжок для дітей.

Дмитро Чередниченко – лауреат премії ім. І. Огієнка, премії імені М. Рильського. Дмитро Чередниченко відзначений орденом Великого Князя Гердимінаса III ступеня – урядовою нагородою Литви, адже він один з найкращих в Україні перекладачів та знавців литовської літератури. Він автор перекладів із чеської, білоруської, російської, монгольської, словацької літератур.

Отак згадує Дмитро Чередниченко про свого друга, поета Петра Гула:

Петро Гула навчався в Педагогічному інституті ім. М. Горького у Києві десь, можливо, на рік пізніше від мене і прийшов до нашої літературної студії. Керував тією студією Кобилецький Юрій Свиридович, я був головою цієї студії.

І ось приходить цей симпатичний, енергійний, жвавий хлопець, читає свої вірші. Спочатку він читав російські вірші. А потім був у нас гарний викладач – Волинський Петро Костикович. Той почав його вірші і каже: «А ви за національністю?» «Та я українець», «То пишіть же українською». І він потроху став переходити на українську мову. Хоча я пам'ятаю його і російські вірші – книжку «Пою любовь, луну и розы». Пам'ятаю, в тій книжці є вірш:

*«Возвращаюсь обидою ранен,
Учасов надоело стоять, –
Ты опять не пришла на свиданье,
Не сдержанала слова Ты опять».*

А потім уже я бачив, що він перейшов все-таки на українську, писав гарні українські вірші.

Він був вразливий хлопець, і коли його покритикували, то він сказав: «Все, я більше писати не буду». І ото я даю вірш, присвячений йому. Це була така розмова, ми не пішли навіть на лекції, і півдня, якщо не більше, була у нас дискусія

Київ, осінь 1955.

Є фото з того дня, є Петрів вірш-відповідь із написом: «...єдинственному літстудиці, поддерживающему меня». День дискусії. Навіть на лекції не пішли. Але я таки його переконає – він мусить писати... Гарний був хлопець! ..

— писати чи не писати. І я його тоді сфотографував. Були ми у гуртожитку на Бехтарівському провулку. Після нашої розмови він таки і далі писав, писав також і українською мовою. Але поет він цікавий. Хлопець дуже цікавий і порядний, мені він дуже подобався. Ми дружили з ним і часто гомоніли — то про вірші, то про Київ, то про життя. Але то гарний був хлопець, на жаль, був. Я пізніше тільки згодом узняв, прочитав у газеті некролог. Я хотів би з ним ще погомоніти і походити по Києву, як ми ходили тоді.

Дмитро Чередниченко

ДРУГОВІ-ПОЕТУ

Петрові Гулі

*Тобі не довго спаленіти,
прийти в пусте розчарування,
та будеш довго тоді скніти,
жаліть за спалах оцей ранній.
Зламати молодого дуба —
дурня. Зростити май кебету.
А дерево, мій друже любий,
не те, що виростить поета.
А друзі твої в ріднім краї!?
Вони гордяться, бач, тобою,
Чехословаччина чекає,
як мати сина з поля бою.
І вірить: вернеться поетом
Петро з Великої Вкраїни,
і буде він широколету
кувати щасливу зміну.
Тобі не треба паленіти,
вдаватися в розчарування.
Пора вже, брате, зрозуміти
жагучу силу покликання.*

ДОРОГИ

*Гудок. Я на пероні. Вже. Остання мить —
І поїзд лине в даль, в безкрає поле.
Дивлюсь: у тамбурі у кофточці стойть
Дівчина, десь знайома... Чом поспішає потяг?
І хто ж вона? Коли і де, небогу, бачив?
Уп'явсь очима в неї, та одначе
Не пригадав. Знайомі очі, брови, стан,
Та ешелон уже прощавсь луною.
Повисла пара колом сива, як туман....
Махнула раптом незнайомка та рукою,
І ще й гукнула:
— Петрику! Прощай! ..
To хто ж вона? А спробуй відгадай!*

ГЕЙ, ХТО В СВІТІ, ОЗОВИСЯ!

Олександр Гаврош

Тіло лучниці

Поет і журналіст Олександр Гаврош народився 26 березня 1971 року в Ужгороді. Закінчив факультет журналістики Львівського університету. Працює кореспондентом всеукраїнських та закарпатських видань та радіо. Співголова неформального журналістського клубу «НеТаємна вече́рня». Член Асоціації українських письменників. Автор книжок «Фалічні знаки», «Моя р-р-революція». Видав публіцистичні книги – «Украдена перемога», «Мукачівська епопея».

Цього року Літературна агенція «Піраміда» видала його поетичну збірку «Тіло лучниці». Післямову «Поетичний театр Олександра Гавроша» до цієї збірки написав поет Дмитро Кремінь, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка. Він пише: «Олександрові Гаврошу органічно чужа сувора регламентація силабо-тоніки доби модерну чи неокласики. Проте суть і не в силуваності традиційної нашої метрики: закарпатець уже в силу своєї географії та історії – в епіцентрі європейської поетичної аеродинаміки. Тому він пише – як дихає, як думає.»

* * *

Тільки й світла – що в твоїх очах.
Тільки й тепла – що в твоєму голосі.
Тільки й життя – що в коротких зустрічах.
Тільки й надії – що коли-небудь це все закінчиться...

* * *

Я приїжджаю до міста старого і все починаю спочатку.
Ретельно чепурюсь і голюсь. Приміряю новий капелюх.

Листаю готельний довідник, закинувши ногу за ногу.
Шукаю твій телефон, аби запросити осіннім трамваєм
у спомин.

Аж ось і знайомство. Ти така ж чарівна, як завжди.
Тільки довше і глибше мовчиш. Та очі по-давньому сірі.
З букетом опалого листя чекаєш на лавочці нашій
в студентському парку.
Ті ж голуби, пенсіонери, малеча...
Захолола твоя рука, тремтливий цілунок, заплющені очі.
Неспішні кроки у мряку, де самотня стойть карусель.
Де пам'ять перебирає по нервах, як струнах...
Червоне вино у кав'янрі, туристів збуджений гомін
і раритети епохи по стінах.

* * *

Прощальний сніданок в готелі містечка, якого не знайдеш
на карті. Твій погляд невидючий, бо ти – в уніформі
дівчаток, що слугують туристам при столі.

Байдуже «Смачного, панове!»
під шурхіт червоних спідничок.
І чай на столі, і очі невислані гостей,
і підозрілий смішок заздрих твоїх колегинь...
А два поверхи вище – в самотній кімнаті – ще дихає
привид нічного знайомства. Димлять цигарки на балконі
і зомліває твое груденятко у моїй долоні. І відступа
провінційна безвихід від доторків ніжних.
Тривають уроки любові і світять ще дивні зірки...
... Вже чай на столі, і макіяж по-французыки
тече по дівочій щоці...

* * *

Спочатку перестаєш закохано дивитися.

Далі – цілувати в губи.
Згодом спиш під окремою ковдрою. І нарешті – в іншій кімнаті.
Кохання вмирає тихо і неминуче.
Наче осінній сад облітає за твоїм вікном. Листочок за
листочком. Дрібничка за дрібничкою.
Лише чорні, простягнені до небес гілки боляче нагадують про
Весняне цвітіння.
Ходиш по опалому листю, наче розчавлюєш кістяки вимерлих
почуттів. Колір – єдине, що залишається на цьому пожарищі
пристрасті.
Колір – вогню.

Володимир Затуливітер

Добірка неопублікованих поезій

ЗАТУЛИВІТЕР Володимир Іванович (29.02.1944, с. Яблучне Охтирського (нині Великописарівського р-ну Сумської обл. – 15.01.2003, с. Бучак Канівського р-ну Черкаської обл.) – український поет, публіцист, перекладач, автор десяти поетичних збірок та більше сотні публіцистичних статей, нарисів, заміток в періодичних виданнях, колективних збірниках в Україні та поза її межами.

Закінчив філологічний факультет Сумського державного педагогічного інституту ім. А. С. Макаренка. Працював кореспондентом сумської обласної газети «Ленінська правда», заступником головного редактора видавництва «Молодь», завідувачем редакційного відділу видавництва «Дніпро». Людина високої культури та витонченого смаку, Затуливітер згуртував навколо себе, надав можливість розвиватися багатьом молодим поетам та прозаїкам, яких згодом назвали «восьмидесятниками» і які в теперішньому часі є окрасою і цвітом сучасного літературного процесу.

Володимир Затуливітер – член Спілки письменників України з 1977 року, лауреат премії імені Павла Тичини; був одним із фундаторів Асоціації українських письменників.

Свої дослідження присвятили його творчості: Л. Новиценко, М. Ільницький, М. Слабошпицький, К. Пісоцький та ін.

На 58-му році, на високому творчому злеті, трагічно обірвалося життя поета. Вічний спочинок його у Бучаку, на Козацькому шпилі, високо над Дніпром, на Канівщині, навпроти Тарасової гори. Щоб увічнити пам'ять поета, засновано меморіальний комплекс: могила поета Володимира Затуливітра та Літературно-меморіальний музей поета у хаті (21.11.2004 р. спалений зловмисниками), де він провів останній напруженоплідний рік свого життя. Ця мальовнича садиба серед пишної української природи знаходилась у творчому містечку «Бучак» архітектора Вадима Бородіна. Перша тимчасова експозиція музею була розгорнута 28 липня 2003 року, у день Св. Володимира, з нагоди відкриття Перших Затуливітрівських читань. Цього дня щороку в Бучак приїздять шанувальники, друзі, земляки – всі, хто хоче поклонитися святій Кобзаревій землі, яка надихала поета Володимира Затуливітра на творчі одкровення; причаститись до чистого джерела його філософської ліричної поезії, нестерпно пекучої, густої, поетичної прози, до його національно свідомого громадянського Слова.

Пропонуємо низочку його непублікованих поезій.

Рада музею

КАЛЮЖАН

Бровастий яр, в яру який лужай,
зарослий вільховою, вербою, ще чимсь...
Там бог мого дитинства, Калюжан,
із зелені мене веселий шевчив.

Розкроював найширші лопухи,
всиляв дощі у голку найсрібніші,
при солов'ях, тоді ще не глухих,
як при свічках, уміючи не вмівши,

сміявсь у вуса, на живі стібки
мене зшивав, стараючись не зовсім,
бо крам, хоча й зелений, нестійкий,
обріпається, зноситься під осінь.

Та й сам він, бог, близкучий Калюжан,
хоч як вусатий, а не був наївний:
він шив мене, хоча, лукавий, знов,
який минущий місяць солов'їний.

* * *

Єдина вічність – вороття додому,
хоч не домівку там, горище знов.
Зате як гарно під колгоспну втому
на нім на чотирнадцятому літі спав!

Дощі як мед у стрісі щиравали,
вів сні зі стін пив я найкращу з мов:
– Ти ба! Ще ж мов недооджниували,
а вже у комунізмі живемо!

Потріскує накошене горище,
димить лугами, тліє чебрецем.
Коли ще дощ уляжеться, коли ще:
– Вставай-но! – мати свій прошепче щем

сухими конюшинними губами:
– Вставай! На себе заробляти час! –
й мене із сінними комунізмами
на всі жнива подальші розпроща.

Схоплюсь, кресатиму, як сірниками,
з безтарки на току важкий вогонь
пшениці злої, мов обличчя мами,
що від сновиддя душу одмогло.

* * *

Тридцятою змело зимою,
і сорок п'ятою зійшло,
коли в'язала Ворскла мною
своїх лугів зелений шовк.

Не націдитися росою,
що менше студить, ніж пече,
не нарадітися косою,
в три неба – кожна за плечем.

I не якісь фольклорні трави,
артільні слалися сінá
.....
й косарство переграло нам.

Стоптали луки чередою,
вже Ворскли трохи, де-не-де,
повільною тонкою кров'ю
цвірінькне в давнині грудей.

РОЗМОКЛИ СІРНИКИ

... але дарма: є в Україні
не одні лиш претенденти й президенти:
камінь є:
залізо для кресала:
врешті-решт є віхтинка душі:
вищипуй і викрешуй:
яка не ніч:
який не дощ:
яка не марна річ кресати:
креши:
дрів і хмизу досить:
не знаю чи зігріє:
але обпалить

АПОЛІНЕР

Слов'янська кров. Французькі вина,
але і в Франції бува зима
завиє враз у білім-білому кровина,
якої мовби і нема.

РЕЦЕНЗІЙНИЙ СТАРТ

КНИГА ІНТРИГУЮЧОГО ЗМІСТУ

Vladimirus de juxta Hornad: Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9 – 18 storočie), Košice 2004.

Ця товста, 954-сторінкова книга є, за словами її автора, «фаховим поглядом русинського греко-католіка на історію Угорщини». Працю видано з приводу 800-річчя 4-го хрестового походу (1204 р.), в результаті якого в безпрецедентний спосіб було пограбовано столицю східного християнства – Константинополь. Саме ця подія, вважає автор праці, призвела до остаточного розколу Церкви на західну і східну, викликала у греків глибоку ненависть до всього латинського. Книгу присвячено «світлій пам'яті найбільших добродіїв греко-католиків – королеві Марії-Терезії та її синові цісарю Йосифу II-му» за те, що вони домоглися відновлення Мукачівської греко-католицької єпархії та відокремлення її (1771 р.) від Ягерського римо-католицького архієпископства. Ось деякі супровідні пояснення самого автора дуже цікавої публікації, який склався за псевдонімом *Vladimirus de juxta Hornad* (далі в цій статті – Владімірус), побоюючись, як він пише, «можливих переслідувань з боку ворогів правди».

Поки перейдемо до обговорення змісту книги, варто зупинитися над її заголовком. Автор послідовно користується терміном «греко-католики», оскільки віруючі візантійського кирило-мефодіївського обряду в Угорщині,

пояснюю він, ніколи і ніяким офіційним документом не розірвали єдність з Апостольським престолом (стор. 22-23). На підтвердження цієї своєї тези Владімірус наводить уривок з булли папи Лева Х з травня 1521 року, адресованої королю Угорщини та Польщі, в якій глава Католицької церкви пише про віруючих східного обряду як таких, що є складовою однієї Церкви на чолі з папою римським (стор. 349-352). Про церкву на території нинішньої Східної Словаччини (очолювану єп. В. Тарасовичом), як про церкву Греко-католицьку згадується також у двох документах з 1641 року, отже п'ять років до Ужгородської унії (стор. 22). Все-таки варто нагадати, що історик церкви Закарпаття василіянин о. А. Пекар в науковій праці доводить, що Мукачівська єпархія, (до якої до 1818 р. належали й віруючі кирило-мефодіївського обряду сучасної Східної і Центральної Словаччини) принаймні від кінця XIV ст. визнавала верховну владу Царгородського патріарха (Пекар, А. Нариси історії церкви Закарпаття, т. 2., Рим-Львів 1997, стор. 14).

З цього випливає, що до прийняття Ужгородської унії (1646 р.) віруючих Мукачівської єпархії слід трактувати як православних (nez'єдинених). Взагалі, питання відношення римської Церкви до християн східного (греко-слов'янського) обряду на протязі століть було неоднозначне, здебільшого упереджене і дуже часто вороже, про що обширно розповідає Владімірус.

Стосовно поняття Podkarpatsko (Підкарпаття). Згідно з автором йдеться про територію (внутрішню частину) Карпатської дуги, що починається біля Братислави і закінчується у Південній Румунії. Складовою цієї території була

і майже вся сучасна Словаччина (стор. 24). Владімірус пише, що термін «Історичне Підкарпаття» першим застосував о. Ст. Пап у своїй праці «Початки християнства на Закарпатті», надрукованій 1983 р. в США (див. примітку 55 на стор. 65). Це, м'яко кажучи, непорозуміння, бо С. Пап, як свідчить і сам заголовок його книги, принципово пише про Закарпаття.

«Історичне Закарпаття – це всі закарпатські території, споконвіku заселені українцями», – пише Пап і уточнює, що йдеться про теперішню Закарпатську область України, Пряшівщину «аж до середньословацьких гір Словаччини», Потисся з усіма протоками Тиси аж до устя Тиси до Дунаю із західною границею вздовж Дунаю, що в Угорщині, та ціла колишня Трансильванія – Семигород у Румунії.

«Це первісна етнографічна територія українців Закарпаття, це – Історичне Закарпаття, що від V-го століття заселене слов'янами, предками теперішніх українців, тепер у великий мірі змадяризована, зрумунізоване, пословакізоване», констатує С. Пап (стор. 16).

Анонімний автор праці «*Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska*», застосовуючи новий термін «Підкарпаття», поширив його територію на Заході аж по Братиславу, а на Сході «зиркнув» і за Українські Карпати (стор. 29).

Владімірус зазначає, що в своїй книзі він «не хоче торкатись питання русинської національності або території цього стародавнього «слов'янського етносу» і лише розкрити «історичну правду» про ті часи, коли існування русинів як народу в «історичному Підкарпатті» було самозрозумілим і нікому не приходило в голову ставити це під сумнів. «Нині йдеться про народ без батьківщини» (стор. 45).

Як видно, проблема русинства – підфарбована політично – у нього все-таки виринула. Наприклад, він твердить, що «Підкарпаття» історично не належало

до України, тому що гори Карпати творили природний і непрохідний кордон і що по обох боках Карпат і в самих Карпатах проживало одне й те саме праслов'янське населення нібито трьох племен: скитів (русинів), кельтів і мосхоберів (стор. 29).

Зрозуміло, що «Підкарпаття» не могло бути складовою України, бо не існувало тоді України. Натомість, питання належності принаймні частин території «Подкарпатська» до Київської Русі обговорює український вчений М. Лелекач. Посилаючись на статті словацького історика Д. Рапанта, згадуючи й монографію О. Ставровського «Слов'яцько-польсько-українське прикордоння до 18 століття» (Братислава, 1967), Владімірус замовчує висновки науковців про те, що польсько-угорсько-руський кордон наприкінці X ст. сходився в місцевості, яку локалізовано як *Castrum Salis* (замок над селом Солівар) біля Пряшева. Якщо у давнину гори Карпати були непрохідними, як тоді пояснити часті походи угорських військ на територію Південно-Західної Русі (Галичини), зокрема протягом першої половини XIII ст., як тлумачити згадки в угорських хроніках про *horror montium* (страх перед горами й лісами), коли ці походи для угорських воїнів завершувалися безуспішно?

Важко зрозуміти, яке відношення мають скити і кельти до історії Угорщини, в тому числі й території нинішньої Словаччини, починаючи з 9-го століття н. е. Ще більша несподіванка у зв'язку з «відкриттям» в Карпатах старозавітних мосхоберів. В історичній літературі іберами вважають предків сучасних грузинів. А мосхи – це предки росіян? Владімірус пояснює, що Мосох, по-народному москаль або маскаль, – це ім'я прабатька слов'ян московського племені (стор. 334-335). Коли це плем'я з'явилося в Карпатському регіоні і чого, про це нічого не згадує ні «Повість врем'яних літ», ні інші давньоруські літописи. Не розроб-

ляють цю тему і російські історики. Т. зв. «Біла Угорщина», розповідає автор, була царством (ríšou) підкарпатських русинів праслов'янського мосхо-іберського племені з центром при річці (B)уг і виникла на руїнах Великоморавської та Болгарської держав (стор. 15). Навіть ім'я першого історичного володаря Польщі Мешка нібіто походить від слова «Мосох» і це мало б свідчити, що не лише Арпадовичівська, а й династія Мешківська (правильно має бути – династія Пястів – І. Г.), була мосхо-іберського походження (стор. 228, прим. 55). Цікаво б знати погляди про це угорських та польських, зрештою, й українських та російських учених.

І ще раз про «русинів мосхо-іберських», котрі, читаємо в обговорюваній тут праці, мали б у давнину жити також у Центральній Словаччині. «Тому новочасна словацька мова має так багато спільногого з московською російською мовою». Владімірус наводить такі приклади спорідненості: «пісать», «говоріть» (стор. 375). Що скажуть про це мовознавці? А як пояснити, для вчених явище загальновідоме, що переважна більшість русинів у різних районах Східної Словаччини і нині вимовляють багато слів точно так, як їх вимовляють українці у Львові, Києві, Полтаві, Чернігові: *говорити, писати, любити, плакати тощо....* Звісно, йдеться про один з вагомих доказів русько-української тотожності. А коли мова про територію первісної батьківщини русинів-українців, то знаємо, наприклад, що св. Кирило, готовуючись до місії серед слов'ян на Моравії, побував у Херсонесі, де «грамота руська з'явилася Богом дана русинові, від нього ж навчився Костянтин Філософ і написав книги руською мовою». У тексті двох договорів Київської Русі з Візантією першої половини Х ст. етнонім *руsin* зустрічається 13 разів. Підсумуємо: на той час і ще кілька століть пізніше етнонім *руsin* стосуватиметься не лише території «іс-

торичного Підкарпаття», а, як мінімум, і всієї нинішньої України. (Пишу та й думаю, а навіщо знову «винаходити» велосипед). В цьому контексті, може, варто згадати гіпотезу визначного українського історика М. Брайчевського про засновника Києва. Ним був Кий і походив він з білих хорватів, котрі мали свої поселення в регіоні Карпат. З кіївськими русами (русинами) білі хорвати брали участь у спільніх походах на Візантію. Частина з них була прилучена до Кіївської Русі, а більшість білих хорватів переселилася на землі нинішньої Хорватії. Належав Кий до соціальної еліти, що мусила, однак, терпіти аварську зверхність. Близько 635 р. він підняв повстання проти аварів. Маючи підтримку Константинопольського імператора Іраклія (з яким майбутній засновник Києва в дитинстві разом вчився при імператорському дворі й, імовірно став християнином), Кий здобув низку перемог, намагався закріпитися на нижньому Дунаї, де збудував городок Києвець (у візант. джерелах – Керамісів табір. Точне знаходження місцевості не встановлено, гадають в районі м. Хорошви в сучасній Румунії). Зазнавши в цьому невдачі, Кий відійшов на північ, до середньої Наддніпрянщини, де й заснував свою резиденцію – Київ (Брайчевський, М. Утвердження християнства на Русі. Київ, 1988, стор. 29-32. Його ж: Конспект історії України. Київ, 1993, стор. 42).

Мабуть, русином (або руським) почував себе і чернігівський князь Ростислав Михайлович (зять угорського короля Бейли IV-го), котрий протягом 19-ти років (1243-1262) володів маєтками від Мараморошини-Угочі до Земпліна і Шариша. Напевно, він сприяв заселенню цих обезлюднених татарами просторів Угорщини підданими зі свого попереднього князівства – Чернігівського та Київського.

Хоча зміст обговорюваної тут книги обмежується 18 століттям, її автор у

певному контексті порушив питання національної принадливості пряшівського греко-католицького єпископа баженого мученика Павла Гойдича й таким чином знову підкинув «русинське питання». Словаки, пише він, вважають Гойдича «щирим словаком», українці – українцем. Тим часом документи та ще й живі свідки однозначно доводять, що владика Павло вважав себе русином, пише Владімірус і констатує: «Правда не цікавить нікого, кожного цікавить лише його власний інтерес і кожен роздумує, як використати beatificacię Gojdicha dla swojej własnej korzyści» (стор. 213). Це звинувачення несправедливе до пам'яті самого владики-мученика Павла. Існує документ з квітня 1960 р., в якому єпископ Гойдич два з половиною місяці до своєї смерті власною рукою написав національність: українську (Potaš M. Dar lásky, Prešov 2001, стор. 353). Щоправда, в іншому документі, з 1952 року, опублікованому в книзі Поташа, владика Павло подав свою національність як русинську. Тим часом словацький історик М. Барновський цитує документ з архіву Міністерства внутрішніх справ Чеської Республіки з грудня 1947 року, в якому працівники комуністичної служби безпеки, котрі вже пильно стежили за Гойдичем, звітують, що греко-католицький владика «після визволення голоситься до української національності» (Slovo episkopa Gojdiča. Výber z publikovaného dedičstva blahosloveného biskupa Pavla Gojdiča. Edit. J. Birčák, Prešov 2004, стор. 243). Ось такою є правда про національність єпископа-мученика П. Гойдича. З наведених фактів можна повторити висновок, якого дійшов у своїй книзі покійний о. М. Поташ – що Гойдич почував себе русином-українцем (стор. 272).

Зміст праці Владіміруса можна поділити на дві основні частини:

1. Розвиток східної Церкви в Угорському королівстві до 4-го Латеранського собору 1215 р.

2. Історія латинізації східної Церкви після згаданого собору, зокрема ж після того, як вимерла династія Арпадовичів (1301 р., коли королівська влада в Угорщині перейшла до Анжуїської династії).

Книга складається з 6-ти розділів, її зміст базується на документах, оприлюднених свого часу латинською, угорською, німецькою, чеською та іншими мовами. Крім цього, для обґрунтування деяких своїх тверджень чи висновків автор посилається на численні наукові публікації авторитетних дослідників політичної (і церковної) історії Угорщини.

Перейдімо тепер до стислого викладу змісту книги. В першій частині праці, після з'ясування деяких термінологічних питань, автор знайомить читача з історією греко-католицької Церкви на території Угорщини від найдавніших часів.

Владімірус є прихильником концепції про Кирило-Мефодіївські початки Церкви на терені пізнішої Угорщини. Цю концепцію досі найсистематичніше представив Степан Пап у згаданій вище праці. Владімірус твердить, що наступник св. Методія єпископ Горазд був русином і вважає його першим русинським і взагалі слов'янським святым. В грецьких документах він фігурує як Agathon. Греко-католицький єпископ Горазд навіть був учасником Церковного собору в Константинополі 879 р. і на документах підписувався як Агатон Моравський (стор. 196).

Східна (греко-слов'янська) церква у своїх початках на теренах угорського королівства мала монастирську структуру. В монастирях жили ченці (отці Василія), які мандрували по селах (приходах) і обслуговували віруючих. З часом певна кількість цих монастирів об'єдналася в юридичну одиницю і створила собор на чолі з архімандритом-єпископом. Так виникли соборні монастирі, що пізніше стали осередками єпархій. Автор перераховує 10

найвизначніших соборних греко-католицьких єпархій на теренах Угорщини, котрих згодом перетворено на латинські. Посилаючись на праці словацького дослідника другої половини XIX ст. Ф. Сасінека, Владімірус пише, що із 311 монастирів, які існували в Угорщині ще в першій половині 19 ст., 223 первісно були східного обряду. В Угорському королівстві греко-католицькі соборні монастирі були типовим явищем протягом тривалого часу. Найкращим доказом цього є лист папи Інокентія III з 1204 р., в якому він висловив невдоволення, що в Угорщині існувало на той час дуже багато монастирів східного обряду і лише один-єдиний латинський (стр. 113).

Звісно, спроби запровадити в Угорщині латинський обряд як панівний мали місце ще за життя короля Стефана I, отже в першій половині XI століття, однак вони не увінчалися успіхом. Ба більше, після його смерті в королівстві спалахнуло повстання послідовників східного обряду проти зазіхань латинників. Владімірус дуже докладно висвітлює історію цього повстання, знайомить з постаттю лідера повстання (ймовірно, греко-католицького єпископа і близького родича, може, навіть первородного сина короля Стефана I-го) Абі Самуела, аргументовано спростовує твердження угорських та словацьких істориків, мовляв, це було повстання «язичників проти християн» (стр. 199-211).

Автор книги звертає увагу на те, що збереженню кирило-мефодіївського обряду в Угорщині великою мірою сприяла і політика князівських шлюбних союзів між династією Арпадовичів, з одного боку, та візантійським імператорським двором і руським князівським двором, з другого. Варто зазначити, що між київськими Рюриковичами та угорськими Арпадовичами в XI ст. було укладено 6 шлюбних союзів. Це досить важливий показник на той час політичної (читай – і церковної) орієнтації Угорщини. На перевагу греко-слов'янського обряду в

Угорщині вказують, крім іншого, законодавчі акти XI-XII ст. угорських королів стосовно дотримання посту, поховання мертвих та щодо одруження священиків, і це кілька десят років по тому, як латинська Церква вже узаконила целібат (див. стор. 212-220, 262).

Автор праці наводить, крім іншого, і цікавий філологічний аргумент. У мадярській мові слово *egyhas* повністю відповідає нашому «церква» у подвійному значенні – як інституція і як культова споруда.

Радикальна зміна настроїв супроти східної Церкви в Угорщині настала після 1204 року, коли хрестоносці, замість іти захищати Святу землю від мусульман, залишилися у Константинополі й безбожно його сплюндрували. Тодішній папа Інокентій III гостро засудив поведінку хрестоносців, водночас Апостольський престол почав тлумачити цю подію як «знак часу» для відновлення церковної єдності. В Римі 1215 р. скликано 4-тий Латеранський собор, на якому схвалено спосіб (технологію) осягнення цієї «єдності» – підпорядкуванням східного обряду латинському. Розпочалася, пише Владімірус, перша фаза латинізації Східної церкви в Угорському і також Польському королівствах.

1221 р. папа Гонорій III наказує перевести монастир в угорському Вишеграді на латинський в той спосіб, що монахам-vasilіянам дозволено дожити свій вік у монастирі, але нових кандидатів до чину приймати заборонено. 1229 р. наступник Гонорія, папа Григорій IX, нагадує, що «честь Апостольського престолу вимагає, аби греки і слов'яни, що дотримуються посту та інших церковних приписів, були переведені на латинський обряд» (стр. 256). Під сумнів поставлено навіть законну силу (чинність) хрещення в східному обряді, що подекуди призводило до повторного хрещення (зрозуміло, в латинському обряді) греко-католиків. Щоправда, перша хвиля латинізації обмежилася лише

районами Центральної Угорщини. Її найголовнішим результатом було збільшення кількості латинських єпископів у греко-слов'янських монастирях. Після кількох десятиліть ці нові кадри вже готували черговий напад латинізації після 1301 р., коли помер король Андрій III, останній представник династії Арпадовичів. Королівський престол в Угорщині опинився в руках неапольської гілки французької династії Анжу. Спершу король Карло Роберт, а від 1342 року його син Людвік Великий відкрито демонстрували свою зневагу до віруючих східного обряду і слов'ян в Угорщині. Оприлюднено закони і накази, згідно з якими греко-католиків оголошено практично безправними (стор. 295). Угорські воло-дари Анжуйської династії продовжили політику, яку раніше було застосовано у Південній Італії та на Сицилії – повну ліквідацію монастирів східного обряду. Щоб ця політика стала ефективною також в Угорщині, потрібно було зламати насамперед опір місцевої шляхти арпадівських традицій і греко-католицького віросповідання та замінити її чужинцями-латинниками, в основному італійцями, французаами та німцями. У 1311 році в Кошицях у підступний спосіб захоплено еліту арпадівської шляхти, чимало осіб страчено. Остаточно їх було знищено після 1312 р. у битві біля Розгановець, що неподалік від Кошиць. Хвиля латинізації почала ширитися й на периферійні області Угорщини. І так, 1340 року в Крижованах біля Пряшева засновано латинський монастир, як мовиться в тогочасному документі, з огляду на присутність в околиці русинів-схизматиків. Варто додати, що в той же час і з таких же причин, виконуючи постанови 4-го Латеранського собору, латинські монастирі засновувано й на північному боці Бескидів, в містечках Жмигород та Мушина у Польському королівстві, де також проживали русини. Владімірус чимало уваги присвячує і процесам латинізації Греко-католиць-

кої церкви у Польщі в різний час (див., напр., стор. 328-331).

Підсумовуючи другу фазу наступу латинізаторів на східний обряд, автор доходить висновку, що в його результаті Центральна Угорщина обрядово стала латинською та угорською за національністю і що саме на хвилі латинізації у XIV ст. почалося вживати нове поняття – волохи. Владімірус раз-у-раз і нав'язливо твердить, що волохами почали називати тих русинів, які не підкорилися латинізації і тому їх з родючих земель Центральної Угорщини примусово переселено на заліснені склони Карпат, де вони змушені були зайнятися випасом худоби (див., напр., стор. 36, 54-55, 291-294, 327).

На жаль, це твердження автора не підкріплene документами. Не згадується про таку подію ні в працях тих чеських, словацьких, польських, українських дослідників, які питанням русинсько-волоській колонізації Карпат присвятили чимало уваги. Якби масове й примусове переселення русинів-хліборобів з родючих земель Центральної Угорщини в «негостинні» Карпати відбулося, а воно мусило відбуватися протягом тривалого часу, про це б обов'язково залишилися письмові згадки, якщо не документального характеру, то принаймні якісь спогади про це у піснях, переказах чи легендах русинів. Виникає, зрештою, і логічне запитання: чи дозволили б феодали-землевласники в Центральній Угорщині переселяти зі своїх (!) маєтків тисячі підданих лише тому, що вони не прийняли латинський обряд? Аж такої поваги до розпоряджень короля в угорської шляхти ніколи не було. А хто після виселенців мав зайнятися обробкою сільськогосподарських угідь? Дуже популярний серед русинів, як про це свідчать оповідання і легенди, угорський король Матей Гуняди-Корвін («Матій з Оріховиці») під час свого панування (1458-1490), на прохання русинів Північної Угорщи-

ни, наголошує автор обговорюваної книги, відновив і підтверджив деякі їхні привілеї. Цікаво, однак, що ніхто з цих русинів-»примусових переселенців» не просив відновлення їхнього основного права – повернення на родючі землі Центральної Угорщини. Нема про це жодної згадки ні в тогочасних документах, ні в народних оповіданнях і передказах. Невже ж так швидко стерлася у «депортованих» русинів, їхніх нащадків історична пам'ять про кривди, про те, що їхні діди займалися хліборобством і вони змушені мандрувати з отарами овець Карпатськими лісами?

Щодо національності короля Матея Гуняді, який дійсно прихильно ставився до простих селян, то він не вийшов «з лона русинського народу», як пише Владімірус (стор. 314-315). Батько короля був румун (волох), а мати сербка (Wandyč R. Střední Evropa v dějinách, Praha 1998, стор. 26). Румуном його вважає і чеський історик В. Халоупецьки. Ще один штрих до проблеми батьківщини русинів, котрі колонізували Карпатські гори й полонини.

Угорський вчений (змадяризований русин) А. Годинка свого часу опублікував багато важливих документів про історію Греко-католицької церкви в Угорщині. Він оприлюднив і звіт віденської цісарської комісії з 1570 р. та Списької (податкової) палати з 1571 р. В першому документі мовиться про русинів (Reissen), що живуть в горах «від Мукачева аж по Тренчину» і «перед багатьма роками з руського краю сюди прибули» і що вони забагато свободи прагнуть, на що права не мають. Звіт з 1571 р. містить конкретні рекомендації, як примусити русинів бути слухняними. Треба застосувати до них суворі кари, збільшити тягар нових обов'язків і передусім домогтися від них сплачувати церковний податок, пропонують автори звіту. Таким чином, на їхнє переконання, русини «або стануть слухняними, або поволі переселяться до своєї

першісної руської батьківщини». Так цитує документ, що його опублікував А. Годинка словацький історик (Haraksim L. K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1867, Bratislava 1961, стор. 29).

Цікаво, що Владімірус, який у своїй книзі на праці А. Годинки посилається з півсотні разів, замовчує наведені вище інформації з публікації цього дослідника про те, звідки на хвилі колонізації на волоському праві взялися в Карпатах русини і куди їм слід вертати, якщо не коритимутися цісарським розпорядженням. Чи не тому знадобилась нічим не підкріплена теза про «примусове виселення» русинів з Центральної Угорщини на лісові пасовиська Карпат?

Якщо перші дві масовані хвилі латинізації християн східного обряду обмежувалися переважно теренами Центральної Угорщини, то третій наступ Римо-католицької церкви, викликана реформацією (поширенням лютеранства та кальвінізму), вдарила у XVII столітті по території колишньої Руської марки (країни), тобто по всьому, за термінологією Владіміруса, історичному Підкарпаттю, що включає і північний регіон сучасної Словаччини «аж по Тренчину». Автор знайомить читача з тим, як, згідно із засадою «чия влада, того і релігія», закріплювано серед русинів, як правило, примусово протестантизм, в деяких районах – кальвінізм, відтак він докладно зупиняється над процесом контреформації або рекатолизації, що його у XVII ст. очолили єзуїти. Якщо вірити документам, що під час реформації 90 відсотків населення Угорщини стали протестантами і кальвіністами, то завданням єзуїтів було знову навернути всю цю масу до «правдивої», значить – римо-католицької віри.

Єзуїти довершили те, що розпочали протестанти, підсумовує Владімірус. Внаслідок реформації та контреформації переважна більшість русинів – греко-католиків ко-

лишньої Угорщини на території сучасної Словаччини змінила і свою віру, і свою національність. Русини стали римо-католиками і словаками (в деяких районах угорцями). До речі, під час контрреформації в Габсбургській монархії католиків-відступників від віри, твердить Владімірус, почали називати німецьким словом *toth* – мертвий. Цим словом угорці зневажливо називають словаків (*tot*). Він вважає, що спершу реформація, а відтак третя хвиля латинізації (рекатолізація) створили ґрунт, на якому з колишніх греко-католиків-русинів виник новий народ – словаки (стор. 387).

Щодо слова *Tot*. Відомо, що угорці в давнину цим словом називали передусім західних слов'ян і рівнозначне воно латинському – *slavus*. Найстарша згадка про слово «*тот*», як пише історик В. Халоупецький, походить з першої половини XIII ст., отже задовго до виникнення реформаційного руху.

Поглянемо ще, як оцінює автор обговорюваної тут книги проблему Ужгородської церковної унії 1646 року. Ця подія, вважає Владімірус, була сіменемною справою тодішнього Ягерського латинського єпископа Юрія Якушича де Орбова і малолітнього володаря Гуменського домену Юрія IV Другета. Підписання унії відбулося в Ужгородському замку на свято Юрія. Свято обом іменнинникам – Юріям організувала сестра єпископа і мати 13-річного сина в одній особі Анна Якушич-Другет, вдова Юрія III Другета, який намагався запровадити унію ще 1614 року в Красному Броді. Про несерйозне ставлення угорської латинської єпархії до акту церковної унії в Ужгороді 1646 р. свідчить те, що про цю, здавалося б, надзвичайно важливу подію повідомлено Рим щойно шість років після її прийняття. А документа (оригіналу або його завіреної копії) Ужгородської унії й досі не знайдено. Тому папа Іван Павло II з нагоди урочистостей 350-річчя Ужгородської унії свій

Апостольський лист (1996 р.) розпочав обережно, словами «загальновідомо, що 24 квітня 1646 року 63 священики мукачівської єпархії візантійського обряду... приступили до повної єдності з Апостольським престолом» (стор. 485). Як вважає Владімірус, головною причиною Ужгородської унії були не прагнення церковної єдності, а інтерес ягерського єпископа підпорядкувати собі Мукачівську єпархію і таким чином збільшити свої прибутки. З цим були пов'язані обіцянки соціально-економічного характеру греко-католицьким священикам (стор. 497).

Автор книги докладно подає сумну історію латинізації Списької греко-католицької соборної єпархії св. Козьми і Дам'яна, що в давнину була розташована на місці нинішньої римо-католицької Сеської Капітули. Автор перераховує перших греко-католицьких єпископів Спишу, діяльність яких припадає на XIII століття. Читач довідується, крім іншого, ѹ про те, що в селі Лендак наприкінці XIII ст. існував василіянський монастир св. Миколая Мирлікійського Чудотворця, що в XV ст. віруючи в Сміжанах, Стражі під Татрами, Великому Славкові були греко-католиками. Це саме стосується і сіл Лучки, Виходна, Важець та Штрба в Ліптові. Скрупульозно досліджуючи процес латинізації греко-католицьких сіл Спишу, Владімірус викриває фальсифікації в Шематизмах Сеської латинської єпархії XIX ст., які занижують, часто і замовчують кількість греко-католицьких віруючих в окремих селах з руським населенням. На жаль, така практика існує й донині. Оприлюднена 2000 р. карта територіальної структури Католицької церкви в Словаччині подає кількість греко-католиків в окрузі Стара Любовня цифрою 2580. Виявляється, що лише в самому окружному місті 2001 р. проживало 3603 греко-католики, а в цілому Старолюбовнянському окрузі – 15 720 осіб греко-католицького

віросповідання (стор. 756). Цікавою є розповідь про греко-католиків-русинів у Гемері, їхній спротив реформації.

Обговорювана тут праця – це найдокументальніше свідчення, яке досі з'явилося у формі книги про те, яку печать залишила реформація і на-самперед довготривала латинізація в житті греко-католиків русинів колишньої Угорщині, тобто й нинішньої Словаччини. Розмах і способи латинізації справді вражаючі. Автор праці, спираючись на масу документів, розповідає про це докладно. Щоправда, наприкінці своєї книги Владімірус зазначає, що метою його праці не є ятрити старі рани. Не є метою і відновлення колишнього стану, що було б знову пов'язане зі слізами. Автор ставив перед собою завдання «повчитись історією, щоб помилки і несправедливість з минулого вже ніколи не повторювалися в інших країнах Сходу» (стор. 859).

Книга цікава, багата на факти й подробиці, які, напевно, становлять вартість для фахівця, однак відволікають увагу пересічного читача. Це стосується, зокрема, екскурсів автора у мовознавчі сфери, його тлумачення первісного значення окремих слів, що мало або й зовсім не віддзеркалює і не допомагає зрозуміти реалії IX-XVIII століть, якими визначені часові рамки книги. Це призводить до інтерпретацій і тверджень суб'єктивного характеру. Про деякі з них було сказано. Читач даної статті, хочеться вірити, погодиться з її автором, що переповісти зміст майже тисячаторінкової книги на п'ятнадцятьох сторінках скромно-тovs-tого журналу – справа складна. Огляд змісту публікації залишається, на жаль, фрагментарним.

На завершення ще таке запитання: кому адресована книга «*Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska*», автор якої склався за псевдонімом *Vladimirus de juxta Hornad?* Запитання – не риторич-

не. Купити книгу дозволить собі не так уже й багато словацькомовних читачів – любителів пізнавання історії рідного народу. Книга дорога (1500 Ск. = десь 50 дол. США). Важко сказати, чи вистачить читачу й терпеливості знайомитися з її змістом – сторінка за сторінкою, – «від дошки до дошки», бо нині товсті книги читати не люблять. Звісно, праця Владіміруса адресована насамперед тим, котрі займаються історією як наукою (і тим, хто церковну історію в Словаччині активно творить) і від яких можна б очікувати відгуку на її зміст. Та чи не стане книга саме з боку словацьких учених, так би мовити, жертвою змови мовчання? Є підстави відповісти на це запитання ствердно. Головна причина цього, власне – анонімність автора. Уважний читач книги помітить, що автор – особа духовного стану, ймовірно, чернець-vasiliyanin. Як монаха його зобов'язує послух супроти керівництва ЧСВВ. Багато до сказання має і єпископ єпархії, на терені якої живе і трудиться монах – анонімний автор книги. Тому він, щоб заздалегідь не поховати саму ідею видання своєї праці, знає, що її зміст у багатьох, зокрема, словацьких істориків і представників Церкви викличе невдоволення, вирішив «не світитися» справжнім ім'ям і прізвищем. Це зрозуміло. Водночас слід мати на увазі й те, що наукового змісту книги, видруковано у демократичній Словаччині 2004 року, буде потрактовано як явище незвичне, як анахронізм. Та це, мабуть, прекрасно влаштовує більшість словацьких істориків, в тому числі й представників Римо-католицької церкви – усіх «подразнених» – бо звільнє їх від обов'язку відгукнутися на її появлі.

Втім, може, ці міркування й не віддзеркалюють дійсності. Зберігаймо оптимізм і продовжуймо дошукуватися правди, незважаючи на численних її ворогів. Правда визволить нас.

Іван Гвать

ПЕРША СИНТЕТИЧНА ПРАЦЯ ПРО МАТЕРІАЛЬНУ КУЛЬТУРУ УКРАЇНЦІВ СЛОВАЧЧИНИ

Miroslav SOPOLIGA. *Tradície hmotnej kultúry Ukrajincov na Slovensku. Vydavateľstvo SAV. Bratislava 2006, 294 c.*

«Традиції матеріальної культури українців Словаччини» – під такою назвою нещодавно було видано монографію одного з чільних науковців в області етнології та музеології в Словаччині, доктора філософії, Мирослава Сополиги, доктора історичних наук, який як науковий працівник Музею українсько-руської культури в Свиднику вже майже сорок років присвятив дослідження та популяризації народної культури українців Словаччини.

Метою наукової праці є етнологічне опрацювання проблематики народної матеріальної культури в головних її проявах і традиційних формах. Монографія, крім вступу та заключної частини (висновків), складається з одинадцяти основних взаємодоповнюючих розділів.

У вступі автор дає коротку характеристику території Словаччини, яка визначається багатством культурно-диференційованих регіонів, одним з яких є область Північно-Східної Словаччини, яку в більшій або меншій мірі компактно заселяє українська етнічна група, відома під різними історичними і сучасними назвами. Саме ця територія визначається своїм особливим географічним розташуванням, специфічними природно-кліматичними умовами, строкатим рослинним та тваринним світом, що залишило свій відбиток і на характері традиційної матеріальної культури.

ДО ПРОБЛЕМАТИКИ ЕТНОГЕНЕЗУ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНШИНІ В СЛОВАЧЧИНІ (с. 12 – 23).

Подається історичний та культурний розвиток східнословіацьких українців. В ньому автор піддає критичній оцінці спекулятивні антинаукові теорії тих, які під впливом різних ідеологічних та geopolітичних візій в прикметному карпатському регіоні піддають сумніву східнослов'янське або українське походження етнографічних груп русинів з області Дністра, Прту та Чорного моря, зловживаючи на це надзвичайно складні історичні, соціально-економічні, релігійні та культурно-етнічні процеси в нашому регіоні. Автор підкреслює, що після розпаду Київської Русі в другій половині XII ст. на самостійні князівства та після спустошення даної території татарами починається інтенсивне заселення як північно-західних Карпат так і області Північно-Східної Словаччини вже певно сформованим руським, тобто староукраїнським етнічним елементом, який завершується в XV – XVI ст. дальшим припливом сільського населення до даної області. В розділі вказується на демографічний розвиток (еволюцію) населення в досліджуваному регіоні від другої половини XVIII ст. до нинішнього дня.

Автор праці не обминув і корені сьогоднішнього політичного русинізму, яке, як підкреслюється, сягає аж до Угорської держави та Австро-Угорської монархії та їх асиміляційної політики. В останньому абзаці предметного розділу автор стверджує: «Termíny Rusín a Ukrajinec sú z hľadiska etnickej či národnostnej identifikácie rovnoznačné. Etnonymum Rusín sa vztahuje na všetkých Ukrajincov. Je to historické pomenovanie Ukrajincov, ktoré sa traduje už z čias Kyjevskej Rusi. Diferenciáciu predmetného etnika na Rusínov a Ukrajincov nie je

možné ustanovit' ani na základe teritoriálnom ani na základe historického alebo kultúrneho vývoja» (s. 21 – 22). В даному розділі автор подає історичний ескіз, в якому «kriticky hodnotí doterajšie práce, týkajúce sa najmä osídlenia predmetnej karpatskej oblasti a etnickej identifikácie skúmaného obyvateľstva. Veľmi zrozumiteľne charakterizuje etnický vývoj tohto ēste v súčasnosti problematizovaného spoločenstva na rôznorodosť etnonymov (Ruthen, Rusín, Rusnáci, Uhrorusíni, Podkarpatskí Rusíni, Lemkovia, Rusíni-Ukrajinci a pod.)».

ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В ОБЛАСТІ ПІВНЧНО-СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ (стор. 26 – 36).

Перші незначні вісті про матеріальну культуру в східнословакькій українській області були зазначені в різних краєзнавчих, подорожніх, статистичних та географічних працях вже кінцем XVIII та початком XIX ст. А спеціальні народознавчі дослідження про згадувану область почали появлятись вже в перших десятиліттях XIX ст. В розділі наведено десятки імен чеських, словацьких, польських, угорських та українських дослідників, які на протязі XIX ст. аж по сьогодні почали проявляти зацікавлення та внесли певний вклад у дослідження та популяризацію традицій матеріальної культури в предметному регіоні Карпат.

ПРИРОДНІ УМОВИ З АСПЕКТУ РОЗВИТКУ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ (стор. 40 – 51).

Одним з основних детермінантів формування народної культури предметної області були природні кліматичні умови. Усвідомлюючи собі даний факт, автор вводить в монографію вище згадуваний розділ. Саме географічні та кліматичні умови досліджуваної області, а також етнічні традиції, спричинились до того, що господарство тут мало рільничо-тваринницький характер і стало основним джерелом прожитку українців Східної Словаччини і вирішальним способом вплинуло на загальний спосіб життя та окремі складові частини традиційної матеріальної культури місцевого населення.

ТРАДИЦІЙНІ СПОСОБИ ГОСПОДАРСТВА (стор. 54 – 74).

Головним засобом до існування українського населення Східної Словаччини аж до половини ХХ ст. було сільське господарство, яке безперервно нав'язувало на багаті старослов'янські та староукраїнські традиції. Саме в українській етнокультурній зоні Карпат аж до половини ХХ ст. законсервувалося вирощування одної з найвизначніших сільськогосподарських рослин Київської Русі – проса., яке тут збереглося під назвою «бор». В значній мірі зустрічається гречка, яка в досліджуваній області відома під назвою «татарака».

Архаїчні способи обробітки землі, основні знаряддя для обробітки ґрунту, де, до речі, детально розглянуто не лише сільськогосподарські знаряддя, але й зображення існуючих типів знарядь на малюнках, функціонування двопільної та трипільної системи рільництва, традиційне пастівництво та скотарство в області Північно-Східної Словаччини, які взаємно зумовлювалися та доповнювалися із землеробством, розводжування великої рогатої худоби, тваринницька продукція – все це є свідченням незаперечної етнічної та господарсько-культурної єдності з сільськогосподарськими традиціями українців взагалі. Саме традиції рільничо-скотарського господарювання та з ним пов'язаний побут, стверджує автор, є невід'ємною ознакою ідентичності українського населення Східної Словаччини, що і становить основну тему даного розділу.

ДОМАШНЄ ВИРОБНИЦТВО ТА ІНШІ ДОПОМІЖНІ ЗАНЯТТЯ (стор. 76 – 95).

В сільському аграрному середовищі домашнє виробництво постачало переважну частину індивідуальних потреб людини і було спрямоване передусім на забезпечення харчових продуктів і на виготовлення предметів щоденого вжитку. Одним з найпоширеніших і найтиповіших видів домашнього виробництва було ткацтво, основною сировиною для виробництва якого були коноплі, льон та овеча вовна. Автор вказує на процес вирощування та опрацювання конопель і льону, який є подібний, як і в інших регіонах України. Відмічає найстарші способи здобування засобів до існування, до яких належить збиральницьке господарство (збирання лісових плодів, мисливство, риболовство, бджільництво, плодівництво, садівництво тощо). В цьому ж розділі аналізується використання деревини не лише в народному будівництві, але й в домашньому виробництві – удосконалення технологій опрацювання дерева та формування самостійних виробничих галузей, якими були столярі, бондарі, колесарі, коритарі, возарі, гонтарі, кошикарі і т. п. М. Сополига вірно вказує на призабутість у фаховій та публіцистичній літературі наших мандруючих дріттарів з найвідоміших дріттарських сіл на Замагур'ї – Страняни, Камйонка, Великий Липник, Орябина, Литманова – явище, яке з етнографічного аспекту, як зауважує автор, можна вважати типовим українським. В розділі відзначаються різні сезонні роботи, зокрема в низинній області Угорщини, які мали велике значення з аспекту допоміжних способів прожитку, а також з аспекту етнокультурного розвитку українського населення Східної Словаччини.

В дальшому розділі НАРОДНЕ БУДІВНИЦТВО (стор. 98 – 127), яке належить до наймонументальніших і найвиразніших проявів матеріальної культури, Мирослав Сополига піддає детальному аналізу традиційні господарські споруди щодо їх функцій, еволюції народного житла, найпоширеніших основних будівельних матеріалів, найпоширеніші типи горизонтального планування традиційного народного житла – трьохдільної хати, найцікавіші будівельні конструкції і т. п. Саме на основі найстарших пам'яток народного будівництва в досліджуваному регіоні, їх певних ознак та компонентів, автор стверджує східнослов'янську чи українську культуру досліджуваного населення. Слід зауважити, що М. Сополига є автором першої синтетичної праці «Народне житло українців Східної Словаччини» (Пряшів, 1983 р., 389 стор.), яка детально охоплює проблематику народного житла та побуту в предметному регіоні Карпат.

ВНУТРІШНЄ ОБЛАДНАННЯ ЖИТЛА (стор. 130 – 159) – дальший вагомий розділ монографії, який безпосередньо нав'язує на попередній. Розглядаються в ньому основні еволюційні етапи та ступені в системі опалення, основні будівельні матеріали при спорудженні печі, традиційні народні меблі, – як не-від'ємна складова частина інтер'єру, – щодо їх функціонального призначення, їх розподіл до двох основних груп: 1. предмети для відпочинку та зручності людини – постіль, колиска, стіл, лавка; 2. предмети для відкладання та схову продуктів і речей домашнього вжитку – скрині, ложники, полиці, сільнички, сусіки, весільні лади і т. д.

БОЖІ ХРАМИ – ЦЕРКВІ (стор. 162 – 175).

В досліджуваній області до нинішніх днів зберігся унікальний комплект дерев'яних культових споруд, які охороняються державою як національні культурні пам'ятки. Ці сакральні дерев'яні споруди є вершиною народно-художньої творчості українсько-руського населення Північно-Східній Словаччини, які сьогодні належать до шедеврів світового мистецтва, походять,

подібно, як і в суміжних карпатських областях із XVII і XVIII ст. Ці храми «важаються східними (східного обряду), – східно-візантійськими, православними, греко-католицькими, лемківськими, карпаторуськими, руськими, русько-українськими і т. п.»). Така, як вірно відзначає автор, термінологічна різноманітність до певної міри зумовлена тим, що й саме населення цього регіону називається по-різному. В розділі М. Сополига аналізує зрубні конструкції горизонтального та цікаві поліональні форми рішень об'єктів, вказує на характерні ознаки дерев'яних храмів Східної Словаччини – трьохзрубність, трьохдільність та потрійність веж – «оригінальної та найбільш характерної риси для українського храмового будівництва взагалі». Неабияка увага звернена на іконостас, який є найвизначнішою частиною – художнім та функціональним ядром кожного сакрального об'єкту східного обряду і в своїй художній синтезі об'єднує архітектуру, монументальний живопис та декоративну різьбу. В розділі автор наводить імена та до певної міри вказує на праці тих словацьких, чеських, польських, українських та інших дослідників, які внесли значний вклад в обстеження та науковий аналіз сакральної дерев'яної архітектури в області Східної Словаччини та Закарпатської України. Ми лише додамо, що до тих дослідників належить і Мирослав Сополига, автор рецензованої монографії, публікація якого «Перлини народної архітектури» (Свидник, 1996, 127 стор.) належить до помітних явищ як в області етнологічної науки взагалі, так і у видавничій діяльності нашої національної меншини останніх років та Музею українсько-руської культури в Свиднику – інституції, яку вже рівних двадцять років очолює як її директор.

НАРОДНИЙ ОДЯГ (стор. 178 – 203) – як один з найвиразніших та з аспекту етнічної історії незамінних проявів матеріальної культури кожного народу. Українське населення Північно-Східної Словаччини, як констатується в книзі, аж до половини ХХ ст. «зберегло свої первісні архаїчні елементи народного одягу, які відомі з найдавніших часів, зокрема з періоду Київської Русі та які мають загальнослов'янське або східнослов'янське походження, яке разом із членами сусідніх етнічних груп, передусім зі словаками, спричинилося до виникнення нових, модифікованих форм одягання, яке характерне лише для досліджуваного регіону» (с. 181). М. Сополига аналізує народний одяг за такими критеріями: функціональним призначенням; характером робочої діяльності; порами року; віком; окремими частинами тіла; видом матеріалу та географічними принципами. Він доводить, що основні компоненти одягу наші предки «принесли з собою зі своєї працьківщини», доказом чого є не лише основні конструкційні форми та види окремих складових частин одягу, але і наведені в праці термінологічні прояви.

НАРОДНЕ ХАРЧУВАННЯ (стор. 206 – 224).

Основним засобом придбання поживи українців Східної Словаччини була сільська продукція, хоч на задоволення своїх потреб використовували те, що їм надавала навколо них природа. До головних занять в даній області належало землеробство та скотарство, що спричинилося до того, що сировину для підготовки традиційних страв розподілено на рослинну та тваринну. Однак основну частину народної їжі місцевого населення творили страви рослинного походження – овочеві та зернові або борошняні (капуста, картопля, різного виду каші, хліб і т. д.).

До найвизначніших страв тваринного походження належало молоко та молочні продукти, а споживання м'яса та м'ясних страв аж до першої полови-

ни минулого століття було вельми скромним. Помітну роль в даному розділі автор відводить обрядовим стравам в традиційному народному харчуванні, пов'язаними із звичаями та обрядами, які, цілком закономірно, ділить до двох основних груп: 1. родинно-обрядові (народження, весілля, похорон), 2. календарно-обрядові (Святий вечір, Великдень), не залишаючи поза увагою оригінальні способи харчування з нагоди різних інших подій в рамках сільської спільноти (вечорниці, м'ясници, кермеш, обжинки). В монографії не обминаються й економічні, соціальні та суспільні зміни, які викликали різкі, не раз й негативні трансформаційні процеси в народному харчуванні.

ХУДОЖНІ ВІДОБРАЖЕННЯ В НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ (стор. 226 – 262).

Невід'ємним компонентом традиційної матеріальної культури українців Східної Словаччини є народне мистецтво в різних його проявах, яке, як вірно стверджує автор, належить до основних ідентифікаційних ознак цієї спільноти. До них відноситься різьба по дереву, яка в предметній області має свої давні та багаті традиції. З-поміж них в карпатській області розвинувся своєрідний і неповторний вид цього мистецтва – пастуше різьбярство, яке, як зазначено в монографії, найбільшого розмаху зазнало в гірських областях Спишу (Завадка, Нижні Репаші, Ториски, Якуб'яни) – геометричні, зооморфні та антропоморфні фігурки на черпаках, що «не мають аналогії ніде інде в Європі.» Серед специфічних проявів різьбярства Мирослав Сополіга наводить дерев'яні хрести з неповторною символічною орнаментикою; художні відображення неабиякої мистецької вартості в народній архітектурі. Виразною специфікою обстежуваного регіону є декоративна тканина, народний одяг, вишивки. Своєрідним, неповторним її найтиповішим проявом народного орнаментального мистецтва українців Словаччини є писанки. В роботі проаналізовано одне з найунікальніших явищ в народному мистецтві карпатських русинів-українців – ікони, що належать до шедеврів культурних надбань світового значення.

У зв'язку з аналізом цього дуже вагомого розділу автор слушно зауважує, що основною метою праці є, крім іншого, вказати на дійсність, що українці Словаччини «*є творцями та носіями високо розвинутої народної культури з унікальними, своєрідними й неповторними художніми проявами у всіх її видах.*» Таким чином, автор намагається спрямувати увагу дослідників, особливо етнологів та мистецтвознавців, на необхідність їх глибшого дослідження й наукового осмислення (декоративні тканини, вишивки, народний одяг, писанки, ікони тощо).

Резюме подається українською та словацькою мовами. У всіх розділах автор намагається з'ясувати наявність найтиповіших проявів традиційної матеріальної культури українців Східної Словаччини та співставляє їх у ширших територіальних взаємозв'язках. Особлива цінність даної публікації в тому, що дослідження побудоване як в ретроспективному плані, так і з погляду висвітлення сучасних етнокультурних процесів обстежуваного регіону. При цьому написанні автор виходив не лише з основної фактологічної бази, що складають дотеперішні архівні та літературні відомості в даній галузі народної культури, але виходив передусім з власних польових досліджень. В основу праці лягли теренні матеріали, зібрани автором у 1967 – 2002 роках в рамках науково-дослідної діяльності Музею українсько-руської культури в Свиднику.

Свої польові дослідження М. Сополига порівнює з дотеперішніми результатами інших дослідників в даній галузі народної культури, вносячи в дану проблематику свої обґрутовані наукові погляди, передусім, що стосується етнічності та типології окремих проявів матеріальної культури українців Словаччини.

Книга «Традиції матеріальної культури українців Словаччини» Мирослава Сополиги відзначається високою науковою ерудицією її автора, глибокими знаннями історії та народної культури обстежуваного Карпатського регіону, свідченням чого є й розсягла бібліографія кожного розділу. Неабияка цінність наукової праці полягає ще й в тому, що й наперекір значній кількості вже нагромаджених матеріалів та наукових праць, в сучасному в Словаччині не існує узагальнюючий науковий синтез даної проблематики. Довгорічне намагання автора цієї праці закінчилося успіхом: монографія М. Сополиги – синтетичне видання традиційної матеріальної культури українців Словаччини є узагальнюючим підсумком його майже сорокарічної науково-дослідної діяльності, яка хоча б частково заповнила цю відчутну прогалину. І не лише виповнила цю прогалину, але ця праця – перший етнологічний синтез такого типу у Словаччині взагалі. Книга надзвичайно вагома ще й тим, що в ній не наводиться лише традиційний опис окремих явищ матеріальної культури, але подається обґрутований науковий аналіз з аспекту історичних, інтеретнічних та географічних взаємозв'язків.

Без найменшого перебільшення можна сказати, що робота М. Сополиги є новим, оригінальним дослідженням, яке розкриває один з найважливіших, досі мало вивчених сторінок з історії розвитку матеріальної культури українського населення Словаччини. Вона важлива не тільки для етнологів, але дає чимало даних для істориків, мистецтвознавців і взагалі всіх, хто цікавиться історією, життям та побутом нашого населення. Монографія становить незаперечну цінність для етнографічної науки не лише в Словаччині, але й в загальноукраїнському контексті. Адже на сьогодні це перше такого роду дослідження прикметної карпатської області. Вона не лише цікаве і помітне явище в етнологічній літературі в Словаччині, але, на нашу думку, мала б бути належним чином використана в практиці викладання у середніх та вищих учбових закладах – як основна література для студентів етнології, історії та культури.

Хоч робота написана словацькою мовою, в ній вміщено значне за обсягом резюме українською мовою (стор. 280-290). Крім української, книга резюмується англійською мовою.

Монографія видана в твердій обкладинці з кольоворовою ілюстрацією картини нашого найвідомішого інситного живописця Михайла Сірика з Меджи-лаборець. Слід відзначити, що текстова частина цієї публікації доповнена ілюстративним матеріалом – десятками й десятками дуже цінних кольоворових та чорно-білих фотографій, малюнків, графік, зарисовок, карт, які влучно за-компоновані в текстовій частині монографії й виконані на високому професіональному рівні з врахуванням найстрогіших поліграфічних і дизайнерських вимог нашого часу.

Публікація вийшла в одому з найпрестижніших видавництв Словаччини – видавництві Словацької академії наук в Братиславі.

Йосиф ВАРХОЛ

УКРАЇНА ВИДАЄ

Київське видавництво «Наукова думка» минулого року випустило з друку четвертий том (книга друга) «Історії української культури». Це видання наближує українську культуру другої половини XIX століття. Читач тут знайде такі розділи – «Українська літературна творчість», «Українська музична культура», «Український театр», «Архітектура і містобудівна культура», «Образотворче мистецтво», «Народне декоративне мистецтво. Художні промисли».

У «Бібліотеці Шевченківського комітету» з'явилися нові видання. У київському Видавництві гуманітарної літератури вийшли твори Бориса Антоненка-Давидовича «Смерть», «Сибірські новели», «Завищені оцінки».

У збірці художньої прози українського письменника раніше з відомих причин замовчуваного і який лише посмертно став лауреатом Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка, але по праву може вважатися класиком української літератури, йдеться здебільшого про події і долі сумні, драматичні, а то й трагічні. Адже життя він «вивчав» у сталінських таборах, у яких пробув майже двадцять років. Однак із щонайважчих випробувань письменник виніс глибоко вистраждану, а не сліpu віру в незнищенність людської доброти, в торжество справедливості, правди.

Видавництво «Український письменник» у тій же серії видало поезії Василя Голобородька «Летюче віконце» (Київ, 2005 р.). Йдеться про перше найповніше видання відомого поета, лауреата Державної (з 2000 р. – Національної) премії України імені Т. Г. Шевченка). У творчості найвизначнішого з поетів-постітисячників Василя Голобородька оживає прадавній світ рідної міфології, світ казки. Певно, як спротив нівелляцій цим процесам було оце шукання національно специфічного, що розтягнулося на роки, продовжується до сьогодні. Вступну статтю до цього видання під назвою «У дивосвіті рідної хати» написав Іван Дзюба.

Василь Голобородько

* * *

*Поле утомилося за літо,
лягло скиртою спочивати,*

укрилося ковдрою із вовни
кристалічних ягнят.
Відпустило у вирій
перепілок і жайворонків,
бо немає пшеничних стебел,
де б їм було де ховатись.

*Могилою самому собі
даленіє.*

*Білий березовий хрест
живого вогню
ставить у головах.*

*(Дно дня,
і на дні
зоря одна).*

Київське університетське видавництво «Пульсири» цього року у серії «Бібліотека Шевченківського комітету» видало вибрані твори Ірини Жиленко під назвою «Євангеліє від ластівки».

«Я не людина, я – вікно у сад», – писала на початку 60-х років Ірина Жиленко. Росла душа поетеси і зростав-роздростався її поетичний сад, даруючи віру у торжество краси над потворністю, добра над злом. Ніжність і громадянська мужність, філософська всеосяжність і камерність – такою постає творчість у цій книжці. Передмову «Та, що молиться Богові віршами» написав Микола Жулинський.

Ірина Жиленко

* * *

*Богу, не согрішу
Жодним до тебе питанням.
Кожен рядок пишу
Так, ніби він останній.*

*А наостанок, Боже,
Нацо людині тайни?
Кожен живе, як може,
День свій останній.*

*Тут, під жасмином, трішки
Сядемо – на доріжку.*

*Дощиком покропило
Квіточку кожну.
Ми вже своє зробили.
Далі турбота Божа.*

Видавничий дім «Альтернатива» у серії «Особистість і доба» минулого року видало книгу Івана Дзюби «Тарас Шевченко». Пропонована книга є спробою поєднати докладну розповідь про життєвий шлях Тараса Шевченка з текстологічним аналізом його поетичних і прозових творів та коротким оглядом малярської спадщини.

Автор прагнув охопити весь обшир літературної та громадянської діяльності великого сина України в широкому історичному контексті, розкрити центральне місце Шевченка в усьому національному житті.

Київське видавництво «Школа» цього року видало «Кобзар» Тараса Шевченка. Це видання воістину безсмертної Книги буття українського народу підготовлене на основі найсучасніших досягнень шевченкознавства. Поетичні твори вивірено за всіма існуючими рукописними та друкованими передходжерелами, усунуто цензурні спотворення, редакторські переробки та інші відступи від автентичного Шевченкового тексту і подано найбільш повно. Післямову «Книга українського народу» написав Сергій Анастасович Гальченко.

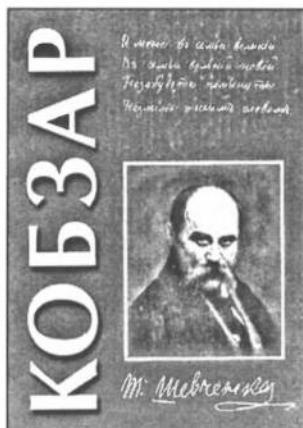
Книжкова серія львівського видавництва «Світ» «Ad fontes» («До джерел») базується на тривкому фундаменті багатоманітних і живих взаємин української культури з культурою світовою. У серії виходитимуть друком твори українських та зарубіжних письменників XIX-XX-ХХІ століть, важливі як з документально-пізнавального боку, так і з точки зору становлення української літератури в світі.

У згаданій серії вийшла й книга Святослава Гординського «На переломі епох» (Літературознавчі статті, огляди, есеї, рецензії, спогади).

Багатогранна творчість українського письменника, художника, перекладача, літературознавця, культуролога Святослава Гординського (1906-1993) належить до вершинних надбань української культури ХХ століття.

Це надзвичайно цікаве видання упорядкував, науково редагував та післямову написав Роман Лубківський.

Видавництво «Волинська обласна друкарня» у Луцьку цього року приємно здивувало своїх читачів фототипічним виданням «Народні мелодії. З голосу Лесі Українки записав і упорядив Климент Квітка». Фототипічне видання книги із фон-

дів Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки. Видання знайомить із текстами і мелодіями українських народних пісень, які Климент Квітка записав від Лесі Українки протягом 1899-1900 р. в Гадячі й Києві, 1907-1908 р. в Балаклаві та Ялті, 1913 року в Кутаїсі.

Письменник Ярема Гоян літературне есе «Воскресни, мамо!» Доля Тарасового «Букваря» (в-во «Веселка», Київ, 2006 р.) присвятив історії створення і видання «Букваря южнорусского», який уклав Тарас Шевченко восени 1860 року.

До видання заличено багатий документальний і поетичний матеріал про останні місяці життя нашого Пророка, які були освячені турботою про освіту і відродження українського народу, його щирою любов'ю до дітей.

До вибраних творів Клода Сімона (1913 р. н.), лауреата Нобелівської премії 1985 р., вийшли два романи та «Стокгольмська промова». Перший роман «Дорога Фландрії» – найвідоміший твір письменника, за який, власне, він і отримав цю престижну премію. Роман «Зоосад» представляє пізній період творчості. З'явившись після тривалої перерви, він знову розбудив інтерес до Клода Сімона, якого багато критиків по-справжньому змогли оцінити лише тепер, називаючи одним із найбільших письменників ХХ століття.

Вибрані твори Клода Сімона вийшли у київському видавництві «Юніверс» у перекладі Романа Осадчука, який є також автором передмови «Ландшафти пам'яти на перехрестях слів, або Тема часу та поетика опису Клода Сімона».

Видавництво «Кий» минулого року видало «Сонети» Максима Рильського. Передмову «Струнка гармонія суворої простоти» написав Рауль Чілачава. Він пише: «Максиму Рильському, який ще замолоду виявив вірність класичним традиціям (недарма ж був неокласиком!), сонет став однією з найзручніших форм, яка давала йому можливість скрупними, але граціозно обраними штрихами передавати найсуттєвіше і водночас демонструвати багатство власних виражальних засобів».

Максим Рильський

Мистецтво перекладу

M. M. Ушакову

*Іде стрілець на незнайомий луг.
Чи птиця ж є? Чи день сьогодні вдалий?*

Чи влучно він стріляти ме?
Промчали
Чирки як вихор, – і зайнявся дух.

Так книга свій являє виднокруг,
І в ті рядки, що на папері стали,
Ти маєш влучити, мисливцю вдалий,
І кревним людям принести, як друг.

Не вбити, ні! Для всяких аналогій
Межа буває: треба щоб слова
З багатих не зробилися убогі,

Щоб залишилась думка в них жива
І щоб душі поетової вияв
На вас, як рідний, з чужини повіяв.

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

СОНЕТИ

Утворчому доробку відомого чеського живописця і книжкового графіка Вацлава Фіала (1896-1980) мальовничому Закарпаттю належить особливе місце. Впродовж 1936-1937 років митець разом з родиною пішки мандрував гірськими закутинами краю. У горні творчого осмислення побачене переплавилося майже у 200 живописних полотен і графічних малюнків, яких автор ніколи публічно не виставляв. Твори збереглися в архіві художника – за винятком кількох, які загинули під час Другої світової війни. Найкращі з них читач може бачити у книзі Вацлава Фіала «Мої зустрічі на Срібній Землі» (в-во «Карпати», Ужгород, 2005 р.).

Книга «Виклики ХХІ: Політ хроніки пером публіциста» (Видавничий центр «Просвіта», Київ, 2006 р.) відомого редактора, письменника та громадського діяча Віталія Карпенка продовжує його публіцистичну серію часів Незалежності. Вибрані статті, оприлюднені свого часу в часописах «Слово Просвіти», Українська Газета», «Національна Трибуна» (Нью-Йорк), «Українська Думка» (Лондон), є своєрідним зрізом суспільного життя в Україні 2000-2005 років. Повсякденний аналіз політичних борінь, розвінчування тодішнього режиму, показ день за днем боротьби опозиційних сил за справді демократичну Українську державу повертає читача в ті непрості часи, дозволяє простежити тернистий шлях від авторитаризму до перемоги Помаранчевої революції.

Як у процесі переоцінки цінностей не відкину-

ти духовних надбань минулого, як уникнути примітивної перестановки знаків із «плюс» на «мінус», як поєднати принциповість у відстоюванні своєї позиції та вміння дослухатися до іншої – на ці та інші гостро актуальні теми розмірковує відомий літературознавець Михайлина Коцюбинська у виданні «Вітер з України та інші екзистенційні зусилля» (Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», Київ, 2006 р.).

Страшні роки Другої світової війни залишили незагойні рани на тілі Української Нації. Правду про роль маршала Жукова у нищенні українців розкриває книга Левка Лук'яненка «Маршал Жуков і українці у Другій світовій війні».

Львівське видавництво «Кальварія» вперше в Україні видала повісті «Маленький принц» Антуана де Сент-Екзюпері у точній відповідності до єдиного видання, котре побачило світ за життя Антуана де Сент-Екзюпері. Українські читачі нарешті можуть відкрити для себе цю всесвітньої слави казку з ілюстраціями, котрі власноруч створив і побачив на сторінках своєї книжки автор. З французької переклав Леонід Кононович.

Саме романом «Правік та інші часи» Ольга Токарчук (в-во «Кальварія», Львів, 2004 р.) остаточно і безповоротно завоювала читачів, критиків та видавничий ринок. Ольга Токарчук відродила віру, що література може бути дохідливою і разом з тим глибокою, простою, але життєво важливою, значною, але не складною.

Небесне й пекельне, прекрасне й потворне, висока символіка, містичка і низький побут, любов і смерть, сухий прагматичний розум і вдумливе зацікавлене безумство, ненависть і самовіданість, діти, народжені від кохання людей з рослинами, Матір Божа, яка пильнує прив'язаного собаку для старої жебрачки, трагізм двох світових воєн, тверезий реалізм і магія міфу – усе поєдналося в дивовижному селі, що зветься Правік...

Рoman Ольги Токарчук «Правік та інші часи» з польської мови переклав Віктор Дмитрук.

«Вісь» (в-во «Просвіта». Київ, 2004 р.) – знакова книжка відомого українського поета Михайла Шевченка. Людина на межі двох тисячоліть прожила найпродуктивніші літа в двох державах, сприйнявши чи не сприйнявши устрій кожної, особистість, для котрої завжди висковольтно бриніла

свячені ідея національної незалежності, високі благородні риси громадянина у своєму народі і в світі, чоловік, котрий сповідує божественність жінки, – та-кий його герой.

Михайло Шевченко

Боже, яка ти красива!

Хоч ти мені і слова не сказала,
Хоч я від тебе й слова не скривав,
Та десь ти є отут
в очах високих залах,
Де все бринить, як срібна тятиви.
Бо що б мені у грудях калатало,
Чому б раділа пісня і цвіла,
Чому б моя душа,
чому б отак літала,
Чому б ламала крила в куполах,
Муки солодкі носила,
Падала ізвисока:
Боже, красива яка!

Малиново стікають мідні дзвони,
Уміті небом зорі молоді.
Та ти мені скажи,
чому слюза солона,
Коли любов солодка, як меди?
Тебе ж, мою, і вітер не остыде,
І крига не підріже на крилі.
Ясним, ясним огнем
мені палають груди –
Зігрійся, зоре, у моїм теплі.
Будеш зі мною щаслива
І вільна, неначе ріка...
Боже, яка ти красива,
Боже, красива яка!

Нова книжка відомої української письменниці Марії Матіос «Містер і місіс Ю-КО в країні ук-рів. Mr. & Ms. U-KO in country UA →» (Літературна агенція «Піраміда», Львів, 2006 р.) – це гостра політична сатира із властивим цьому жанрові іронією та сарказмом, фантастичним сюжетом, який, проте, не може ввести в оману вдумливого читача ані щодо місця подій, які описані в романі, ані самих персонажів. Це, безсумнівно, Україна.

Багатий, вишуканий стиль, ідкі, але справедливі характеристики епохи і людей не заважають,

однак, відкрити іще одну грань письменницького таланту Марії Матіос.

Усі три твори («Без мужика», «Ностальгія», «Втрачені стіни») Євгеній Кононенко, які увійшли у видання «Без мужика» (в-во «Кальварія», Львів, 2005 р.) були написані у різні роки, але в часі – майже миттєво. Імпульсивність, автобіографічність, драматичність притаманні стилю письменниці тою ж мірою, що й певна сповіdalна інтонація.

Для Євгенії Кононенко ностальгія – головне. Ностальгія за втраченими стінами, ностальгія за молодістю, дарма що вона припала на тоталітарні часи. Ностальгія за тим, що було і за тим, чого так і не сталося. Дивовижно: письменниці вдається зберегти відвертість і в «детективному» романі, і в «нормальній» новелі, і в «розхристаному» есеї...

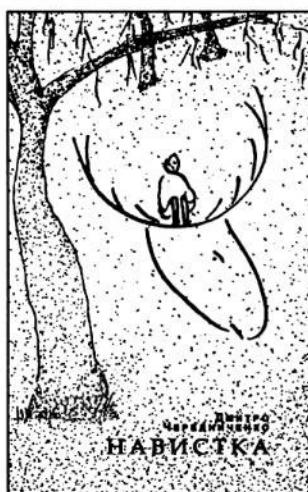
Повість Юрія Завгороднього «Задовгий день «Ч» (в-во «Кальварія», Львів, 2005 р.) хоча і творилася далекою мірою за спогадами власного перебування серед активних учасників післяаварійної роботи в Чорнобильській зоні, але на сьогодні вже проминуло досить багато часу з тих днів, тому автор значно віддалився від конкретизації тодішніх подій та реальних осіб. Ця річ є цілковитими художніми фантазіями поета, роздумами над загальнолюдськими проблемами, візіями збленої пам'яті поета, які не створюють цілісного епічного полотна, а намагаються змалювати давні події через окремі фрагменти долі двох людей, які з різних причин опинилися в «Зоні поза часом», що є тільки тлом подій одного задовгого дня.

Поет Дмитро Чередниченко створив своєрідну поетичну тетralогію – «Родень», «Батиха» й «Огрудок», – у якій за назви книг правлять легендарні топоніми, з якими пов’язана доля поета. «Родень» і «Батиха» вже побачили світ (1995, 2002). Отож тепер – «Нáвистка» (ПВП «Задруга», Київ, 2004 р.), що сягає корінням уgliб роду.

Дмитро Чередниченко

Дідова скрипка

Miй дід був скрипаль
на весь край,
а скрипка його –
на всі краї
І всі кликали

діда мого на весілля,
бо скрипка його
віщувала щастя
на ціле життя молодим,
бо муку тих молодих
дід брав на себе
ї на скрипку.
Коли обійде всі весілля,
шукає, було, дід підводу
ї – скрипку під колесо.
Сідає тоді по-турецьки
ї збира до найменшої скалки.
І цілісінку зиму
складає докупи скрипку.
Коли зцілить її,
поторкає пальцем –
ї тримтити його серце,
як тиха вода од співу вівчарика,
поведе смичком –
заговорить скрипка людською мовою,
ї чує той голос кожне вікно
ї задивляється,
чи ружі поспіли, щоб хвальбу зіграти,
бо ніяк не дочекається чисте вікно
наслухатись дідової скрипки.
А баба Горпина, було,
на щоці руку заломить та ї каже:
– Бачу, муку вона перейшла,
тепер стогне.
А люди співали, сміялись,
а люди витанцювали
під ридання дідової скрипки.
люди витрушували тугу і сум,
щоб лишити на світлій дорозі
радість і щастя.
Мій дід Митрофан
був скрипаль на весь край,
а скрипка його –
на всі край.

Київське видавництво «Ярославі Вал» видало
вибрані твори у двох томах Євгена Дударя – «Про-
філактика розуму», «Профілактика совісті».

Євген Михайлович Дудар народився 24 січня
1933 р. в с. Озерна Зборівського району Терно-
пільської області.

Письменник-сатирик, Заслужений діяч мистецтв України, лауреат літературної премії імені О. Вишні, лауреат міжнародної премії ім. П. Орлика, лауреат премії ім. М. Годованця, лауреат премії ім. П. Сагайдачного. За боротьбу своїми творами проти тоталітарних режимів Євгена Дударя нагороджено «Золотою медаллю Тараса Шевченка» (Спілка визволення України, Австралія, 1990).

Київський видавничий центр «Академія» у серії «Альма-матер» охоплює підручники, посібники з різноманітних дисциплін для студентів вищих закладів освіти. Підручник М. К. Наєнка «Історія українського літературознавства» системно осмислює здобутки критики, історії та теорії літератури. У хронологічній послідовності проаналізовано основні праці з цих питань, подано їх як органічну частину світового літературознавства.

Книжка Михайла Слабошпицького «З голосу нашої Кліо» (в-во «Махаон», Київ, 2003 р.) поведе читача складними і драматичними дорогами української історії. Читач дізнається про те, як впливали визначні політичні діячі на хід подій та «біографію» мас, а також про те, як події вносили нову несподівану логіку в перебіг людських життів. Отож історія в конкретній долі і конкретна доля в історії. В тих стосунках не буває нічого випадкового, все взаємопов'язане і все закономірне. Книжка складається з біографічних ескізів особистостей, на яких лежить незгасний відсвіт історії. Ескізи увібрали в себе цікавий фактичний матеріал і відзначаються белетристичною легкістю його викладу. Книжка охоплює період од часів зародження держави Київської Русі й до зруйнування Запорозької Січі.

Усе, чим нині послуговується людство й без чого був би неможливий розвиток нашої цивілізації, було колись винайдено і відкрито. На сторінках книжки «Незвичайні перипетії відкриттів і винаходів» (в-во «Веселка», Київ, 2005 р.) відомий польський письменник, популяризатор Юліуш Єжи Герлінгер примушує читача замислитись, як це відбувалося, хто були ті щасливці, які здійснили свої епохальні відкриття і винаходи, що давно стали такими звичними для нас, людей третього тисячоліття.

Видання «Незвичайні перипетії відкриттів і винахідів», яке з польської на українську мову переклав Дмитро Андрухів – це своєрідна енциклопедія, в якій кожен школяр, учитель, усі, хто цікавиться наукою, географічними відкриттями, знайде для себе багато пізнавального матеріалу.

Усі ми хочемо, щоб наші діти, коли стануть дорослими, любили свій край, свою землю, були господарями на ній, цінували її багатство і красу, з повагою ставились до людської праці, знали своє минуле і вболівали за майбутнє рідного краю й держави. Та інколи ми забуваємо, що все починається з дитинства...

Волинська читанка «Стежина», яка вийшла у Луцьку у видавництві «Вежа», розроблена викладачами педагогічного факультету Волинського державного університету ім. Лесі Українки і побудована за матеріалами переважно місцевого забарвлення, творами волинських авторів.

Львівське видавництво «Тека» цього року видало доопрацьоване й доповнене 4-е видання Універсального Словника Енциклопедії (УСЕ). Четверте видання оновлене станом на 1 грудня 2005 року. Близько 23 500 статей, 3 270 ілюстрацій, фото, карт, схем, таблиць. Найновіші факти, історія та сучасність, наука і техніка, культура і спорт, географія і медицина, персоналії та реалії.

Універсальний словник-енциклопедія підготовлена на основі міжнародного проекту EUROPEDIA.

Започаткував проект спільної для усіх європейців книги-довідника відомий шведський енциклопедист, засновник і президент Шведської Академії Вербовізуальної Інформації Свен Лід ман. Створена його групою EUROPEDIA сразу сподобалася читачам низки європейських країн (Швеція, Норвегія, Данія, Польща), а сьогодні є можливість прочитати її по-українськи.

На обкладинках журналу твори українського художника Євгена Безніска – ілюстрація до вірша-алегорії І. Франка «Христос і хрест»; ілюстрація до поеми І. Франка «Рубач»; ілюстрація до поеми І. Франка «Смерть Каїна»; ілюстрація до поеми-алегорії І. Франка «Наймит».

Ціна 20 Ск

Індекс 49092

